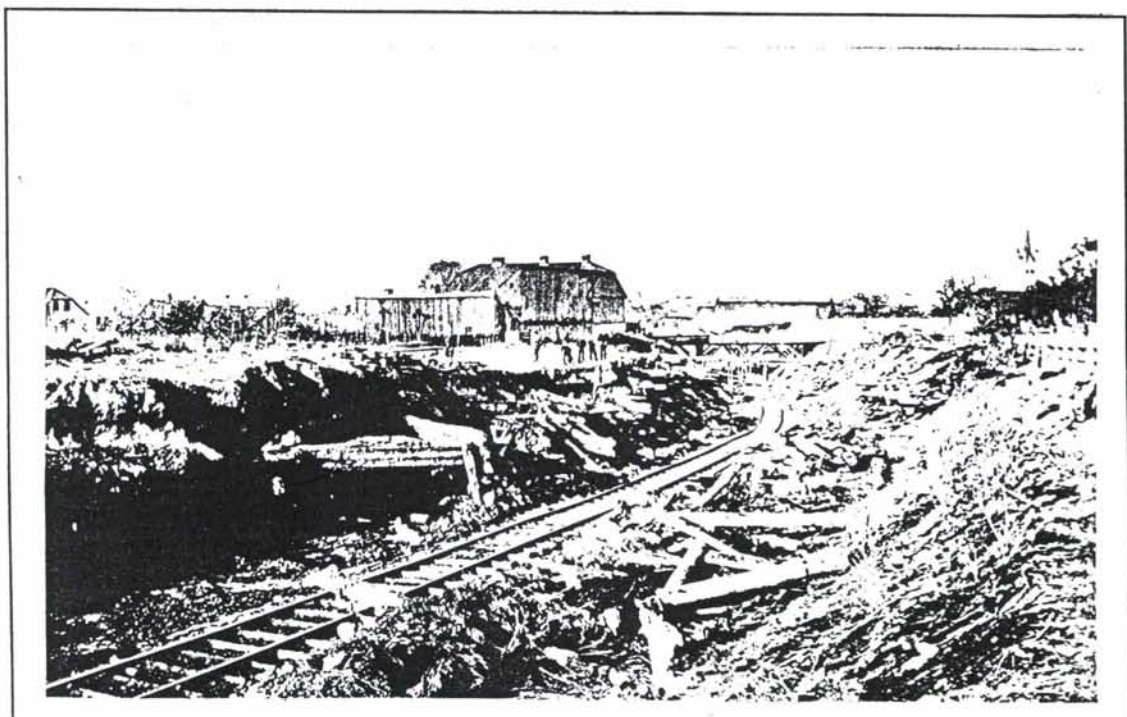

OPPDRAKSMELDING

KONSEKVENsutREDNING FOR KULTURMINNER I GAMLEBYEN

DELUTREDNING FASE II

NSBS INTER-CITY SPOR
GJENNOM GAMLEBYEN, OSLO

Fra utgravningene for Smaalensbanen på Sørenga i 1877-78.

Jernbaneverket
Biblioteket

Liv Marit Rui

Utgravningskontoret for Oslo

NIKU Norsk institutt for kulturminneforskning

INA•NIKU

FORORD

Da NSB henvendte seg til NIKU, Utgravningskontoret for Oslo, for å få utredet konsekvensene for kulturminner i Gamlebyen, foregikk det samtaler mellom NSB og kulturminnevernmyndighetene for å få utarbeidet et utredningsprogram. Det har vært utilfredsstillende at endelig utredningsprogram ennå ikke foreligger, og at det er gitt i oppdrag å utrede kun ett alternativ. Detaljeringsgraden i konsekvensutredningen, spesielt når det gjelder å beregne nøyaktig omfang og tidsbruk for de arkeologiske arbeidene, har vist seg svært vanskelig. Dette skyldes dels manglende dokumentasjon av sporbeliggenhet og sporbredder fra NSBs side, dels problemer med gjennomgang av dokumentasjonsmaterialet fra eldre arkeologiske utgravninger, et meget tids- og kostnadskrevende arbeid som det ikke var mulig å gjennomføre innenfor rammene av denne konsekvensutredningen.

Oslo, 28.april 1995
Liv Marit Rui

INNHALDSFORTEGNELSE

LISTE OVER ILLUSTRASJONER:	2
1. SAMMENFATNING	3
2. BESKRIVELSE AV TILTAKET	6
2.1. BAKGRUNN FOR PROSJEKTET	6
2.2. BESKRIVELSE AV TRASÉALTERNATIVENE	6
2.3. HVA ER KULTURMINNER	7
3. BESKRIVELSE AV KULTURMILJØ OG KULTURMINNER	9
3.1. INNLEDNING	9
3.2. HISTORISK RISS	11
3.3. VERNESTATUS OG TIDLIGERE UTGRAVNINGER	14
3.4. OMRÅDEINNDELING	16
3.4.1.Område 1:	16
3.4.2.Område 2:	28
3.4.3.Område 3:	34
3.5. BRUKEN AV OMRÅDET I DAG	39
3.6. KRITERIER FOR VURDERING AV KULTURMINNER OG KULTURMILJØ.	41
4. KONSEKVENSANALYSE TRASÉALTERNATIV MINNEPARKEN	43
4.1. INNLEDNING	43
4.2. INNGREPETS OMFANG.	44
4.3. KONSEKVENSER FOR KULTURMINNER OG KULTURMILJØER .	44
4.3.1.Synlige og ikke-synlige kulturminner	44
4.3.2.Halvardskirken (5).	46
4.3.3.Kirkegården og kirkegårdsmuren (5).	50
4.3.4.Østre strete (Bispegaten/St.Halvards gate) (10).	50
4.3.5.Olavsklosteret (6).	51
4.3.6.St.Halvards plass/Oslogate/Bispeborgen (1,3,4,11).	51
4.3.7.Oslogate 7 (16).	53
4.3.8.Andre konsekvenser.	53
4.3.9.Sammenfatning	54
4.4. LANGTIDSEFFEKT - RINGVIRKNINGER - PLANER FOR OMRÅDET	
4.5. TOTALVURDERING - KONKLUSJON	59
4.5.1.Historisk sammenfatning:	59
4.5.2.De arkeologiske undersøkelsers omfang.	59
4.5.3.Sammenfattende konklusjon:	61
5. AVBØTENDE TILTAK	65
REFERANSELISTE FOR ANVENDT LITTERATUR:	68
VEDLEGG.	70

LISTE OVER ILLUSTRASJONER:

Forside: Foto fra utgravningene for Smaalensbanen i 1877-78.

Fig. 1 : Kart over traséer.

Fig. 2 : Kart over fornminneområdet med utsjaktninger.

Fig. 3 : Foto av gjenstandsmateriale fra utgravninger.

Fig. 4 : Kart som viser hvor det er aktuelt å prøvebore.

Fig. 5 : Kart som viser områdeinndelingen og kulturminnene.

Fig. 6 : Plantegning av middelalderens bispegård.

Fig. 7 : Foto av Oslo Ladegård.

Fig. 8 : Fischers tegning av skomakerbodene.

Fig. 9 : Foto av Halvardskirke-ruinen.

Fig.10 : Foto av Olavsklosterets østfløy.

Fig.11 : Foto av Oslo bispegård.

Fig.12 : Foto av St.Halvards gate 2.

Fig.13 : Foto av Conings maleri fra 1699.

Fig.14 : Foto av Gamlebyen kirke/Oslo Hospital.

Fig.15 : Foto av Saxegården og Lokomotivverkstedet.

Fig.16 : Foto av Mariakirke-ruinen og Kongsgård-ruinen.

Fig.17 : Foto av middelalderskip funnet på Sørenga.

Fig.18 : Foto av anlegget Oslogate 20.

Fig.19 : Foto av Arupsgate-kvartalet.

Fig.20 : Foto av Åkebergveien 23.

Fig.21 : Foto av Agdergaten 21.

Fig.22 : Foto av Egedes gate 1.

Fig.23 : Foto av Minneparken ved innvielsen i 1932.

Fig.24 : Nicolaysens kart over utgravningene på St.Halvards plass i 1865.

Fig.25 : Detaljkart med nåv. traséer gjennom Minneparken, trasé 2D og nytt driftsspor.

Fig.26 : Blix tegning fra 1878 av Halvardskirkens grunnplan med nyere kjellere inntegnet.

Fig.27 : Plan over Olavsklosteret med rominndeling.

Fig.28 : Rekonstruksjonstegning av Olavsklosteret.

Fig.29 : Sørenga med vannspeilet.

Fig.30 : Oslo Middelaldermuseum. Planforslag for en av utstillingshallene.

Fig.31 : Kart som viser de arkeologiske undersøkelsers omtrentlige omfang.

Fig.32 : Foto som viser hvordan det så ut i Minneparken ved forrige tunnelgravning.

Fig.33 : Olavskirkens fundamentering på trepæler.

Fig.34 : Foto som viser utgravningene for tunnelarbeidet i Ladegårdshaven i 1917.

1. SAMMENFATNING

I forbindelse med NSBs planer om nytt Inter-City spor Oslo-Ski gjennom Gamlebyen, fikk NIKU, Utgravningskontoret for Oslo i oppdrag å lage en delutredning om kulturminner i Gamlebyen. Trasé 2D, som er utredet her, følger eksisterende bane fra Oslo S og frem til tunnelinnslaget ved Oslo Ladegård, går mellom de to nåværende tunnelene i Minneparken, og fortsetter under Gamlebyen gravlund og videre gjennom Ekebergåsen i tunnel. Alternativet medfører at nåværende driftspor til Lodalen må legges om, med ny tunnel på nordsiden av eksisterende. Også dette blir utredet her.

Formålet med utredningen har vært:

- 1) å utarbeide en beskrivelse av kulturmiljø og kulturminner i tiltaks- og influensområdet (kap.3)
- 2) å komme frem til alternative løsninger med henblikk på lokalisering, utforming og tilpasning i forholdet til kulturminner (kap.4-5)
- 3) utarbeide en beskrivelse av tiltakets konsekvenser (kap.4)
- 4) å komme frem til avbøtende tiltak (kap.5)

Kulturminner er alle spor etter menneskelig virksomhet i fortiden. Kulturmiljøer er områder hvor kulturminner inngår som en større helhet eller sammenheng. Kulturminnene er inndelt i 3 områder, hvor område 1 utgjør tiltaksområdet, mens områdene 2 og 3 utgjør influensområder. Innenfor tiltaksområdet er det flere kulturminner som kommer i konflikt med tiltaket. Flesteparten av disse er automatisk fredete kulturminner, som må søkes frigitt jfr. kulturminneloven. Tiltaket kan ikke gjennomføres uten at slik frigivning har skjedd. Dersom et kulturminne blir frigitt, vil det skje på visse betingelser, først og fremst arkeologisk utgravning på tiltakshavers regning. Det er nødvendig med oppfølgende undersøkelser i detaljplanfasen før gjennomføring av tiltaket.

Oslo ligger som en "gryte" innerst i Oslofjorden, helt omgitt av skogkledde åser og med sjøen i syd. Fra gårdsbebyggelse i vikingtid vokste det frem en bymessig bebyggelse på 1000-tallet som sete for Kongen. På 1100- og 1200-tallet ble byen bisperesidens, og på 1300-tallet kongelig residensby. Nedgangstider preget 1400-tallet, men på 1500-tallet kom trelasthandelen for alvor i gang og nye oppgangstider begynte. Oslo var renessanseby på 1500- og 1600-tallet. I 1624 ble byen flyttet inn til Akershus festningsmur og fikk navnet Christiania. På 1700- og 1800-tallet preget løkkebebyggelsen den gamle bygrunnen, og utover på 1800-tallet vokste det frem en forstadsbebyggelse av småhus her. På slutten av 1800-tallet gjorde industrialiseringen seg sterkt gjeldende og det ble en ekspansjon i boligbyggingen med bygging av leiegårder. I dag preges Gamlebyen av at den er et kommunikasjonssenter, med jernbanespor og store veianlegg. Midt i Gamlebyen ligger Minneparken som en grønn plett med sine middelalderruiner.

Direkte berørt av tiltaket blir:

1. Halvardskirkens ruiner med kirkegård og kirkegårdsmur. Automatisk fredet. Konsekvenser: Deler av Halvardskirken må søkes frigitt, arkeologisk utgraves og gjenoppbygges. Kulturlag må fjernes.
2. Ruinene av Olavsklosterets sørvestre del, inklusive Olavskirken. Automatisk fredet. Konsekvenser: Den sørvestre delen av klosteret må søkes frigitt, arkeologisk utgraves og gjenoppbygges. Kulturlag må fjernes.
3. Leiegården St.Halvards plass 2. Konsekvenser: rives.
4. St.Halvards plass og deler av Oslogate. Konsekvenser: automatisk fredete kulturlag må søkes frigitt og utgraves. Infrastrukturen må midlertidig endres (trikkespor i Oslogate må legges om).
5. Oslogate 7. Konsekvenser: automatisk fredete kulturlag må søkes frigitt og utgraves.
6. Bispegaten/St.Halvards gate. Konsekvenser: automatisk fredete kulturlag må søkes frigitt og utgraves.
7. Området Konows gate 7-9 og Ekebergveien 3. Konsekvenser: en del bygningsmasse må rives.

Indirekte berørt av tiltaket blir:

1. Olavsklosteret/Oslo bispegård.
2. Middelalderens bispeborg/Oslo Ladegård.
3. Leiegård i Oslogate 7.
4. Leiegård på St.Halvards plass 1.

Til tross for åpenbare konflikter med kulturminneverninteresser er det viktig å være oppmerksom på at dersom en skal anlegge nye jernbanespor ut fra Oslo S, så vil disse måtte gå gjennom Gamlebyen. Uansett hvor en velger å legge en slik trasé, så vil det medføre konflikter med automatisk fredete kulturminner og sannsynligvis andre kulturminner. Det er derfor viktig at en begrenser skadevirkningene mest mulig. Et traséalternativ gjennom Minneparken, som i stor grad allerede er utgravet, kan derfor likevel vise seg å være det minste av flere onder.

Det er foreslått flere avbøtende tiltak for å dempe skadevirkningene av tiltaket.

- det gjelder godt tilpasset detaljering ved å forskyve det nye driftssporet til Lodalen noen meter lenger syd,
- det gjelder tilbakeføring og rekonstruksjon av ruiner og utbedring av Minneparken etter inngrepet,
- det gjelder visuell skjerming/støyskjerming av gjenstående ruiner av Bispeborgens nordfløy,
- det gjelder tiltak for å bedre eller gjenopprette tilgjengeligheten til kulturminnene (Minneparken og Bispeborgen).
- Videre er det nødvendig å sikre de omkringliggende kulturlag og andre kulturminner mot skader ved senking av grunnvannstanden og ved rystelser.

En arkeologisk utgraving av kulturminnene medfører et behov for anleggsområde i umiddelbar tilknytning til utgravningsfeltet. En arkeologisk utgravning vil måtte gå over minst to sommersesonger, samt minst enda en sesong for rekonstruksjon og re-etablering av Minneparken. Det vil bli behov for spunting, som vil måtte tilpasses det arkeologiske feltarbeidets metoder.

2. BESKRIVELSE AV TILTAKET

2.1. BAKGRUNN FOR PROSJEKTET

I forbindelse med planene om et nytt Inter-City-spor Oslo-Ski gjennom Gamlebyen, henvendte NSB seg til NIKU, Utgravningskontoret for Oslo, for å få utredet konsekvensene for kulturminner i Gamlebyen. Dette er en delutredning i den totale konsekvensanalysens fase II. Det endelige utredningsprogrammet forelå ennå ikke da dette ble skrevet, og det er derfor tatt utgangspunkt i de hovedpunkter NSB har fremsatt i samarbeid med Riksantikvaren og Byantikvaren, i notat av 8.des.1994. Her fremgår det hva hovedinteressene på kulturmiljø- og kulturminne-siden først og fremst knytter seg til, samt hovedmomenter til utredningsprogrammet (se vedlegg).

2.2. BESKRIVELSE AV TRASÉALTERNATIVENE

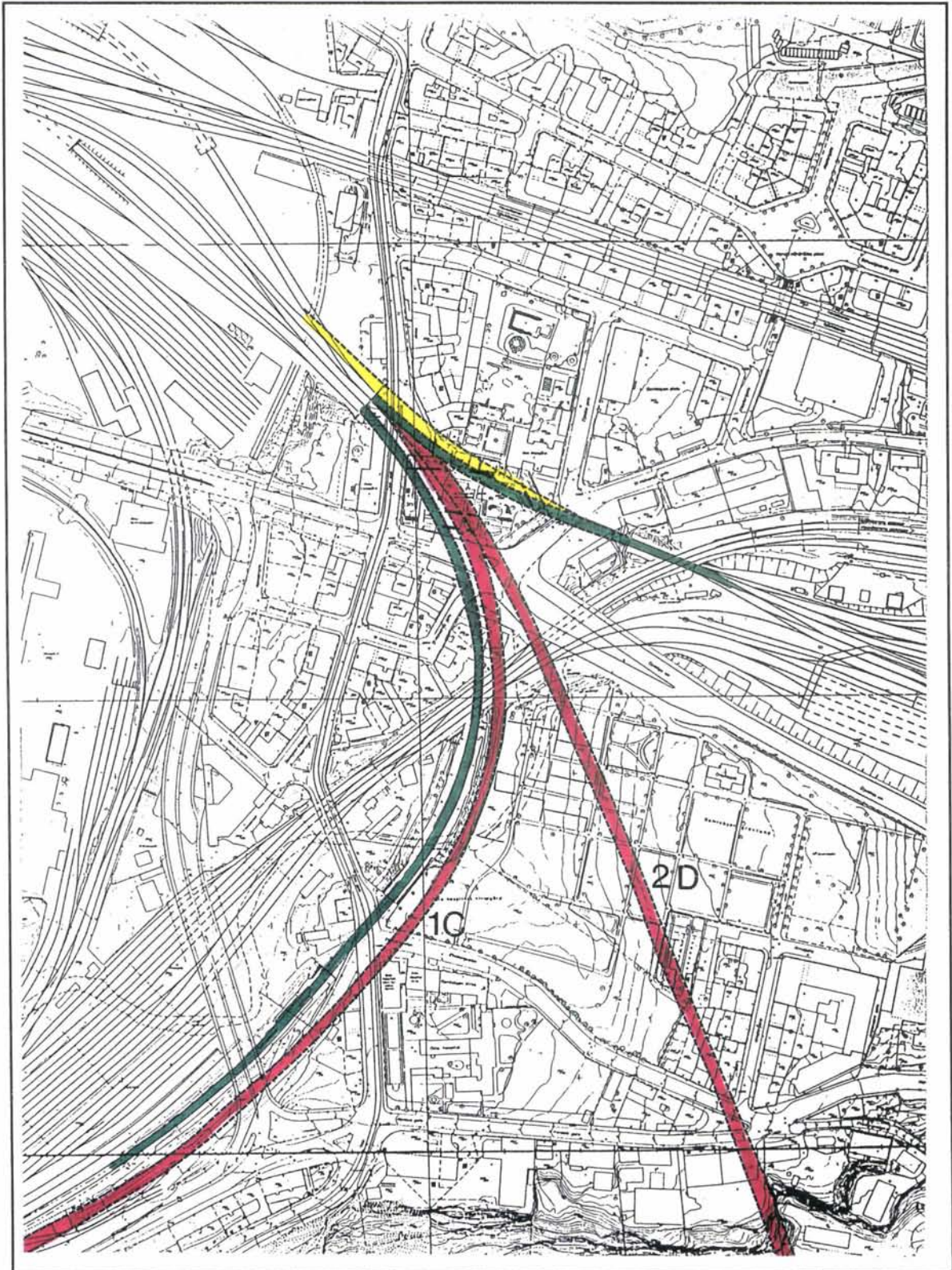
Nåværende trasé for Østfoldbanen går gjennom Minneparken. Det er tidligere vurdert en rekke traséalternativer for nytt inter-city spor Oslo-Ski gjennom Gamlebyen. For denne utredningen er det fra NSBs side bare ønsket utredet traséalternativer gjennom Minneparken. Det er to av de tidligere foreslåtte alternativer som medfører ny bane i ny trasé på ulike steder gjennom Minneparken (se fig.1). Trasé 2D følger eksisterende bane til tunnelinnslaget ved Oslo Ladegård, går mellom de to nåværende tunnelene gjennom Minneparken, og fortsetter under Gamlebyen gravlund og videre gjennom Ekebergåsen i tunnel. Trasé 1C følger parallelt på nordsiden av eksisterende Østfoldbane både gjennom Minneparken og videre sydover. Begge alternativer medfører nytt vaskespor til Lodalen, på nordsiden av det eksisterende vaskespor som allerede går i tunnel gjennom Minneparken.

2.3. HVA ER KULTURMINNER

Kulturminner er alle spor etter menneskelig virksomhet i fortiden, også områder knyttet til sagn, tro eller tradisjon. Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng (Kulturminnelovens §2). I forvaltningen av kulturminnene skilles det mellom automatisk fredete kulturminner og vedtaksfredete kulturminner fra nyere tid. Automatisk fredete kulturminner er kulturminner eldre enn reformasjonen (1537), og er fredet ved Lov om kulturminner fra 1978. De omfatter også ikke-synlige kulturminner som f.eks. kulturlag under bakken (jordlag som viser spor etter menneskelig virksomhet). Dersom en planlagt utbygging kommer i konflikt med automatisk fredete kulturminner, må de søkes frigitt. Hvis de frigis skal tiltakshaver bekoste arkeologisk utgravning av disse. Nyere tids kulturminner er kulturminner fra etterreformatorisk tid. De kan fredes etter kulturminneloven eller reguleres til bevaring etter Plan- og bygningsloven, eller de kan inneha en mer uformell vernestatus i henhold til kommunale verneplaner.

Alle samfunn trenger kunnskap om sin fortid. Vern om kulturarven er viktig, gjennom bevaring av kulturminnene får vi en enestående mulighet til å studere en viktig del av vår fortid, nemlig de eldste former for bymessig bebyggelse.

Figur 1: Kart med inntegnet eksisterende traséer gjennom Minneparken (grønn), ny trasé 2D for Inter-city spor (rød) og nytt driftsspor til Lodalen (gul).

3. BESKRIVELSE AV KULTURMILJØ OG KULTURMINNER

3.1. INNLEDNING

Oslo ligger som en "gryte" innerst i Oslofjorden, helt omgitt av skogkledde åser og med sjøen i syd. Det finnes knapt noen by i verden som innenfor sine grenser og i sin umiddelbare nærhet har en så variert berggrunn. Oslo-feltet er da også verdensberømt for sine mangeartede forsteininger, sine egenartede vulkanske bergarter og sine bruddlinjer. Selve den bymessige bebyggelsen har et underlag av skifer og knollekalk. Opprinnelig var dette lag på havbunnen. Underst i lagpakken finnes alunskifer, et svart kullholdig skifer som også inneholder uran. Alunverket, et av de største industrielle foretak i Christiania, ble anlagt i 1737, ved foten av Ekeberg, på sydsiden av Alnaelven. Alunskiferen ble brutt ut i fjellet like ovenfor, ved det nåværende hjørnet av Konows gate og Ekebergveien. Store deler av byen står på alunskifer. Øst for bykjernen, på Ekeberg, er det gneiser og granitter som er fra jordens urtid, prekambrisk tid, og tilhører grunnfjellsbergartene. Da isen smeltet og trakk seg tilbake fra Oslogryta for 9000 år siden, var landmassen ennå trykket ned av ismassen. Alt som nå ligger lavere enn 210 moh lå dengang skjult av Oslofjordens vann. Den senere stigningen av landet kan følges i de leirmassene som ble avsatt. Leiren som fyller fjellgrunnens forsenkninger byr på problemer ved bygging av hus og tunnelbaner. I middelalderen og senere ble kalksteinslag fra kambro-silurtiden brukt dels som bygningsstein, dels som brent kalk. Leire avsatt på sjøbunnen mens landet steg etter istiden, var tidligere grunnlag for produksjon av murstein (tegl). Hele Gamlebyen og Grønland ligger på postglasial leirgrunn. Leiravsetningene er meget store, enkelte steder på Sørenga har en målt over 100 m tykk leiravsetning. Leiravsetningene er kompressible, det kan presses ut en del vann og volumet minker. Dersom grunnvannstanden senkes, vil det medføre kompresjon i leirmassene under. (Oslo byleksikon og I.Rosenquist: en jordprofil i Oslo Gamleby)

Gamlebyen er en enestående bydel i Oslo. Landskapsmessig er den avgrenset av Ekebergskrenten i sør, sjøen med Oslo havn i vest, Lodalen og Galgeberg mot øst og i nord boligområdene på Grønland med parken rundt det gamle fredete Botsfengselet. Sentralt i området ligger Sørenga, og herfra kan en i dag uten vesentlige hindringer også få et godt inntrykk av Oslos beliggenhet; nær sjøen og omkranset av åser. Ekeberg er Oslos største og viktigste fornminneområde. Her finnes helleristninger fra steinalder, gravhauger, skålgroper, diabasbrudd, oldtidsveier, røyser og spor etter dyrking både fra bronsealder og jernalder. Ekebergskrenten var i middelalder en del av byens takmark. I Gamlebyen finnes ruiner og levninger av en middelalderby i et av de største sammenhengende ruinparkområder i Norden. Rundt år 1300, da byen var på sitt største, var her i alt fem kirker, tre klostre, ett hospital, samt kongsgård og bispegård. 3/4 av middelalderbyens monumentale bygninger kan ennå sees, enten som til dels intakte

bygninger og rekonstruerte bygningsdeler eller som ruiner. Ved arkeologiske utgravninger er det foruten ruiner etter monumentalbygninger også funnet rester etter gateløp, bolighus, gjerder, brønner, brygger og båter, og all slags gjenstander fra bybefolkningens hverdagsliv som sko, smykker, kammer, kokekar osv. Til sammen gir de oss et bilde av middelalderbyen, hvordan den vokste fram med hus og gater, og om livet der fra 1000-tallet og fram til den siste bybrannen i 1624. I Gamlebyen er det også en rekke bevaringsverdige bygninger som forteller sitt om virksomheter i bydelen etter at byen i 1624 ble flyttet over til den andre siden av Bjørvika, inn under Akershus festningsmurer. Disse kulturminnene gir sammenheng i bydelens lange historie, og trekker de historiske linjene fram til vår egen tid. Kulturminnene fra middelalder og nyere tid danner derfor, innenfor det geografiske området vi kjenner som Gamlebyen, et eget 1000-årig byhistorisk kulturmiljø.

Kulturminner fra middelalder, både over og under bakkenivå, er fredet ved lov av 9.juni 1978, nr.50. Dette innebærer at ethvert tiltak som kan skade, ødelegge, grave ut, flytte, forandre, tildekke, skjule eller skjemme slike kulturminner eller fremkalle fare for at dette kan skje, er forbudt. Riksantikvaren kan gi tillatelse til slike inngrep, og vil som oftest sette vilkår om arkeologisk utgravning for tiltakshavers regning, jfr. kulturminneloven.

Kulturminnene utgjør deler av en kontinuerlig utvikling. Det kunstige skillet (1537) mellom det som er automatisk fredet ved lov og det som ikke er det, kan føres tilbake til 1905, da loven om vern av fornminner brukte årstallet 1537 (reformasjonen) som skille.

Det er viktig å se på den sammenhengende utviklingen, spesielt i Gamlebyen, hvor byen ble flyttet i 1624. Mangelen på lovvern for fysiske spor yngre enn 1537 har ført til at en tidligere har mistet mye kunnskap om det siste hundreåret av den gamle byens historie. De siste tiår har det imidlertid vært en allmenn oppfatning om viktigheten av også å dokumentere etterreformatoriske kulturlag og levninger.

Foruten de fredete kulturminnene fra middelalder er her også verneverdig leiegårdsbebyggelse fra slutten av 1800-tallet samt enkeltstående bygninger fra 17- og 1800-tallet som Oslo Ladegård, Bispegården, Oslo Hospital, Saxegården og andre. Disse kulturminnene er i dag omgitt av et til dels forslummet miljø, preget av støyende og forurensende biltrafikk. I tillegg bryter store arealer med jernbanespor sammenhengen i ruinparkområdene og gjør publikumstilgjengeligheten vanskelig. Likevel representerer Gamlebyens kulturminner et stort potensiale som ved omregulering og vektlegging på miljø er i ferd med å bli en betydelig attraksjon for landets hovedstad. Det har de siste årene vært en positiv utvikling for planene i bydelen. Hovedveisystemet er lagt utenom fornminneområdet. Dette åpner for helt nye perspektiver for bydelen med muligheter for byfornyelse, for realisering av Gamlebyen Kultur- og miljøpark, og sist, men ikke minst realiseringen av planen om et Middelaldermuseum i det gamle lokomotivverkstedet på Sørenga.

Når det gjelder de automatisk fredete kulturminner er det ikke foretatt nye registreringer i forbindelse med denne konsekvensutredningen. Oversikter, beskrivelser og vurderinger bygger på litteratur, rapporter og innberetninger fra arkeologiske undersøkelser og annet dokumentasjonsmateriale i Riksantikvarens arkiv.

3.2. HISTORISK RISS

Den forhistoriske perioden vet vi lite om for dette områdets vedkommende, men det er rimelig å anta at det har ligget en eller flere jernaldergårder på høydedraget ved Alnaelven. På tomten Oslogate 6 er det ved arkeologiske utgravninger funnet ardsnor, som viser at det har vært en åker her, datert til 900-tallet. Kanskje har det ligget en gård her med navnet Oslo. Hvis ikke må åkeren ha vært drevet fra en annen gård, for eksempel gården Vålen (på Vålerenga). Tidlig på 1000-tallet vokste det frem en bymessig bebyggelse av trehus nede på Øra (ved Mariakirken) som spredte seg videre utover og oppover mot høydedraget. Middelalderbyen var i vest avgrenset av sjøen, i nord av Hovinbekken og i sydøst og øst av Alnaelven. Alna ligger i dag i rør og det gamle elveleiet er dekket av jernbanespor fra Sørenga og opp til Lodalen. Byen ble flere ganger herjet av brann.

Den første bymessige bebyggelse i Oslo kan dateres til omkring år 1000. Det var trolig den sentrale beliggenheten innerst i Oslofjorden som gjorde stedet til et attraktivt administrativt senter. Her kunne en ha kontroll med det nærmeste innlandet og på havnen kunne en omlaste for videre transport av fjerndhandelsvarer sydover.

Etter den første perioden med bydanning på 1000- og tidlig på 1100-tallet var hovedtrekkene i middelalderbyens bebyggelsesmønster bestemt. Dette mønster har i noen grad også preget bystrukturen fram til våre dagers Gamlebyen ved at mange av middelalderstretene kan gjenfinnes i det eksisterende gatenett. På 1100-tallet ble Oslo et fastere sentrum for kirke og kongemakt. Middelalderbyen hadde to sentra: i syd rundt kongsgården ved Alnaelvens munning og lenger nord bispegården og byens torg. Omkring år 1300 var det i alt fem kirker, en kongsgård, en bispegård, tre klostre og et hospital i byen, og en antatt befolkning på omkring 3000 voksne individer.

Utover i senmiddelalderen (1319-1537), spesielt fra slutten av 1400- og tidlig 1500-tall, kom monumentalbygningene i forfall. Etter 1537 ble samtlige klostre nedlagt som en følge av reformasjonen, og all tanke på gjenoppbygging av annet enn Halvardskirken ble oppgitt. Tidlig på 1500-tallet brant Mariakirken. Biskopen flyttet over i Olavsklosteret. Alle kirkene, med unntak av Halvardskirken, ble gitt borgerne til nedrivning. Steinene ble deretter brukt om igjen til kjellere i byen, til Akershus festning og noe ble transportert til Danmark. Trelasthandelen begynte for alvor å gjøre seg gjeldende, og det skjedde en generell økonomisk oppgang. I området rundt Halvardskirken er det funnet mange steinkjellere, noe som tyder på at sentrum i byen på 1500-tallet lå her.

Selv om monumentalbygningene og noen få hus og kjellere var bygget i stein, samt at en del gater og gårdsplasser var brolagt med kuppelstein og heller på 1500-tallet, var byen i hele sin 600 år lange historie først og fremst en treby med knusktørre, brannfarlige laftede tømmerhus med torvtak. Ikke så merkelig da at byen brant ned, helt eller delvis 16-17 ganger. Selv om alle brannene må ha vært tragiske katastrofer for byens befolkning, var likevel brannen om kvelden 17. august 1624 den mest skjebnesvangre for det gamle Oslo. Den siste brannen la hele byen i aske, og straks etter lot Christian IV stikke ut en ny by på Akersneset inntil Akershus festningsmurer. Den nye byen fikk navnet Christiania, og i

den gamle byen ble det bare igjen noen få hus. Foruten Oslo Ladegård, var det den "nye" Bispegården i det tidligere Olavsklosteret, samt Oslo Hospital i det tidligere fransiskanerklosteret og Halvardskirken som var i bruk til midten av 1600-tallet.

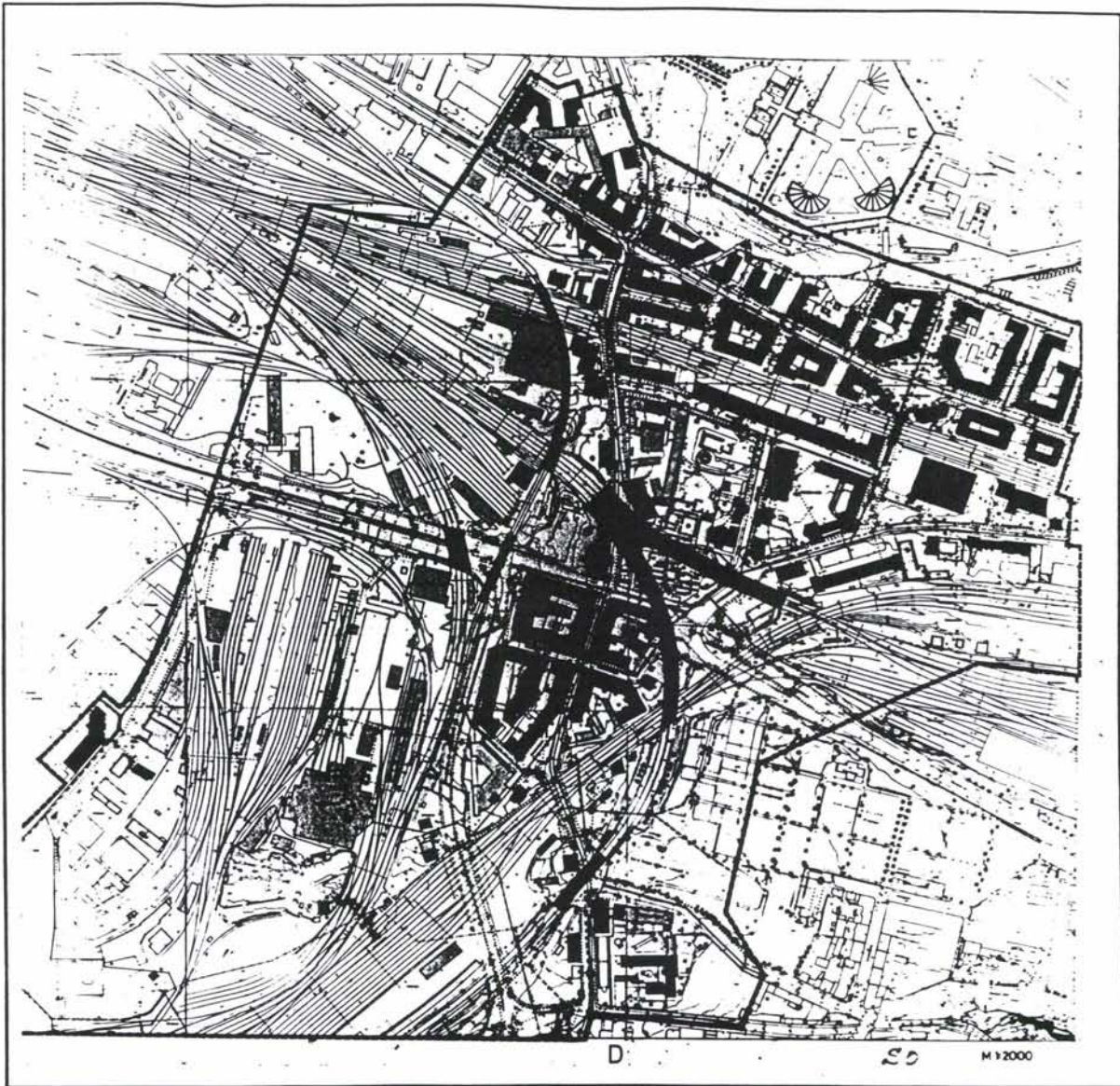
Ved anleggelsen av Christiania i 1624 ble det bestemt at alle bygninger innenfor byområdet skulle oppføres i mur eller utmurt bindingsverk. Denne bestemmelsen gjaldt også ved de senere byutvidelser. Utenfor byen, i forstedene, var det derimot tillatt med trebebyggelse. De naturlige innfartsårene til byen fra sør, nord og øst møttes i Gamlebyen, og dette endret seg ikke selv om byen ble flyttet. En del bebyggelse langs Oslogate, Bispegaten og St.Halvards gate ble derfor opprettholdt og utvidet.

Ved grunnleggelsen av Christiania lå det nedbrente Oslo igjen som en forstad til den nye byen. Det var forbudt å bygge opp igjen sjøboder og brygger. I den første tiden etter bygrunnleggelsen prøvde styresmaktene å gjennomføre en restriktiv linje for bosetting utenfor Christiania, og bare noen få vanskeligstilte fikk kongens tillatelse til å bo i Gamlebyen etter 1624. Etter hvert fikk folk imidlertid lov til å bosette seg i Pipervika, Gamlebyen, og på Vaterland, Grønland og Sagene. Det oppsto tydelige sosiale skiller, da forstedene ble tilholdsted for borgere som ikke hadde råd til å bo i byen. Folketallet i Gamlebyen i 1683 er beregnet til 46. Utover på 1700-tallet avtok den økonomiske og sosiale forskjellen mellom byen og forstedene noe, i det velstående begynte å bosette seg utenfor Kvartalene i Christiania, men fortsatt var det slik at de som bodde i Kvartalene levde av pensjon og egne midler, ingen nødlidende var i 1742 registrert der.

Det vokste frem en viltvoksende bebyggelse av én-etasjes trehus. I Gamlebyen var bebyggelsen konsentrert rundt Ladegården, langs Bispegaten og St.Halvardsgate, samt Oslogate. På 1800-tallet var det en voldsom økning i folketallet, og leiegårder i mur ble bygget flere steder. Mesteparten av den gamle trebebyggelsen ble revet. Først i 1858 ble Gamlebyen innlemmet i byen, og bestemmelsen om murtvang ble gjort gjeldende også her. St.Halvardsgate 2 er et eksempel på småhusbebyggelse oppført etter 1858, med yttervegger av pusset teglstein. Langs St.Halvards gate fantes småhusbebyggelse av tre, men i forbindelse med opparbeidingen av Minneparken ble gateløpet forskjøvet noe mot sørøst, og flere av bygningene ble revet.

I tidsrommet 1885-1900 steg Christianias folkemengde fra ca 135.000 til ca 229.000. Årsaken til den store befolkningsøkningen var en kombinasjon av befolkningsoverskudd på landsbygda og de mange nye arbeidsplasser som ble skapt av den framvoksende industri. Den store økning i folketallet skapte i sin tur et stort behov for nye boliger. Store leiegårdsområder vokste opp rundt den gamle bykjernen. I denne perioden anla også jernbanen Hovedbanen og Smaalensbanen og etablerte annen virksomhet på Sørenga i stadig økende omfang. Dette førte også til omfattende arkeologiske utgravninger her. I 1865 ble den store leiegårdsutbyggingen satt i gang. Det meste av den gamle småhusbebyggelsen som ikke hadde måttet vike plass for jernbanen, ble nå revet til fordel for de nye leiegårdene.

Figur 2: Kart som viser det automatisk fredete fornminneområdet. Utsjaktninger (områder der kulturlag er helt eller delvis fjernet) er skravert.

3.3. VERNESTATUS OG TIDLIGERE UTGRAVNINGER

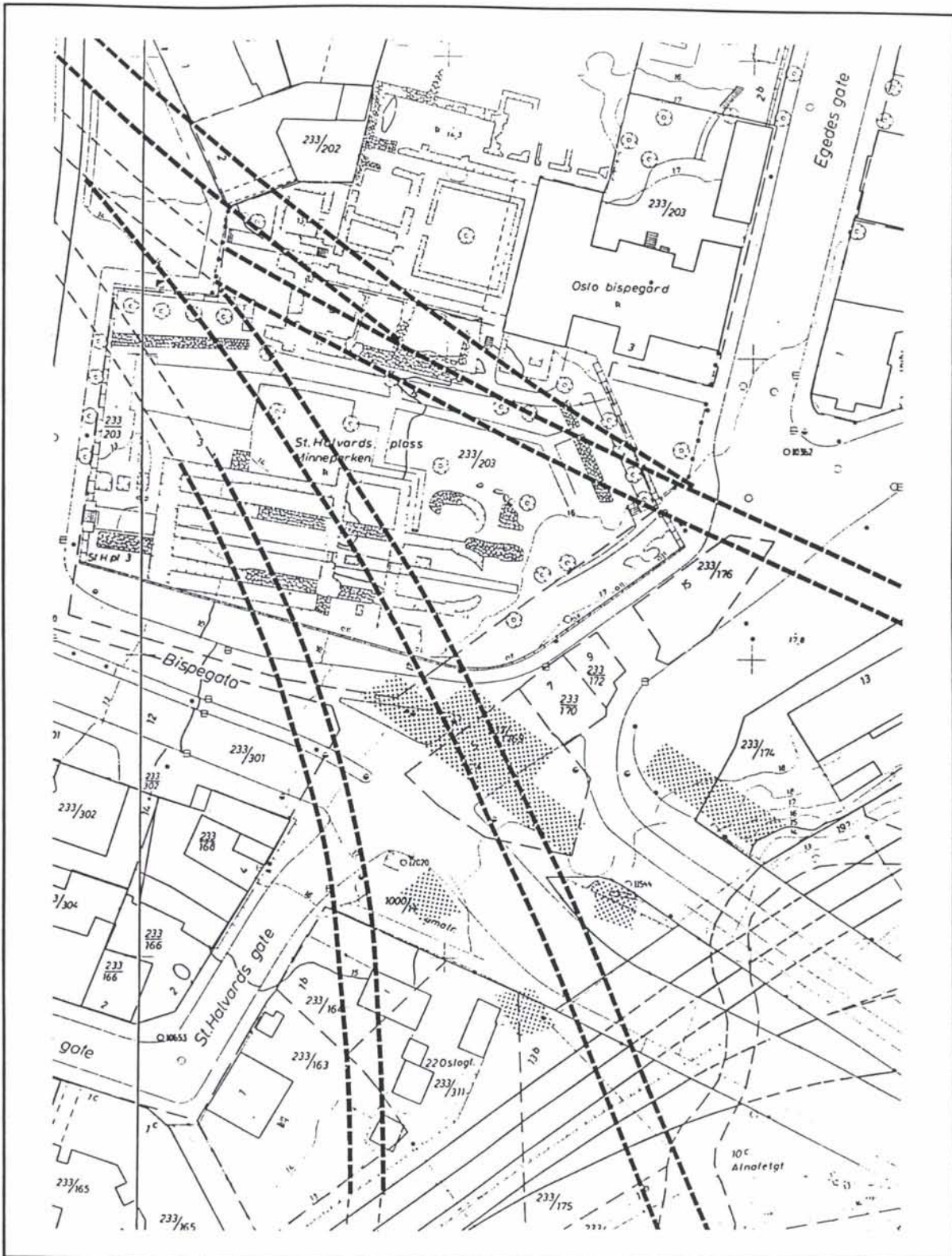
Foruten de synlige kulturminner finnes også bevarte kulturlag under dagens markoverflate. Restene etter middelalderbyen ligger i Gamlebyen bevart i kulturlag på 1-3 m tykkelse. Utgravninger i disse kulturlag har pågått med vekslende intensitet siden 1860-årene. Først i forbindelse med utbyggingen av jernbanen, de viktigste monumentalbyggene deretter, og senere i forbindelse med husbygging, veianlegg osv. Ved arkeologiske registreringer, utgravninger og oppmålinger har arkeologene (Nicolaysen, Meyer, Blix, Fischer m.fl.) funnet kirkebygninger i stein og bolighus i tre, gater, gjerder, brønner, brygger og båter.

Gamlebyen er ett fredet fornminneområde (se fig.2), hvilket betyr forbud mot inngrep i grunnen over hele Gamlebyen uten etter særskilt søknad. Kulturlagene inneholder et vell av informasjon om byens eldste historie. Både gjenstandsmaterialet som blir funnet i kulturlagene, rester etter bygninger, samt jordlagenes art forteller om byens topografi og hvordan menneskene levde i middelalderbyen. Fra de første arkeologiske utgravninger i Gamlebyen i 1860-årene og til i dag er det kommet for dagen ca 100.000 gjenstander fra middelalder. Alle gjenstander og en del avfall fra håndverksvirksomhet, husholdning og primærnæringer er blitt samlet inn, både hele og fragmentariske gjenstander (se fig.3). Sammen med osteologisk materiale og frø- og plantester samt prøver inneholdende insekter og parasitter, gir dette materialet opplysninger om både sosiale og person-lige forhold. Også enkelte bygningsdeler er tatt vare på, og alt er fotografert og dokumentert. Det er fortsatt bevarte kulturlag over det meste av Gamlebyen, om enn noe fragmentarisk, da en del er fjernet opp gjennom årene på grunn av diverse utbygginger (se fig.2). Området sydøst for Minneparken vet vi svært lite om. Her er det behov for prøveboringer for å se om det er bevarte kulturlag, hvor tykke de er og hva de eventuelt inneholder. Det gjelder den tidligere tomten St.Halv.gt. 7 og området sydøst for denne, samt områdene på begge sider av sydgående løp i Bispegaten og nåværende St.Halv.gt.13 (se fig.4).

Figur 3: Gjenstandsmateriale funnet ved utgravninger i Gamlebyen. Diverse kokekar, røredskaper, bakstehelle og trefat. Foto: Eirik Irgens Johnsen, Universitetets Oldsaksamling.

Figur 4: Kart som viser aktuelle områder for prøveboring (skravert).

3.4. OMRÅDEINNDELING

For å lette oversikten er beskrivelsen av de synlige kulturminnene og kulturmiljøet, både de automatisk fredete kulturminner og kulturminner fra nyere tid, delt inn i tre geografiske områder (se fig.5). Influensområdet omfatter de enkelte kulturminner og de kulturmiljøer disse inngår i. Områdeinndelingen tar utgangspunkt i kulturminnernes betydning i nasjonal og regional sammenheng, og sammenhengen mellom kulturminnene i de vesentligste deler av Gamlebyen som kan bli berørt av en jernbaneutbygging. Område 1 utgjør selve tiltaksområdet, område 2 utgjør den søndre del av influensområdet og område 3 utgjør den nordre del av influensområdet. De ikke-synlige kulturminnene, det vil si kulturlagene, er beskrevet ovenfor, da disse begrenser seg til det automatisk fredete fornminneområdet (se fig.2).

Kulturminnene beskrevet nedenfor er nummerert fortløpende med nummer i parentes, som refererer til kartet fig.5, bortsett fra fredete kulturlag som finnes innenfor hele fornminneområdet, og som derfor ikke har fått noe spesifikt nummer. Beskrivelsene av kulturminnene er for det meste hentet fra Erik Schia og Morten Krogstads "Vandring i Gamlebyen" og Erik Schias "Oslo innerst i Viken". Tilleggsilder er nevnt under de enkelte punkter der disse er brukt. Se forøvrig fullstendig referanseliste til slutt i utredningen. Byantikvarens verneplan for Gamlebyen 1995 var dessverre ikke ferdig da dette ble skrevet, og den er derfor ikke brukt i beskrivelsen av kulturminnene.

3.4.1.Område 1:

Ytterst på høydedraget som strekker seg i retning nord-syd, ligger Oslo Ladegård og har et vidt utsyn mot Akershus festning, kvadraturen i Christiania og Bispevika i vest. Oslo Ladegård er bygget på restene av middelalderens bispeborg. Dagens Ladegård er bygget ca 1725, men deler av den er eldre. Nordfløyen er fra sent 1700-tall. Det såkalte bisp Nikolas kapell er en delvis rekonstruert og delvis gjenoppbygget del av middelalderens bispeborg. Vest for Ladegårdsbygningen lå et barokk hageanlegg, som det er planlagt å rekonstruere. Øst for Ladegården, på andre siden av Oslogate, ligger Oslo bispegård og Minneparken, med rester av Olavsklosteret og den eldre Olavskirken og ruinen av St.Halvards kirke med kirkegård. Oslo bispegård og Minneparken ligger på samme høydedrag som Ladegården, med utsyn mot Akershus festning og sjøen vestover og mot Lodalen i sørøst. Forøvrig er området omkranset av 1800-talls murbebyggelse. Sørøst for Halvardskirken går Bispegata med seks kjørefelt, som etter rivingen av Loengbrua blir innskrenket til to (søndre) felt og blir lokalvei med forbud mot gjennomkjøring. Nordre del av Bispegata vil bli innlemmet i Minneparken. Resten av influensområdet ned mot Alna/Lodalen og frem til Gamlebyen gravlund er dominert av jernbanespor.

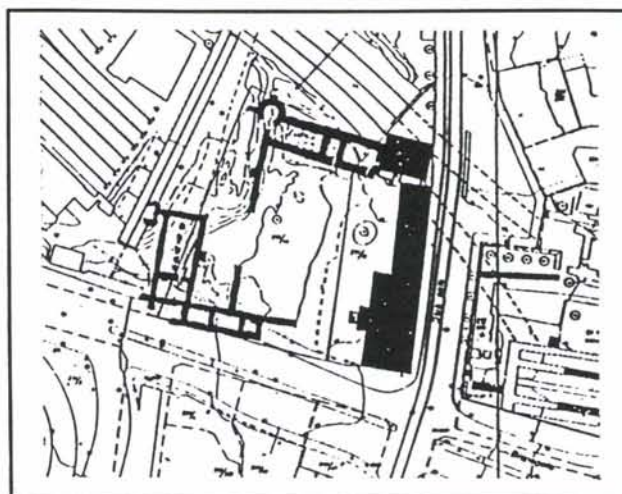

Figur 5: Kart som viser områdeinndelingen og hvor de ulike kulturminner finnes.

Den gamle bispegården (1). Automatisk fredet. På slutten av 1000-tallet fikk biskopen tildelt eiendommer av kongen. På 1100-tallet besto biskopgården av ulike trehus og på 1200-tallet ble det reist et borganlegg i stein (se fig.6). Anlegget var tilnærmet kvadratisk med fire fløyer rundt et åpent gårdsrom. Det har vært mange steinbygninger i anlegget foruten flere laftede tømmerbygninger. Bispestolen omfattet foruten biskopen en mengde mennesker i biskopens tjeneste, blant annet kannikene ved Halvardskirken og skolemesteren ved katedralskolen. Katedralskolen lå like ved kanikkgården, nordøst for Halvardskirken, hvor kannikene bodde. Skatt til kirken og bispestolen kom i naturalia, og det var nødvendig med bygninger for mange ulike funksjoner.

Biskopens privatbolig lå trolig i østfløyen. I den nåværende Oslo Ladegårds kjeller kan flere av murene i østfløyen sees. Helt i det sørøstre hjørnet er restene av en steinbygning med rektangulært grunnplan med to rom, og den har antagelig vært i flere etasjer. Fra bygningen ledet en gangbro, bygget i stein etter at forgjengeren i tre ble revet ned i 1240, bort til Halvardskirken. Broens pilarfundamenter er synlige der de ligger på opprinnelig plass i Minneparken. Like nord for denne bygningen ligger i Ladegårdens kjeller en stor kvadratisk steinbygning med inngang i vest- og sørveggen, også den opprinnelig i flere etasjer, antagelig med en vindeltrapp bygd inn i det sørvestre hjørnet. Her kan ha vært et møterom eller representasjonshall.

Figur 6: Kartutsnittet viser plan over middelalderens bispegård.

Mellom disse to bygningene i østfløyen er det i Oslo Ladegårds kjeller et åpent mellomrom, omtrent to meter bredt. Antagelig er dette hovedinngangen til det middelalderske bispeanlegget fra det trebrolagte stretet (dagens Oslogate) mellom bispegården og Halvardskirken. I det sørøstre hjørnet av bispegården har det vært et forsvarstårn, men i hvilken av de to nevnte bygninger er usikkert.

Sydfløyen ligger under dagens Bispegate, og også denne var i høymiddelalderen bygd av stein. Ved utgravninger i 1963 ble det avdekket flere ildsteder her, så det er ikke utenkelig at vi her har rester etter kjøkkenfløyen og matsalen.

Gravningene i forbindelse med Kristiania Østbanestasjons utvidelser i 1903 ødela en stor del av Ladegårdens have. Disse gravningene brakte for dagen en hel del bygningsrester, som ble opptegnet av arkitekt Jürgensen. Foruten bispegårdens ringmur mot nord, ble en stor steinbygning, som lå ved Bispegaten ca 50 m vest for østfløyen, avdekket.

I 1917 startet arbeidet med utgravningene for jernbanens tunnelbygging under Ladegården og Minneparken. Dette arbeidet ble ledet av Gerhard Fischer. Jernbaneskjæringen trengte inn i Ladegårdshaven, et godt stykke forbi "hallen" som Jürgensen hadde tegnet. Her støtte en på en lang mur, som stoppet i nord med et lite rundt utbygg. På nordsiden av

denne støtte en igjen på en mur med et tydelig finhogd hjørne. Vestre del av den fine muren ble gravd frem, men da Fischer var bortreist noen dager, sprengte jernbanens folk vekk hele muren, uten at noen hadde sett innsiden av den. En videre utgravning av restene av muren viste at dette var nordveggen i et rom fra den gamle bispeborgen. Det var fine konsoller i de gjenstående hjørner og ribber etter teglhvelv. Det viste seg snart at det var en toroms steinbygning av fint tilhugde kvadersteiner som tilhørte nordfløyen i bispegården (se fig.33). I veggen mellom de to rommene førte en trapp opp til etasje over. Her var det trolig en ca 150 kvadratmeter stor sal brukt til møter eller representasjon. Det østligste rommet er restaurert og gjenoppbygget oppå jernbanetunnelen. Det vestligste, som ble ødelagt av sprengningen, står på opprinnelig plass, under et provisorisk vernetak. Vest for denne bygningen ble det ved arkeologiske utgravninger i 1960-årene og i 1983-85 avdekket rester etter flere trebygninger, som over tid avløste hverandre. Her er funnet store mengder brente og sammensmeltede glassplater, kanskje rester etter et verksted for produksjon av vindusglass til bispegården og Halvardskirken.

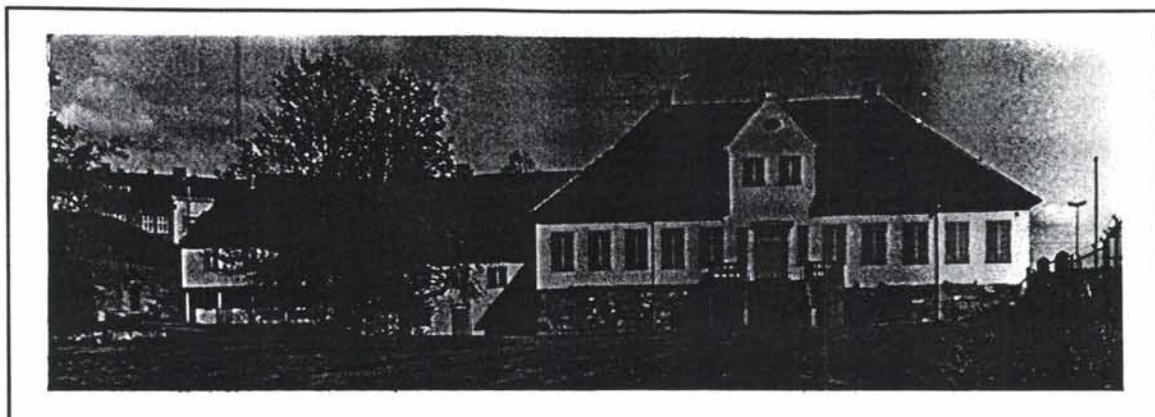
Ved reformasjonen i 1537 ga kongen hele anlegget til byens borgere for nedrivning med unntak av "tårnet med steinhuset inntil". Den siste biskopen flyttet ut i 1554, og i 1579 ble anlegget gitt til borgermester Christen Mule. Han bygget det huset hvor bryllupet i 1589 mellom Maria Stuarts sønn Jacob og prinsesse Anna, Christian IVs søster, sto. Bare kjellerne og en del av gulvet i 1. etasje er bevart. Hovedbygningen inneholdt en festsal på ca 100 kvadratmeter. Byens magistrat og formannskap kjøpte bygningen i 1618 for å benytte den som rådhus. Imidlertid kom den store bybrannen i 1624 og byen ble flyttet. Bygningen ble sterkt skadet, men ble restaurert av den nye eieren, kjøpmann og senere borgermester Niels Toller. Han var den eneste som hadde lov til å drive handel i Gamlebyen etter 1624. Bygningen var i slektens eie i over 150 år. (G.Fischer: Oslo under Eikaberg. Elin Dahlin: "Middelalderens bispegård i Oslo").

Oslo Ladegård (2). Fredet bygning fra 1725, bygget over restene etter middelalderens bispegård (se fig.7). Navnet Oslo Ladegård skriver seg fra tiden etter den store bybrannen i 1624, da kongen reiste en ny by innunder Akershus murer. For å sikre forsyningene av korn og høy ble deler av Gamlebyen lagt ut til åker og eng. Disse ble kalt Oslo Ladegårds nordre og søndre eng, sistnevnte navn finnes fortsatt som Sørenga. Dette jordegodset, som ble kalt Oslo Ladegård, dannet kjerneområdet i Gamlebyen. Etter hvert som utbyggingen fortsatte, forsvant engene og navnet ble knyttet til den bygning som i dag kalles Oslo Ladegård. Gården ble opprinnelig drevet ved pliktarbeid av bøndene i Aker, Olavsklosterets vestfløy ble brukt som våningshus så lenge gården var eget bruk. Den ble tidlig forpaktet bort, og fra 1711 var general Hausmann forpakter. Han var gift med Karen Toller, som etter generalens død fikk kjøpe Ladegården.

Karen Toller ble eier av Ladegårdsgodset i 1722, og bygget ny bolig på den gamle bispegårdens grunn. Den ble reist på de middelalderske murene etter brannen i 1721. De brente restene ble revet ned til et gulvnivå fra 1500-tallet. Den nye bygningen ble oppført i barokkstil, en énetasjes teglbygning med høyt valmtak med svart glasert takstein og smale arker på hver langside. På slutten av 1700-tallet var det her et meget fint barokk hageanlegg, som kan rekonstrueres. Anlegget er detaljtegnet i 1779 med velfriserte hekker og en terrengutforming med avsats, trapper og damanlegg i skråningen nedover mot sjøen, i en lengde vestover på 230 m. Hovedbygningen fikk sitt nåværende utseende etter en ombygning omkring 1750.

Etter Karen Tollers død arvet datteren bygningen, og etter henne overtok sønnen Caspar Herman von Storm i 1764 bygningen. Han bygget et smalere tilbygg til hovedbygningen på nordsiden, som fortsatt står. Nordre del av det smale tilbygget er tatt ned og bygget opp igjen over tunneltaket for Østfoldbanen. Etter Storms konkurs i 1772 var eiendommen i ulike privates eie før den ble ekspropriet av Staten på begynnelsen av 1900-tallet i forbindelse med utvidelse av Østbanestasjonen, og var bolig for jernbanefunksjonærer. Oslo kommune overtok eiendommen i 1958, og bruker den til representasjon. (Oslo byleksikon)

Figur 7: Foto av Oslo Ladegård med sidefløy. Til venstre på bildet skimtes "bisp Nicolas kapell", som er gjenoppbygget/rekonstruert på tunneltaket (Østfoldbanen). Foto: Morten Krogstad.

Nordre strete (3). Mellom Bispeborgen og Olavsklosteret gikk et gateløp i middelalder som ble kalt Nordre strete, tilsvarende omtrent dagens Oslogate. Ved utgravninger her i 1987-88 ble det i flere nivåer over hverandre funnet rester etter et middelaldersk gateløp. Flere steder var dette avgrenset mot bygårdene innenfor i form av ulike gjerder - flettverksgjerder og skigarder.

(De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo, bind 10)

Thomsgård og skomakerbodene (4). På nåværende St.Halvards plass var det i middelalderen profan bebyggelse. Fra skriftlige kilder vet vi at bygården som lå her het Thomsgård. Gården besto av tjærebredde tømmerhus i en eller to etasjer. Her holdt skomakerne til. I 1352 innskjerpet kong Magnus at ingen skomakere måtte bo andre steder enn i Myklagard. Fischers utgravninger på St.Halvards plass i 1926 og arkeologiske utgravninger lengre nord på tomten Oslogate 6 i 1987-88, ga funn av store mengder læravfall, opptil en halv meter tykke lag med lær, som sammen med skolester og annet viser at det har holdt til skomakere her. Myklagard var derfor trolig én av flere bygårder i kvartalet. Det ble funnet rester av flere trehus. Fischers utgravninger for jernbanen viste også at Halvardskirkens kirkegård ble utvidet mot nord etter 1340, på bekostning av Thomsgård (se fig.8). Bygården ble halvert og 4 store garverikummer, som har sammenheng med skomaker-virksomhet, dominerte området. Fischers snitt-tegninger viser at kulturlagene her var på ca 2,5 m. Kulturlagenes tykkelse og innhold viser at det var gode bevaringsforhold for organisk materiale. Etter at Halvardskirken (se nedenfor) forfalt, lå området trolig brakk en stund. På 1800-tallet var nåværende

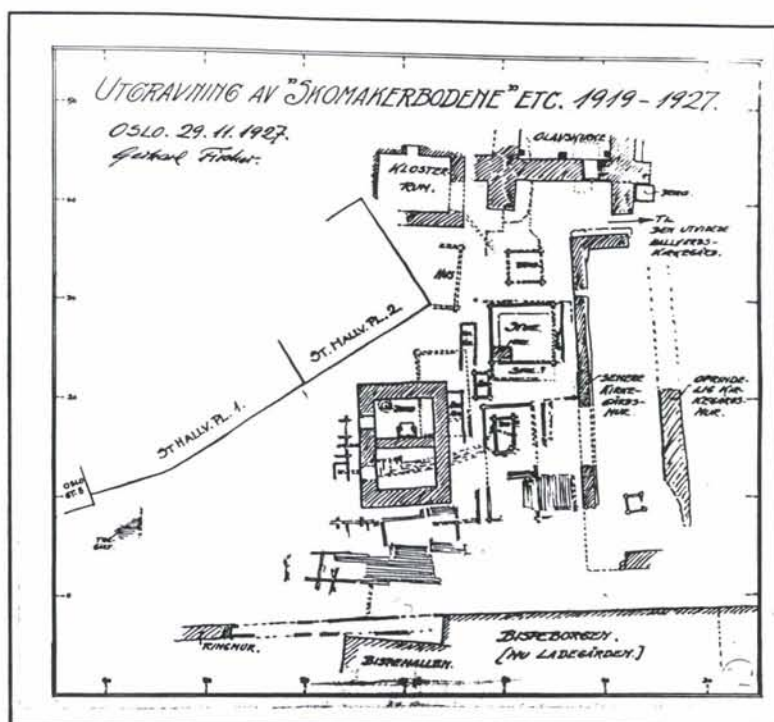

St.Halvards plass bebygget, og det gikk et smalt gateløp kalt Bispegaardsstredet mellom denne bebyggelsen og bebyggelsen på nåværende St.Halvards plass. På nordsiden av Halvardskirkens ruiner (den gang ikke synlige) gikk et gateløp fra Oslogate og opp til St.Halvardsgate, kalt Galgebjergsgaden. (Gerhard Fischer: "Oslo under Eikaberg", Nicolay Nicolaysen: "Om udgravningen i Aaslo 1865", Petter Molaug: "Oslo under Eikaberg førte år etter").

Halvardskirken og kirkegården (5). Automatisk fredet. Byggingen av middelalderens domkirke tok til omkring 1100, og i 1130 ble Sigurd Jorsalfar gravlagt i sydveggen av koret. Kirken

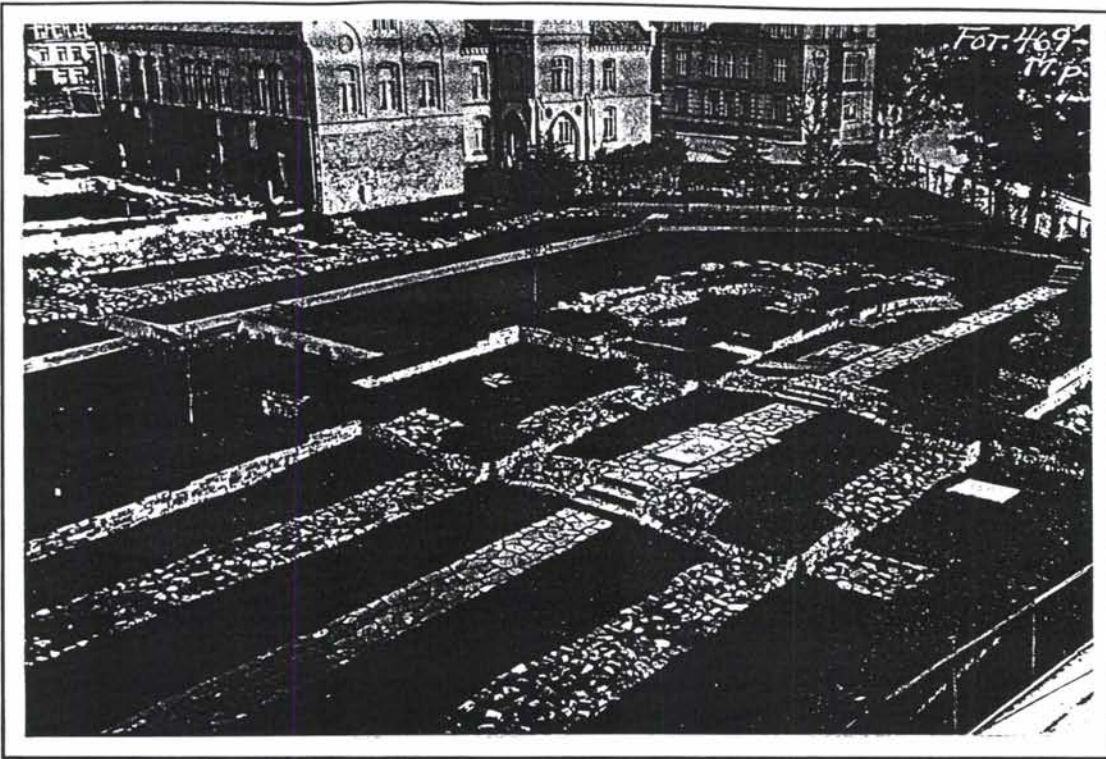
ble viet til Oslos skytshelgen St. Halvard, og var biskopens kirke (se fig.9). Den ble bygget som en stor romansk treskipet basilika, det vil si at den innvendig har hatt to rekker med pillarer som har båret et forhøyet midtskip, og med et sentralt tårn og tverrskip. Omkring 1260 ble kirken utvidet østover med et stort gotisk kor. Kirken var rikt dekorert, enkelte løse ornerte bygningssteiner, steinhoder og skulpturer er bevart. På sørsiden av kirken var det to portaler. En av dem førte inn til tverrskipet. Det var trolig en rikt dekorert rundbue med en utforming som var typisk for romansk tid. Den andre sørportalen var også romansk, men muligens ble det senere bygget et eget inngangsparti utenfor. Dette hadde i så fall en ny spissbuet gotisk inngangsportal. Trolig var det også en portal i skipets nordvegg, og i nordøst en mindre inngang som førte inn til sakristiet og koret. Mest monumental var likevel den brede romanske vestportalen, som var kirkens hovedinngang. Inntil vestveggen var det innvendig sannsynligvis bygget et galleri, og hit førte antagelig gangbroen fra bispegården. Slike gallerier vest i kirkeskipet var ikke uvanlig i domkirker.

På slutten av 1300-tallet var det hele 15 altere i kirken, alle viet forskjellige helgener, jomfru Maria, Kristi legeme og Den hellige ånd. Kirkeskipet var dominert av kraftige og tunge romanske søyler. I kirkegulvet var det lagt ned mange gravplater, flere synlige i dag. Foruten Sigurd Jorsalfar, biskopene og de jordiske levninger etter Halvard i helgenskrinet, ble også Magnus den blinde (1139), kong Inge Krokrygg (1161), Orm kongsbror (1184) og kongesønnen Håkon den unge (1257) gravlagt i kirken. Etter utvidelsen av det gotiske koret fikk Sankt Halvards relikvieskrin en fremtredende plass på høyalteret. Ved utgravninger i 1914 ble det funnet et emaljekors fra 1100-tallet, et fint fransk arbeid fra Limoges som antagelig har prydet et av altrene i kirken.

Figur 8: Gerhard Fischers plantegning over utgravningen på St.Halvards plass.

Figur 9: Foto av Gerhard Fischer som viser Halvardskirkeruinen slik den så ut ved åpningen av Minneparken i 1932. De små nyplantede trærne på bildet er i dag blitt meget store trær.

Fra midten av 1500-tallet var kirken den eneste kirken i byen som var i bruk. Selv om Gamlebyen var geistlig sentrum inntil innvielsen av den nye kirken i Christiania i 1639, vitner kildene om manglende eller dårlig vedlikehold. Kongen klager i et brev fra 1565 over at borgerne har revet ned kirkegårdsmuren for å bruke steinene til sine hus, og at de til og med hadde villet legge en allmennvei over kirkegården. Kirken var imidlertid i bruk frem til omkring 1660. Etter det forfalt den gamle kirken temmelig raskt, og i 1667 ga Kongen befaling om at murene skulle brytes ned og steinen føres til Akershus. Allerede i 1674 ble Halvardskirken beskrevet som en ruin. Omkring 1780 ble de siste synlige rester brukt til veibygging. Allerede før 1742 ble det bygget hus oppå Halvardskirkens ruiner nærmest Oslogate, og i 1823 ble det øverst (mot St.Halvardsgate) bygget et fattighus. Omkring 1836 ble åpningen mellom disse utfylt med et nytt hus, slik at størstedelen av kirken ble overdekket med bygninger, bortsett fra koret, hvor det var en åpen plass.

I 1865 foretok antikvar Nicolaysen en utgravning i Halvardskirken. Det ble også funnet deler av kirkegårdsmurene. I 1870-årene ble det bestemt at de gjenstående hus som dekket Halvardskirkens grunnmurer skulle rives, og området planeres som tillegg til St.Halvards plass. Den gamle domkirkens levninger skulle avdekkes, slik at en fikk tegnet omrisset av kirkens grunnplan. Utgravninger foretatt av Peter Blix i 1878 blottla kirkens øvrige grunnmursrester samt enkelte partier av kirkegårdsmuren. Da ble det også funnet

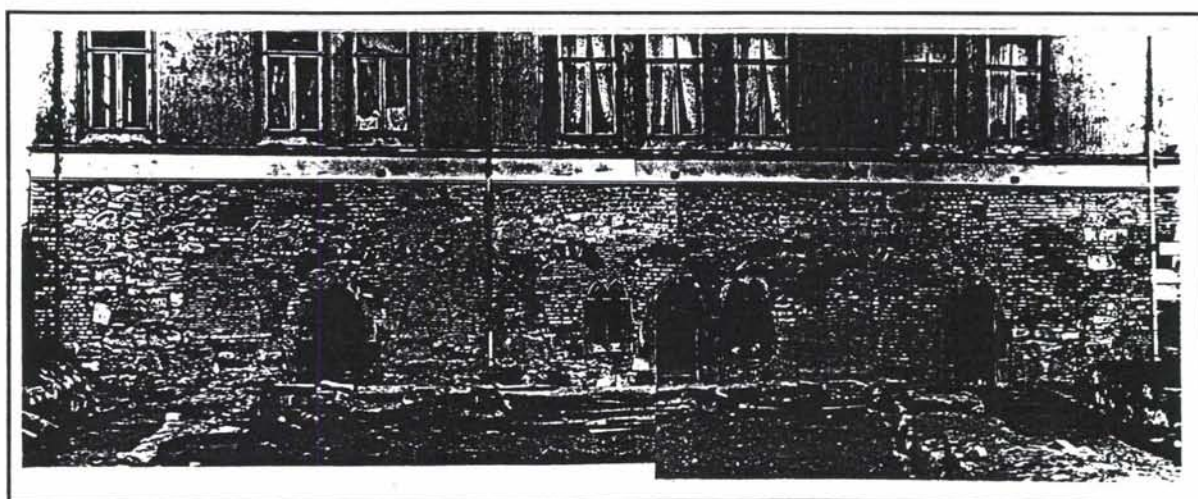

flere gravsteder, både inne i kirken og utenfor på selve kirkegården (se fig.26). Fra 1919 til 1932 gravde Fischer i Minneparken i forbindelse med jernbanens tunnelanlegg. Både deler av kirken, kirkegårdemurene og kirkegården ble utgravet. Etter at gravearbeidet var ferdig, ble fjernete deler av Halvardskirkeruinen lagt tilbake på plass, og ruinen ble konserverert. Minneparken ble opparbeidet og innviet i 1932.

(N.Nicolaysen: "Om udgravningen i Aaslo 1865", P.N.Blix: "Fortidslevninger i Aaslo", G.Fischer: "Oslo under Eikaberg").

Olavsklosteret (6). Automatisk fredet. Like nord for Halvardskirken bygget trolig kongen en gang på slutten av 1100-tallet eller tidlig på 1200-tallet en bygning, som på grunn av de solide murene i vest kanskje opprinnelig var planlagt som et kastell. Etter en brann i byggeperioden, ble den imidlertid bygget om til en kirke viet St.Olav. I 1239, da Oslo-konventet ble opprettet, fikk dominikanerne tildelt tomt av kongen her, og de fikk også overta Olavskirken. Olavsklosteret er et firefløyet anlegg bygget rundt en klosterhage (se fig. 28).

Dominikanerordenen eller Prekebrødreordenen ble grunnlagt tidlig på 1200-tallet i Frankrike, og i 1215 grunnla Dominikus av Guzman det første egentlige ordenshuset (klosteret) for studie- og forkynner-ordenen. Anlegget til dominikanerne og de andre tiggerordenene er ikke et "kloster" i den egentlige betydningen av ordet. En dominikaner er ikke munk, men blir kalt bror. Han gir ikke løfte om å være bundet til og holde seg innenfor klosteret slik de monastiske ordenene gjør det. Dominikanernes forkynnervirksomhet medførte at munkene levde et utadvendt liv, de skulle ikke trekke seg tilbake fra verden slik som munkene fra andre klosterordener. Deres ideologi og forkynnelse førte også til et behov for studier og boklig lærdom. De fikk tilnavnet prekebrødrene etter forkynnervirksomheten, men ble også ofte kalt svartebrødrene etter klesdrakten, en hvit kjortel med svart kappe. Dominikanerne holdt til i Olavsklosteret helt frem til reformasjonen i 1537. Etter reformasjonen ble klosteret dels benyttet til Bispegård, dels til Oslo katedralskole.

Figur 10: Olavsklosterets østfløy. Foto: Gerhard Fischer.

Østfløyen i klosteret er bevart og har tre rom med originale teglhvelv fra slutten av 1200-tallet (se fig.10). I 1845 var styret i den da nystiftede Fortidsminneforeningen på befarings i Bispegården, og det ble da klart at den rommet bygningsdeler fra middelalderen. Først i 1847 identifiserte Christian Lange disse bygningsdelene som en del av Olavsklosteret.

I 1860 ble rommene med middelalderhvelvene besluttet revet for å gi plass til ny bispegård, men Stortinget vedtok i 1882 at residensens middelalderdel skulle bevares i det nye anlegget. (se forøvrig Oslo bispegård). I 1865 kunne N.Nicolaysen etter mindre utgravninger i bispehagen konstatere at de omtalte rommene var østfløyen, og at murrester av de tre andre fløyene lå bevart under hagen. Disse rommene har trolig vært fra syd sakristi, bibliotek/skrivestue og møterom (kapittelsal). Alle tre rommene har inngang fra klostergangen. De små døråpningene mellom rommene er slått ut i senere tid. I østfløyens annen etasje hadde munkene sin sovesal, dormitoriet.

Selve østfløyen ble opprinnelig bygd av naturstein og med et flatt bjelketak av tømmer. På slutten av 1200-tallet startet en omfattende ombygging i tegl, og klosteranlegget var et av de første større byggverk i tegl i Norge. De gamle veggene av gråstein ble delvis revet og erstattet med tegl og det ble slått hvelv i de tre rommene som fortsatt er bevart. Det er sannsynlig at østfløyen har vært i to etasjer.

Olavskirken ble utvidet med et nytt kor, og dannet sørfløyen i klosteranlegget. Kirken var en langstrakt, temmelig massiv og lukket murbygning med et par smale vindusåpninger, men helt uten inngangsportaler fra sør. Dominikanerkirkene skulle etter regelen aldri ha tårn. I kirkens høye, lukkede vestparti var det en liten dør som både førte inn til en kjeller, trolig en gravkrypt, og via en smal trapp i vestveggen opp til kirkeskipet over.

Det var imidlertid først da Fischer gravde for jernbanens tunnelarbeider på St.Halvards plass i 1924, at det ble klart at klosterkirken utgjorde sørfløyen i Olavsklosteret. Fra øst kom nordre tunnel i dyp skjæring inn gjennom Halvardskirkegården. Her hadde en undersøkt og fjernet begravelser, da det kom frem en steinrad øverst oppe i nordkanten. Under utgravningene ble det funnet det ene gravstedet etter det andre, blant annet flere gravkammerer av tegl inne i bygningen. Både Olavskirken og klostergangen ble revet midt på 1500-tallet.

Klosterets nordfløy har med sikkerhet vært i to etasjer. Her er funnet rester etter en trapp. Her er også ved utgravninger i 1930-årene funnet rester av et ildsted og en brønn. Videre utgravninger i 1950- og 60-årene viser at klosterets kjøkkendel og spisesal trolig var her. Her lå også varmerommet, det eneste oppholdsrommet hvor det var tillatt med oppvarming. Nordfløyen ble i 1542 gitt til Oslo Katedralskole, som holdt til her helt til 1627 da den flyttet til Christiania. Senere ble bygningen benyttet som ladegård for Akershus slott, til de siste rester ble revet ned i 1705.

Deler av vestfløyen ble utgravet i 1930-årene, resten mellom 1953 og 1964. Her var inngangspartiet og portrommet. Det er påvist eldre bygningsrester også i vestfløyen, sannsynligvis eldre enn klosteranlegget. Foran kirken var det en liten plass med en stor brønn. Fra denne plassen mellom Thomasgård og klosterkirken var det et smalt smug mellom kirken og en mindre steinbygning utenfor vestfløyen, trolig et gjesteherreberge for klosteret. Ved enden av smuget førte en steintrapp opp til inngangspartiet for klosteret og

kirken. Den vestligste delen av denne var ødelagt av en etter-reformatorisk kjeller. Hovedinngangen til klosteranlegget har vært inn mot portrommet G (se fig.27). Fra portrommet kunne en gå videre østover og inn i klostergangen. Vestfløyen ble brukt som våningshus for Oslo Ladegård så lenge gården var eget bruk, fra 1627 og frem til omkring 1680. Vestfløyen ble revet i 1699-1700.

Klosterets kirkegård lå øst for østfløyen. Det er gjort skjelettfunn på gårdsplassen til Oslo Bispegård, både i 1866 (Nicolaysen) og i 1920-årene (Fischer).

Det er klart av selve klosterfirkanten omfatter minst to byggefaser. Klosteranlegget er for det meste bygd i teglstein, med naturstein i nedre del av murene. I østfløyen er det mulig at tegl først ble tatt i bruk i andre byggefase. Både i nord- og vest-fløyen er det derimot brukt tegl fra begynnelsen av. I sørfløyen er de bygningsrestene som er eldre enn klostertiden i naturstein, det samme gjelder de bevarte murliv fra klosterkirken. Klosterkirken har detaljer i tegl, men det er usikkert om kirken kan ha vært delvis i tegl.

Olavsklosteret i Oslo er det eneste av de norske byklostrene med så og si helt bevart grunnplan, og det eneste av de fire norske dominikanerklostrene. Resultatet fra de arkeologiske undersøkelsene etter 1933 tyder på at det er minst to byggefaser i klosteranlegget. Sammen med et kjellerrom i Ladegården er de tre bevarte rommene i Olavsklosteret siste rest av stående bygninger fra middelalder i Oslo. (Fischer:Oslo under Eikaberg, A.T.Hommedal:Olavsklosteret, Ø.Ekroll:Olavsklosteret, Oslo byleksikon)

Oslo bispegård (7).

Fredet. Ombygget i 1883, kjerne fra 1623, plassert delvis på Olavsklosterets østfløy. I 1546 ble nordfløyen gitt til Oslo katedralskole "til evig tid". Da den siste katolske biskop, Hans Reff, ble gjeninnsatt som biskop i 1541, nå som protestant, var den gamle bispeborgen, nåværende Oslo Ladegård, skadet av brann, og kunne ikke brukes som bispebolig. I 1552 eller 1554 skaffet biskop Frans Berg seg ny bolig, et gammelt steinhus i predikebrødrenes kloster, Olavsklosteret, fordi den gamle bispegården var i så sterkt forfall.

Figur 11: Oslo bispegård, bygget på restene av middelalderens Olavskloster. Foto: Riksantikvaren.

Biskop Frans Berg flyttet inn i østfløyen i Olavsklosteret, og den var i familiens privateie frem til 1622. Fast bolig for biskopen ble det etter en større ombygging av Olavsklosteret i 1622, som etter hvert befestet seg som ny bisperesidens i Oslo. Bispegården overlevde storbrannen året etter.

To av de tre middelalder-rommene som er bevart i dag ble en gang på 1500-tallet utsmykket med kalkmaleri på hvelvet, det ene med fugler som motiv. Denne fuglefrisen er bevart. I 1579 ble den tidligere kanikkgården gjort om til bispegård, samtidig med at det ble ny biskop. Først i 1622 ble den tidligere østfløyen kjøpt inn til dette formål og har siden vært bisperesidens. I 1622-23 ble bisperesidensen sterkt ombygd og modernisert, og dette er den eneste bygningen fra det gamle Oslo vi har et sikkert bilde av. Den nye bygningen fikk gavler i renessansestil med Christian IV's monogram, valgspårk og årstallet 1623. På langsiden mot hagen fikk den to karnapp i to etasjer. På vestsiden ble det anlagt renessansehage i den tidligere klostergården. Nord for bispegården var det fiskedam og urtehage. I 1860 ble gården besluttet revet, men Stortinget vedtok 1882 at residensens middelalderdel skulle bevares og restaureres, mens resten skulle rives. Den nye bispegården ble tegnet av arkitekt Henrik Trap Meyer, og ble oppført i 1883-84 i nygotikk (se fig.11). Bygningen huser i dag Oslobiskopens og Oslo bispedømmeråds kontorer.

Bispeallmenningen - Bispegaten (8). Dagens Bispegate er også tilnærmet et middelaldersk gateløp, Bispeallmenningen, som gikk fra bryggeområdet i Bispevika, forbi den gamle bispegården og byens torg (se nedenfor) frem til Halvardskirkens søndre kirkegårdsmur. Trolig har Bispeallmenningen fortsatt mot øst frem til Østre strete. På 17- og 1800-tallet het gaten Strandgaden. Det middelalderske gateløpet tilsvarer omtrent dagens Bispegate, bare adskillig smalere. Plasseringen av Bispeallmenningen bygger i hovedsak på sagaene, men i 1954 kunne deler av gateløpet påvises ved en mindre utgravning. Funnene ble gjort omtrent midt i lyskrysset der Loengbroen i dag møter Bispegaten. Utgravningene viste rester etter i alt 5 gatedekker.

Byens torg (9). I de skriftlige kildene nevnes byens torg gjentatte ganger, men dessverre slik at det er vanskelig å forstå hvor i byen torget lå. Nyere arkeologiske utgravninger i området syd for den gamle bispegården viser at byborgernes trehus er orientert slik at bebyggelsesrestene gir en trekantet struktur avgrenset av den gamle bispeborgen mot nord, Halvardskirkens kirkegårdsmur mot øst og byborgernes trehus mot sydvest, omtrent der hvor dagens Bispegate møter Oslogate. Trolig indikerer dette plasseringen av et trekantet torg i Oslo. I så fall er det ingen tilfeldighet at også det middelalderske gateløpet Vestre strete munner ut her, og fortsetter videre i Nordre strete, som tilsvarer omtrent dagens Oslogate. Uansett om byens torg har ligget her eller ikke, så var det etter alt å dømme en åpen plass her hvor tre gateløp møttes. Ved arkeologiske utgravninger er det funnet rester etter steinbrolegning fra 15/1600-tallet som også peker i denne retning.

Østre strete/Gatene - St.Halvards gate (10). En av middelalderens hovedgater var Østre strete, som gikk fra Kongsgården og Mariakirken og opp langs Halvardskirkens sydøstre kirkegårdsmur. Deler av denne er funnet. Veien fortsatte imidlertid videre ut av byen, og fra Halvardskirken og videre nordover ble veien i middelalder kalt for Gatene. Den var byens hovedvei mot nordøst, og våre dagers St.Halvards gate ligger omtrent der hvor middelalderens Gatene gikk. En planlagt omregulert St.Halvards gate vil bli lagt i traséen

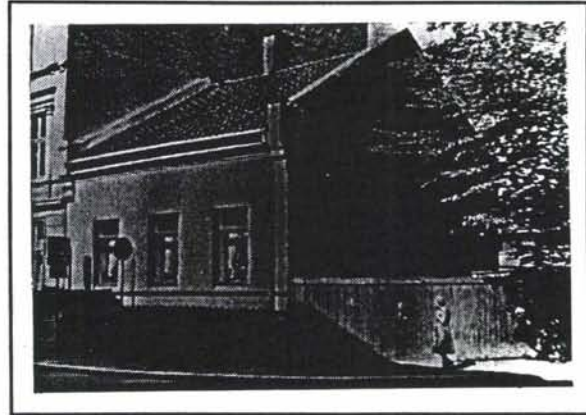
for Gatene og større deler av kirkegårdsmuren vil bli markert/rekonstruert. Det var trolig bebyggelse på sørøstsiden av Østre strete i middelalderen, ned mot Alnaelven, med bevarte kulturlag under dagens Bispegate.

St.Halvards plass 1 og 2 (11). Leiegårdsbebyggelse. St.Halvards plass 2 er trolig bygget i 1890-årene, mens St.Halvards plass 1 er en fire-etasjers leiegård i jugendstil fra 1912. Den er foreslått regulert til spesialområde bevaring.

St.Halvards gate 1a (12). Frittliggende leiegårdsbygning fra århundreskiftet.

St.Halvards gate 1c (13). Leiegård fra 1890-årene. Hjørnegård i krysset Oslogate/St.Halvards gate. Full utbedring av gården er forberedt i to byggetrinn. Første byggetrinn vil trolig igangsettes første halvdel av 1995.

St.Halvards gate 2 (14). Bevaringsverdig anlegg i tegl med uthus i utmurt bindingsverk fra 1866. St.Halvards gate 2 er et eksempel på småhusbebyggelse i Gamlebyen etter byutvidelsen i 1858. Bygningen har yttervegger av pusset teglstein, og uthuset rommet stall og et lite høyloft (se fig.12).

Oslogate 7 (15). Foreslått regulert til spesialområde bevaring. Frittliggende leiegård/leiegårdsvilla fra 1860-tallet i 2 etasjer med senere arker på taket.

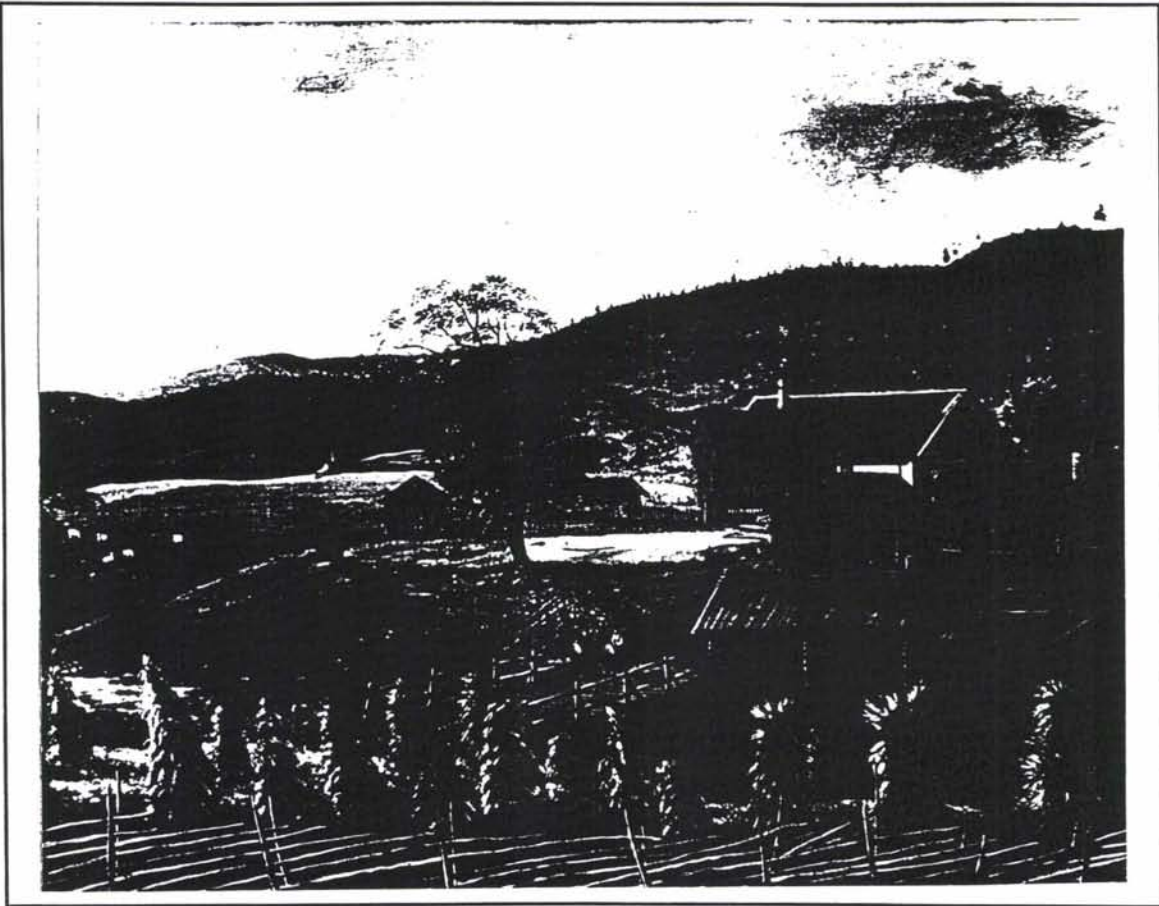
Konowsgate 7-9 (16). Konowsgate er oppkalt etter cand.jur. Hans Konow (1815-96), som eide Oslo Ladegård. Konowsgate het tidligere Gravergaden. Nr. 7 og 9 rommer i dag industrivirksomhet. I Ekebergskrenten langs hele Konows gate ble alunskiferen for Alunverket brutt ut. Alunverket ble anlagt i 1737, og var et av de største industrielle foretak i Christiania. Nedlagt i 1815. Alunverkets dagbrudd er foreslått regulert til bevaring.

Figur 12: Foto av St.Halvards gate 2, et eksempel på småhusbebyggelse i Gamlebyen etter byutvidelsen i 1858. Foto: Riksantikvaren.

Ekebergveien 3-10 (17). Ekebergveien er gammel ferdselvei til byen fra Ekeberg gård, og følger den gamle kongeveien sørover fra Oslo. Ekebergveien 4 er et lavt murhus fra omkring midten av 1800-tallet, og Ekebergveien 8 et lavt trehus fra samme periode. Begge tilhører den første forstadsbebyggelsen. Ekebergveien 10 er et bolighus opprinnelig fra 1880-årene, men nyere oppussing og ombygging har fjernet mye av det opprinnelige preget.

3.4.2.Område 2:

Geitabru (18). I sagaene hører vi om tre broer over elven Alna i middelalder. Geitabru lå mellom Fransiskanerklosteret og Clemenskirken, trolig omtrent der hvor dagens Oslogate går i bro over jernbanesporene til Lodalen. Geitabru var i middelalderen tydeligvis et strategisk viktig punkt, da flere kamper fant sted nettopp her. Ved århundreskiftet ble det funnet tømmerfundamenter her som kan være rester av selve broen. Broen er gjengitt på Conings maleri fra 1699 (se fig.13).

Figur 13: Foto av Conings maleri fra 1699 som viser Geitabru og Oslo Hospital (Oslo Bymuseum).

Fransiskanerklosteret (19). Koret i klosterkirken ble utgravd i 1935, og er i dag markert med steinheller i gatedekket og gressplenene rett østenfor nåværende Gamlebyen kirke. Fransiskanerne, som også ble kalt minoritter og barfotbrødre, kom til Oslo etter initiativ fra hertug Håkon Magnusson, den senere kong Håkon V, og byggearbeidet begynte i 1290. Fransiskanerne var en tiggerorden, og kom i sterk konflikt med domkapitlet og de lærde dominikanerne i Olavsklosteret. Erkeprest Simon bannlyste både brødrene og arbeidsfolkene på vegne av biskopen og lot domkirkens skolemester Herjulf med væpnet flokk bryte ned kapellet som fransiskanerne nesten hadde gjort ferdig. Med støtte fra Paven og kongen ble klosteret likevel reist.

Etter reformasjonen ble klosteret omgjort til hospital, en funksjon det siden har hatt, under navnet Oslo Hospital.

Gamlebyen kirke/Oslo Hospital (20). Fredet. Hospitalet ligger der hvor det gamle fransiskanerklosteret lå. Klosteret ble hospital året etter reformasjonen i 1537, en funksjon som er beholdt helt til i dag. Da svenskene beleiret Akershus i 1567, satte de fyr på klosteret, men ikke alle bygningene ble ødelagt. En ny hospitalbygning med et indre kapell ble oppført i 1581. I 1734 ble kapellet ominnredet og viet til den første virkelige kirkebygning for hospitalet. Et nytt hospital, kalt

"Gråsteinsbygningen", ble oppført i 1737 og er den eldste bygning på stedet, og dessuten det eldste sykehus i Oslo. I 1794 brant hospitalet ned. Allerede to år etter sto nytt kirkebygg ferdig, den nåværende Gamlebyen kirke. I 1778 bygde Oslo Hospital et "dollhus" (doll=gal) for "afsindige" pasienter. Dollhuset inneholdt celler med lenker for de urolige og saler for de mer rolige pasienter, med en åpen vannrenne i gulvet til kloakk. Den hvitkalkede steinbygningen ble revet til 400-årsjubileet i 1938 og erstattet med den gule funkisbygningen som nå huser sykehusavdelingene (se fig.14).

Clemenskirken (21). Automatisk fredet steinruin som ligger under E18 (Loengbrua), med umulige adkomstforhold. Området rundt er regulert til bevaring. Kirken og deler av kirkegården og kirkegårdsmuren ble utgravet av Fischer i 1921 i forbindelse med byggingen av jernbanens garasjeanlegg i Saxegaardsgaten 11. Det meste av koret og deler av kirkegårdsmuren ble fjernet. Steinkirken er fra slutten av 1000-tallet eller omkring år 1100. Clemenskirken var sognekirke for den søndre del av byen, en av byens to sognekirker. Den ble jevnet med jorden i første halvdel av 1500-tallet. Forut for steinkirken var det her to eldre trekirker, den eldste med kirkegård fra omkring år 1000, og er Norges til nå eldste kjente kristne gravplass.

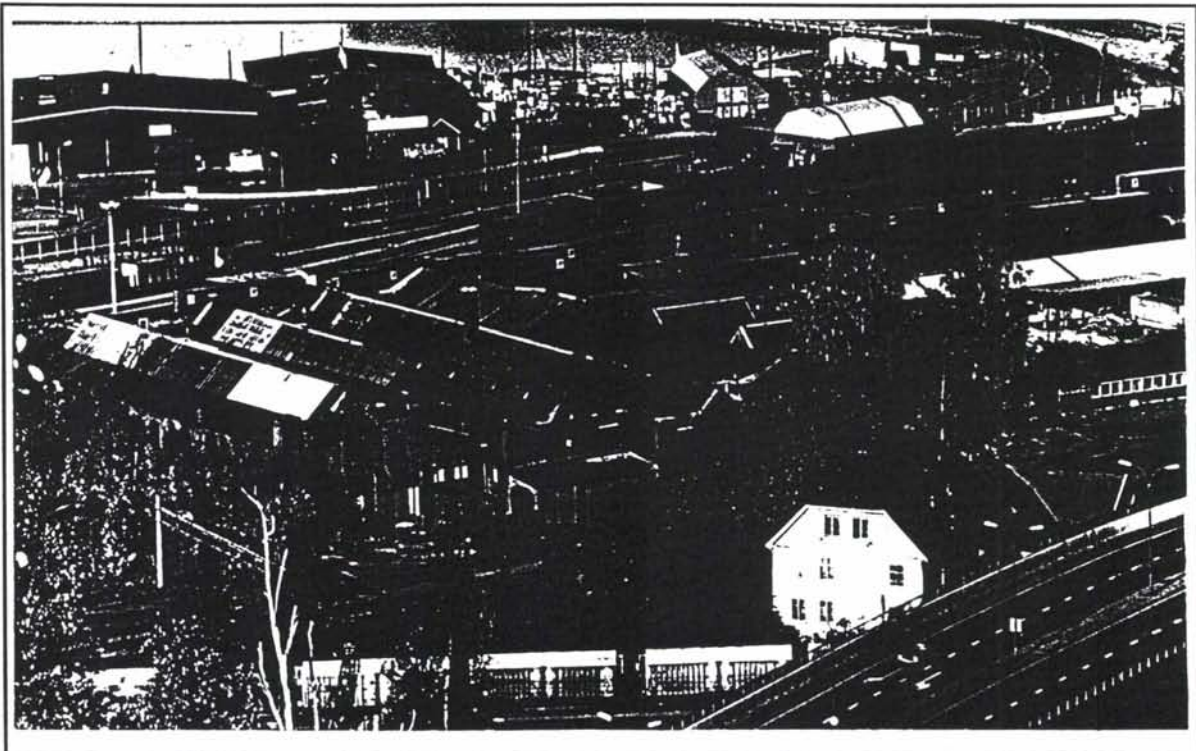
(Ole Egil Eide:"De toskippede kirker i Oslo. Clemenskirken").

Nicolaikirken (22). Steinkirke trolig fra 1200-tallet. Den lå like vestenfor Clemenskirken, men alle rester ble fjernet av NSB i 1879 ved anleggelsen av jernbanespor (Smaalensbanen).

Figur 14: Gamlebyen kirke/Oslo hospital.
Foto: Riksantikvaren.

Saxegården (23). Fredet kjeller, forslag om fredning av hele bygningen. Panelt tømmerbygning fra 1800 med halvvalmet tak (se fig.15). Den er bygget på en eldre steinkjeller, som kan være fra middelalder. Saxegården er omtalt i skriftlige kilder fra 1334 til 1414, og er blant de meget få middelalderbygårder i Oslo hvis beliggenhet med sikkerhet kan fastslås. Saxegården har trolig navn etter Sakse, faren til lagmannen Agmund Saksesson og Ulv Saksesson, og som trolig bodde her i middelalderen. Hovedhuset var en del av et større løkkeanlegg av den typen som ble reist omkring Christiania særlig i første halvdel av 1800-tallet. "Løkkene" ble opprinnelig brukt om området øst for Alnaelven i det gamle Oslo. Selve ordet betyr et lukket område i kontrast til den øvrige åpne allmenning. Etter anleggelsen av det nye Christiania i 1624, ble betegnelsen løkke brukt om de innhegnete deler av bymarken. I den første tiden var det ikke tillatt å føre opp beboelseshus på løkkene rundt i byen. Senere ble de imidlertid samlet til større enheter og dannet grunnlag for bondegårder. Det er disse gårdsanlegg i den gamle byens utmark man i dag betegner som løkkebebyggelse.

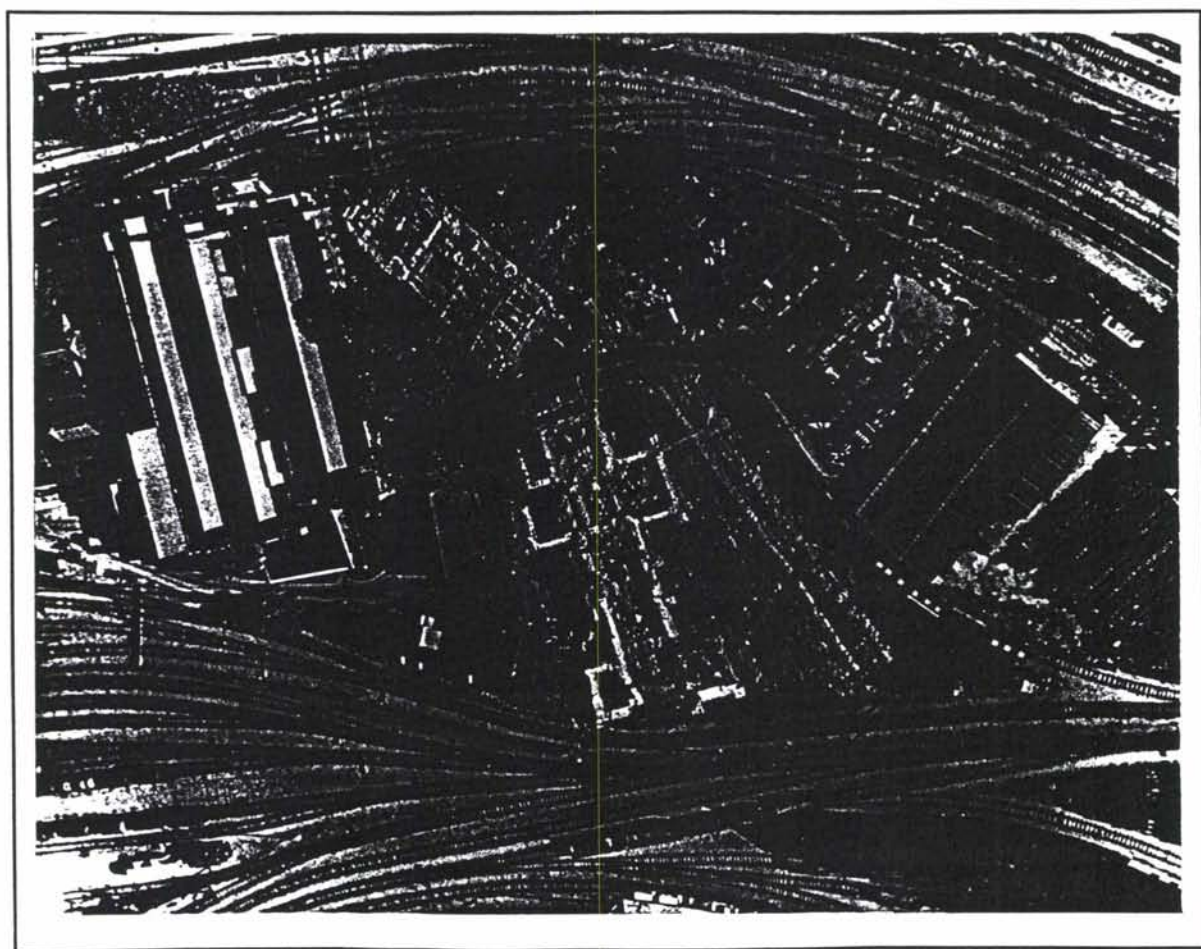

Figur 15: Saxegården (i forgrunnen) og Lokomotivverkstedet på Sørenga.
Foto: Riksantikvaren.

Saxegårdsgaten 8 (24). 1800-talls leiegårdsvilla. Denne bør bevares både fordi den er med på å markere Saxegårdsgaten som tilsvarer middelalderens Østre strete, og fordi den har en egenverdi som type i Gamlebyen. Både Prosjekt Miljøbyen Gamle Oslo og Byantikvaren går inn for bevaring.

Mariakirken (25). Automatisk fredet steinruin og kirkegård på Sørenga (se fig.16). Deler av kirkegårdsmurene er bevart. I ruinen kan en se alle kirkens byggefaser fra omkring 1100 og frem til 1300-tallet. I ruinen er det også markeringer av de jordgravde takbærende trestolpene fra den lille trekirken som sto her først. Trekirken ble trolig reist under kong Harald Hardråde ved midten av 1000-tallet. Senere, i begynnelsen av 1100-tallet ble trekirken erstattet av en steinbygning. Mariakirken hadde spesiell status som kongelig kapell, og ble bygget ut til en stor korskirke med to vesttårn. Prosten i Mariakirken var rikets kansler og landets fremste mann, nest etter kongen. Levningene gir, slik de ligger i dag, et visuelt inntrykk av kirken på sitt største, etter Håkon Vs ombygging i tegl omkring år 1300. I kirken ble kong Håkon V Magnusson (1319), dronning Eufemia (1312), antagelig kong Magnus Eriksson (1374), dronning Blanca (1363) og kong Håkon VI Magnusson (1380) gravlagt. Kong Håkon V og dronning Eufemias levninger er siden overført til gravkapellet på Akershus Slott. Mariakirken brant i 1523 og var i 1547 "såre forfallen, kunne ei lenger repareres" og ble snart jevnet med jorden.

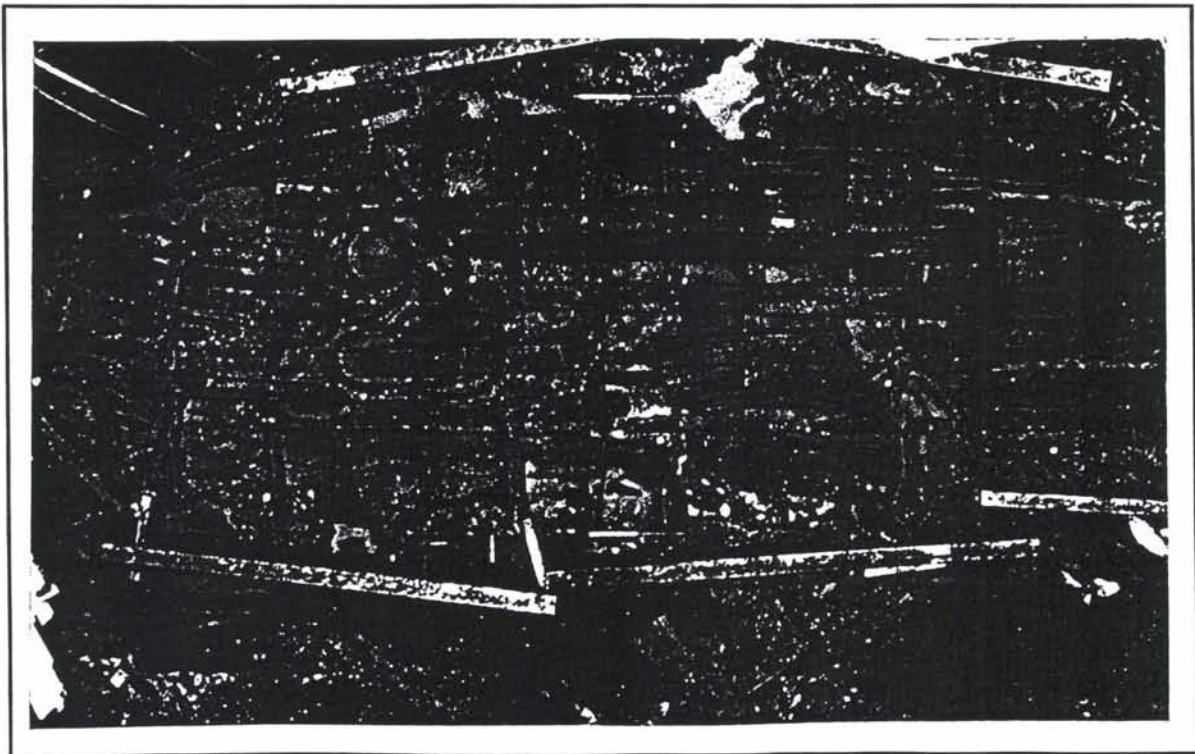

Figur 16: Flyfoto av Mariakirke-ruinen og Kongsgård-ruinen på Sørenga. Til venstre Lokomotivverkstedet. Foto: Aftenposten.

Kongsgården (26). Automatisk fredet steinruin på Sørenga (se fig.16). Litt under halvparten av det opprinnelige anlegget er bevart, resten ble fjernet ved bygging av Lokomotivverkstedet i 1890-92. Kong Harald Hardråde bygget en forsvarsskanse her i midten av 1000-årene. Anlegget i stein ble trolig påbegynt av kong Håkon Håkonsson i 1220-årene, men neppe fullført før i siste halvdel av 1200-tallet. Anlegget ble omgitt av en ringmur med portkastell ut mot Vestre strete. Til Kongsgården hørte en hall ikke ulik Håkonshallen i Bergen. Under Håkon V ble det holdt riksting i Kongsgården. Kongsgården ble i senmiddelalderen brukt til prostegård for prosten i Mariakirken, som i unionstiden også var rikets kansler. I seinmiddelalderen forfalt anlegget, og Akershus festning tok etter hvert over som administrativt senter for denne delen av landet. Anlegget ble jevnet med jorden en gang på 1500-tallet. Ruinen konserveres og deler av anlegget rekonstrueres med midler fra Miljøverndepartementet og Miljøbyen Gamle Oslo (MGO).

Teglovn (27). Fjernet ruin. I 1904 ble det funnet og fjernet en teglovn på Loenga i forbindelse med NSB's anlegg av nye jernbanespor. Ovnens synes å ha vært kvadratisk med innvendig bredde ca 7,2 m og fire fyringsåpninger i vestveggen. Veggene kan ha vært ca 2 m høye. Man regner med at ovnen ble brukt til brenning av murstein, som trolig ble brukt til Mariakirken, Olavsklosteret og ved anleggelsen av Akershus festning.

Figur 17: Skip fra middelalder funnet på Sørenga.
Foto: Riksantikvaren.

Bryggene og strandlinjen (28). I 1925-26 ble det i bryggeområdet ved Clemensallmenningen funnet bolverkskar fylt med stein, fundament for sjøboder og allmenninger som synes å ha stukket utover i sjøen. Ved utgravninger de siste årene er det funnet flere svære bryggekonstruksjoner i form av tømrede laftekasser. Det er uklart

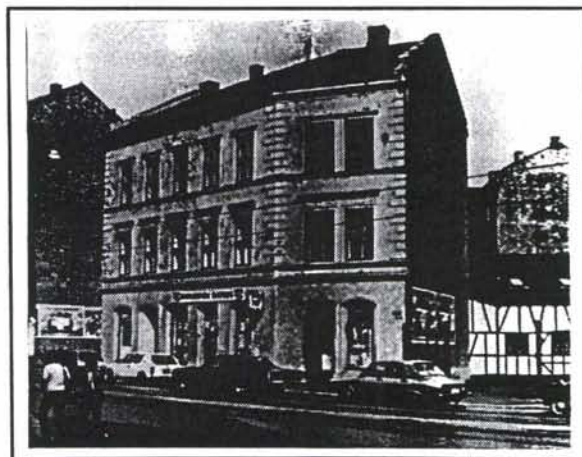

hvordan de har fungert, om de har vært fundament for lange utstikkerbrygger, fortøyningskister eller sammenhengende kaifront. De siste resultater kan tyde på at det trolig var fortøyningskister. På Øra utenfor Mariakirken var det langgrunt, mens det lenger nord var såpass dypt foran bryggene at en kunne senke skip der.

Sørengaskipene (29). I 1971 støtte Havnevesenet på et skip som arkeologene deretter kunne grave fram. I forbindelse med Statens Vegvesens anlegg av nytt hovedveisystem (E-18) fra Ekebergtunnelen ble det i 1992 funnet ytterligere tre båter omtrent på samme sted (se fig.17). Båtene synes gamle og utbrukte, det er spor av reparasjoner, og som gamle utrangerte skip ble de senket eller sank på relativt grunt vann. I 1994 ble ytterligere to båter funnet, denne gang lenger nord, like inntil Bispegaten. Flere av skipene er tatt vare på og konserveres for senere utstilling i Oslo Middelaldermuseum.

Bispegaten 16 (30). Bevaringsverdig teglsteinsbygning med nygotiske fasader på Sørenga. Bygget som lokomotivverksted for NSB i 1893 (se fig.15). NSB er fortsatt eier av bygningen, som i dag brukes som kontorer og lager for Tollpost-Globe og som kontorer for Riksantikvaren distriktskontor øst og NIKUs Utgravningskontor for Oslo. Påtenkt som middelaldermuseum. Planene for Oslo Middelaldermuseum er utredet i NOU 1991:31.

Bybefolkningens hus (31). Synlige deler av rekonstruerte bygårder. I området mellom Bispegaten og Klemensgate ble det i 1972 og i 1982-84 foretatt utgravninger av 2-3 bygårder. Deler av tømmerbygningene er gjenreist for å vise bygårdsbebyggelsen og de trehus som ble ødelagt ved brann i 1254. Nærmest Bispegaten ligger også en bevart steinkjeller med to rom og trapp på sydsiden. Det vestre rommet ble dessverre ødelagt ved bygging av en leiegård i 1890-årene. Mens bygningene i middelalderen i hovedsak var av tre, begynte en på 1500-tallet å reise hus i stein. Om det var to etasjers steinhus eller halvt nedgravde steinkjellere med øverste etasje i tre er usikkert. Det er sannsynlig at byggingen av flere slike steinkjellere på ulike steder i byen har sammenheng med bedre tilgang på stein, da flere av byens kirker på dette tidspunkt er i forfall og rives. De rekonstruerte tømmerbygningene ligger vest for Vestre strete. I høymiddelalderbyen besto bygårdene av to parallelle husrekker på hver side av en gårds plass, med inngang fra stretet utenfor gjennom et smalt portrom. De forskjellige bygningene i bygården kan ha hatt forskjellig funksjon, som f.eks. stue, eldhus, håndverksbod, lagerbod eller uthus for husdyr. Bygårdene kunne være av ulik størrelse. Gårdene ligger inntil Vestre strete, og en del av denne ble utgravet. På 1500-tallet var Vestre strete kuppelsteinsbrolagt. Traséen er synlig i dagens terreng. I reguleringsplan for Sørenga er det foreslått bygget en bro i Vestre stretes trasé ned til middelalderens kongsgård, dagens lokomotivverksted.

Figur 18: *Oslogate 20, et eksempel på den tidlige leiegårdsbebyggelsen.*
Foto: Riksantikvaren.

Oslogate 16, 17, 18b og 21 (32). Bevaringsverdige hjørnegårder fra slutten av 1800-tallet. Konkrete planer for utbedring av Oslogate 16 foreligger. Rehabilitering pågår i Oslogate 21.

Oslogate 20 (33). Bevaringsverdig anlegg med bolig i tegl og uthus i utmurt bindingsverk fra 1866 (se fig.18). Oslo gate 20 er et eksempel på den tidlige leiegårdsbebyggelsen. Bygningen hadde opprinnelig to etasjer, tredje etasje ble tilføyet i 1878. Bakbygningen i utmurt bindingsverk rommet opprinnelig stall og høyloft. Oslogate 20 har nylig gjennomgått fasadeutbedring/rehabilitering.

3.4.3.Område 3:

Korskirken (34). Automatisk fredet steinruin med kirkegård og kirkegårdsmur i Minneparken. Korskirken var sognekirke for den nordre del av byen, og den andre av byens to sognekirker, nevnt i skriftlige kilder første gang i 1248. Den ble viet til det hellige kors og var en liten enskipet kirke med kor og sakristi, og med kirkegårdsmur rundt. Syd for kirkegården gikk i middelalder et mindre gateløp kalt "Geilene". Kirken ble jevnet med jorden i første halvdel av 1500-tallet. Kirken ble fremgravd av Fischer i 1922, sammen med spor etter gateløpet og husrester på sydsiden av dette. Disse husrester var muligens spor etter St.Anna Gildestue, som skal ha ligget i området nord for Olavsklosteret. Foruten kirkeruinen er kirkegården med begravelser fortsatt bevart.

Arupsgate 2-22 (35). Bevaringsverdige leiegårder fra 1874-1898, som danner en spesielt fin sammenhengende fasaderekke i Gamlebyen (se fig.19). Gårdene er i tre eller fire etasjer, og leilighetene hadde, da de ble bygget, høyere standard enn det som var vanlig. Innehavere av leilighetene var på den tiden i hovedsak lavere funksjonærer, kjøpmenn o.l. Den bærende konstruksjon i bygningene er murstein. Utvendig er bygningene pusset, og har

Figur 19: Arupsgate sett østfra.
Foto: Riksantikvaren.

dekorasjoner som er valgt fra tidens byggevarer kataloger. Den utvendige dekor på leiegårdene kunne variere, men i Arupsgate er det imidlertid et relativt samstemt klassisistisk preg med kvadernmønstrer sokkeletasje eller hjørner, markerte vindusåpninger og etasjeskiller og tannsnitt langs gesimsen. Arupsgate er oppkalt etter biskop i

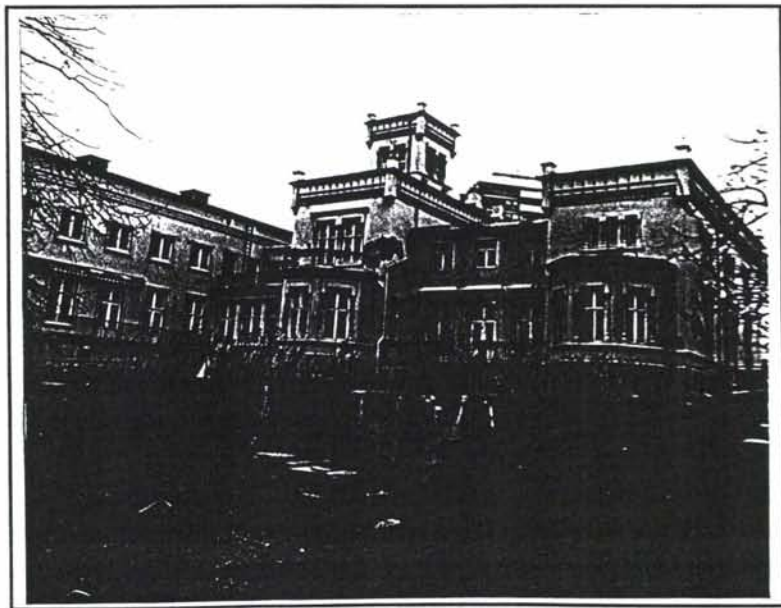
Christiania stift, Jens Lauritz Arup (1793-1874), som var stortingsmann i tre perioder. Alle bakgårdene i Arupsgatekvartalet mot jernbanen gjennomgår nå en opprusting, med beplanting og anleggelse av grønntanlegg og lekeområder.

Nonneseter kloster (36). Ikke synlig automatisk fredet ruin på hjørnet av Oslogate/Grønlandsleiret og Schweigaardsgate. Deler av kirken ble funnet i 1879. Klosteret var for benediktinernonner, og er nevnt første gang i sagaene i 1161 da kong Inge Krokrygg falt under slaget på isen utenfor byen. Nonneseter kloster er kjent gjennom Sigrud Undsets bøker om Kristin Lavransdatter.

Schweigaardsgate (37). Bevaringsverdige leiegårder fra slutten av 1800-tallet. Schweigaardsgate ble oppkalt 1897 etter Anton Martin Schweigaard (1808-70), som var professor i lovkyndighet, statistikk og statsøkonomi fra 1840. Gaten ble anlagt i 1860-årene for å få en rask forbindelse mellom Gamlebyen og Christiania. Gamlebyslottet, Schweigaardsgate 50, ble byggemeldt i 1887. Trolig tegnet av arkitekt August Tidemand. En av de mest Berlin-aktige Christiania-leiegårder med et herskabelig preg i nyrenessanse, slik stilen ble praktisert i Berlin i 1870/80-årene, og hos oss i 1880- og tidlig i 1890-årene. Særlig hjørnet har den typiske Berlinalikheten. Schweigaardsgate er nå opparbeidet til miljøgate.

Valkaberg (38). Like ovenfor Nonneseter kloster lå en fjellknaus som i middelalderen ble kalt Valkaberg, senere Åkeberg (Botsfengselet i dag). Kong Håkon Håkonsson skal ha anlagt en borg her som så ble flyttet til Nicolaikirken.

Botsfengselet (39). Fredet anlegg. Fengselet ble tatt i bruk i 1851 som sentralfengsel for mannlige fanger. Oppført etter forslag av Straffelovkommisjonen av 1837, som planla sju botsfengsler her i landet, men kun dette ene ble reist. Fengselet var organisert etter det "philadelphiske system" basert på total isolasjon av fangene. Den eldste del av anlegget med tre fløyer om en sentralhall er tegnet av arkitekt Heinrich Ernst Schirmer. I 1886 ble det påbygd en fjerde fløy, tegnet av arkitekt Jacob Wilhelm Nordan, med fengselskirke hvor "menigheten" i overensstemmelse med fengselets idé også her ble isolert i båser. Etter hvert som synet på straff endret seg, måtte det gjennomføres stadig nye ombygginger. I 1934 ble det oppført en fløy med ulike

Figur 20: Åkebergveien 23. Herskabelig villa tegnet i 1876, i dag barnehage. Foto: Riksantikvaren.

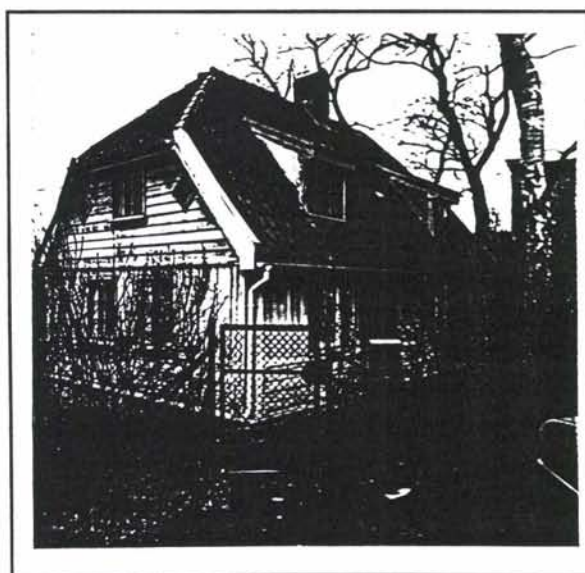
verksteder, og i 1970-årene ble det utført en rekke ombygginger blant annet til velferdslokaler. Botsfengselet hadde på det meste 223 plasser. Det ble nedlagt som landsfengsel i 1970, og de innsatte overflyttet til Ullersmo. Fra 1975 en del av Oslo kretsfengsel med 180 plasser.

Harald Hardrådes plass (40). Krysset Schweigaardsgate/Klostergaten ble oppkalt i 1886 etter kong Harald Hardråde (1015-66). På plassen står en minnestatue over ham. Avduket i 1905, utført i granitt med bronserelieff som viser kongen til hest, utført av Lars Utne. Plassen var av de planmessige grep som skulle heve området prestisje. De små kvartalene skulle hindre bygging i bakgårdene, og det ble lagt opp til maksimalt med fasadelengde for å tiltrekke middelklassen. Interiørmessig sett betydde det "paraderom" i form av stuer, og mindre soveværelser, pikeværelse og kjøkken. Det var fasaden folk var villige til å betale for.

Åkebergveien 23 (41). Denne herskapelige villaen ble tegnet i 1876 av arkitekt Jacob Wilhelm Nordan som bolig for enkefru Thora Roscher (se fig.20). Stilen er en blanding av engelsk Tudor, sengotikk og renessanse. Streng symmetri er forkastet til fordel for en mer malerisk avveksling med opptrapping mot tårnet, som sammen med enkelte andre trekk bringer tanken hen på Oscarshall, hvor Nordan forøvrig var assistent for den ansvarlige arkitekt Nebelong. I 1928 ble villaen ombygd til barnehjem med Henrik Nissen som arkitekt. Bygningen huser i dag Åkeberg barnehage.

Justiskroken (42). Justiskroken er navnet på den gamle grusveien opp til byens rettersted.

Agdergaten 1 (43). Fredet bygning fra midten av 1700-tallet, et halvannet etasjes hus med halv-valmet tak (se fig.21). Ombygget hovedfasade fra 1840-årene med empire-utstyr, en slags oversettelse av murempirebebyggelsen til panelarkitektur, imiterte steinbrystninger av tre. Huset ligger ved det gamle veifaret Justiskroken, som førte opp til Galgeberget. Huset var muligens opprinnelig en offentlig bygning i forbindelse med retterstedet på Galgeberg. (Oslo, en arkitekturguide)

Figur 21: Agdergaten 1. Fredet bygning fra midten av 1700-tallet, ombygget i 1840-årene. Foto: Riksantikvaren.

Martestokker - Galgeberg (44). Byens rettersted siden middelalder, dengang kalt "Mortustokka" i betydningen "plagestokker" (martre=pine, stokka=gapestokk). På et kart fra 1742 sees galge, steile og hjul inntegnet på Galge Berget, og avstraffelser som "kagstrygning", pisking og annen tortur hørte med. Retterstedet er omtrent der hvor den store U-formede boligblokk fra 1936 nå ligger. Under gravearbeidene i 1935 ble det funnet knokler etter henrettede forbrytere. Den siste henrettelsen fant sted i 1864. I 1930-

årene ble store deler av berget sprengt bort. De siste urørte rester av Galgeberget kan derfor i dag bare sees mellom St.Halvards gate, Justiskroken og Åkebergveien i form av en liten fjellknaus. Den utgjør bare nederste del av Galgeberget. I middelalder er stedet ofte omtalt i sagaene. Fra middelalderbyen til Martestokker førte et veifar: "Gatene", som tilsvarer St.Halvards gate i dag og fortsatte østover i Strømsveien.

Galgeberg 2 (45). Regulert til bevaring. Huset består av to sammenføyde bygningskropper som dokumenterer to ulike kulturhistoriske og sosiale verdener. Den eldste delen mot øst fremstår som fløy, og tilhører håndverker- og arbeiderforstaden Galgeberg. Østfløyen fremstår i dag omtrent som etter en større ombygging og påbygg av et eldre énetasjes hus i 1846-47 for Peder Olsen. Han hadde like før grunnlagt Jordals Teglværk. I tilknytning til sin fabrikk lot han ved toppen av Galgeberget bygge en fire etasjes arbeiderbolig, og ble derved en av dem som innledet leiegårdsbyggeriet og dannelsen av industriarbeiderbydeler i hovedstaden. Den nye delen mot vest fremstår som hovedbygning og tilhører gründertidens Kristiania. Den er oppført i 1876 som bolig for disponent, trelasthandler og overrettssakfører G.E.Henriksen av byggmester Aghte, som antagelig også var arkitekt. Den stilhistoriske utforming er enestående: en sammen-smelting av veneziansk ungrenessanse, romansk rundbuestil og østerlandsk palasstil. Hovedmotivet er den stiltypisk rett avsluttede midtrisalitten med dens store rundbuede nisje i annen etasje. Lenge var det et praktfullt hageanlegg her, med Hovinbekken som et hyggelig innslag helt frem til 1920-årene.

Laurentiuskirken (46). Funn av skjeletter i St.Halvards gate 26b og 33 viser den omtrentlige beliggenheten til kirkegården, hvor også hospitalet for de spedalske lå fra midten av 1200-tallet. Bygningene ble revet etter reformasjonen, og hospitalfunksjonen ble flyttet til det gamle fransiskanerklosteret.

St.Halvards gate 27 (47). Bevaringsverdig løkkebebyggelse fra 1846. St.Halvards gate 27, som nå er brannskadd, var et av de best bevarte eksempler på løkkebebyggelsen ved Christiania. St.Halvards gate 27 ble bygget av slakter Christen Fredriksen som hans bolig og arbeidsplass. I 1846 besto anlegget av hovedbygning og tre driftsbygninger bygd sammen til et lukket tun. Hovedbygningen er av laftet tømmer og kledd med liggende panel. Inndelingen av panelbordene i første etasje imiterer tidens mer monumentale steinbygninger. Anlegget var byens best bevarte stykke trearkitektur i empire. Kledning, gerikter, vinduer, dører osv. var så og si fullstendig på plass. Anleggets tilhørende uthusbygninger er fortsatt inntakte, og bør restaureres sammen med hovedbygningen. (Ta vare på Oslo).

St.Halvards gate 28 d-f (48). Småhusbebyggelse byggemeldt i 1869 av Kværners brukseier Olaf Onsum. Tre bolighus bygget som funksjonærboliger som en slags finere "arbeiderboliger" frittliggende på rekke. De er oppført i mur etter at Gamlebyen ble en del av Christiania ved byutvidelsen i 1858, med sine forskrifter om murtvang på grunn av brannfaren ved trehus. Så små murhus var svært sjeldne i Christiania.

St.Halvards gate 28 (49). Bygget som fabrikkbygning for Peik Chokoladefabrik A/S og sto ferdig i 1920. Alt i 1924 ble den imidlertid ombygget til aldershjem, som også er den funksjon bygningen har i dag. Slik bygningen nå fremstår er den relativt sterkt ombygget i forhold til sitt opprinnelig utseende. Det markante tårnbygget og den robuste

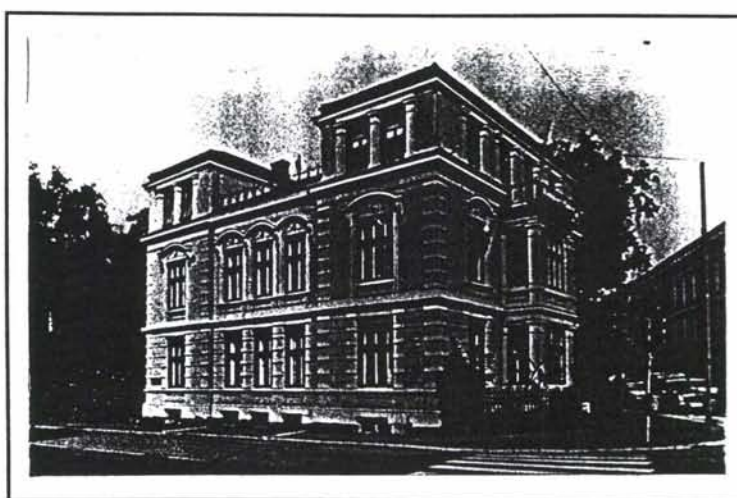

detaljeringen gjør den likevel stadig til en verdig representant for stilretningen for tiden omkring første verdenskrig, som senere er blitt betegnet som "klumpestil", "bruskbarokk" og annet. Arkitekt var Erling A. Nielsen. Med sitt nøkterne innhold skulle man tro at fabrikkbygninger ville bli utformet på enkleste og billigste måte. Ser man på de tidligere fabrikkbygninger, vil man imidlertid finne at det ofte er nedlagt et forbausende stort arbeid for å gjøre disse så staselige som mulig.

St.Halvards gate 31 (50). Hovedbygning til et løkkeanlegg, antagelig fra 1850. Hovedbygningen har senere gjennomgått omfattende forandringer. Det karakteristiske oppbygget i annen etasje har fått sin nåværende utforming så sent som i 1955. Bygningens kjerne er laftet tømmer. De tidligere uthusbygningene ble revet i 1904 i forbindelse med oppføringen av leiegården St.Halvards gate 31 B.

Egedes gate 1 (51).

Bevaringsverdig frittliggende murbygning i tre etasjer fra 1893 med utvendig stukkdekorasjon (se fig.22). Til hver etasje hører en leilighet. De to nederste etasjene besto opprinnelig av gang, kjøkken, fire værelser, kontor, anretning, pikeværelse og privet. Bygningen er utstyrt med både karnapper og tårnoppbygg, og forteller om en langt mer påkostet og gjennomtenkt form for arkitektur enn leiegårdsbebyggelsen i området, selv om selve formspråket er det samme. Egedes gate 1 er ferdig utbedret, fasadene er rehabilitert og ført tilbake til opprinnelig utseende. Egedes gate er oppkalt etter Hans Poulsen Egede (1686-1758), som var den første misjonær på Grønland etter reformasjonen, og som i 1740 ble biskop på Grønland. Han skrev den første grønlandske ordbok i 1750.

Figur 22: Egedes gate 1, et eksempel på 1890-tallets frodige stukkarkitektur. Foto: Riksantikvaren.

Egedes gate 3 (52). Overlærerbolig ved Gamlebyen skole. Bestyreren for den nye folkeskolen fikk tittelen overlærer. Ikke sjelden ble overlærerboligen bygget som en egen bygning i tilknytning til skoleanlegget. Den nåværende bygning sto ferdig i 1897. Overlærerboligen ved Gamlebyen skole ble bygget i halvannen etasje i 1881, men ble snart utvidet til to fulle etasjer med innredet loft. Hver av de to etasjene besto opprinnelig av gang, kjøkken, fire værelser og pikeværelse. Arkitekt var den samme som for den eldste del av skolen, Nestor Thomassen. Til tross for at det er mer enn ti år mellom disse bygningene, er formspråket i begge tilfelle bevisst det samme.

Gamlebyen skole (53). Byggeanmeldt i 1880. Den eldste delen er en treetasjes bygning som opprinnelig rommet 25 klasseværelser og 2 lærerværelser. Konstruksjonen og formspråk er i hovedsak den samme som man finner i den samtidige leiegårdsbebyggelsen. Gamlebyen skole er blitt påbygd og ombygd en rekke ganger, og gir uttrykk for den endring grunnskoleundervisningen har gjennomgått. Mest dominerende er det store tilbygget fra 1902 som ved sin rene teglarkitektur illustrerer det nye århundres arkitektoniske formspråk. Gamlebyen skole ble gjenåpnet høsten 1994. Skolegården har fått miljøforbedringer, et arbeid som fortsetter i 1995.

3.5. BRUKEN AV OMRÅDET I DAG

I dag er Gamlebyen preget av støy, forurensning og store miljøbelastninger. Dette går ut over både beboere og kulturminner. Byggingen av nytt hovedveisystem med Ekeberg tunnelen og omlegging av biltrafikken utenom Gamlebyen har imidlertid skapt stor optimisme.

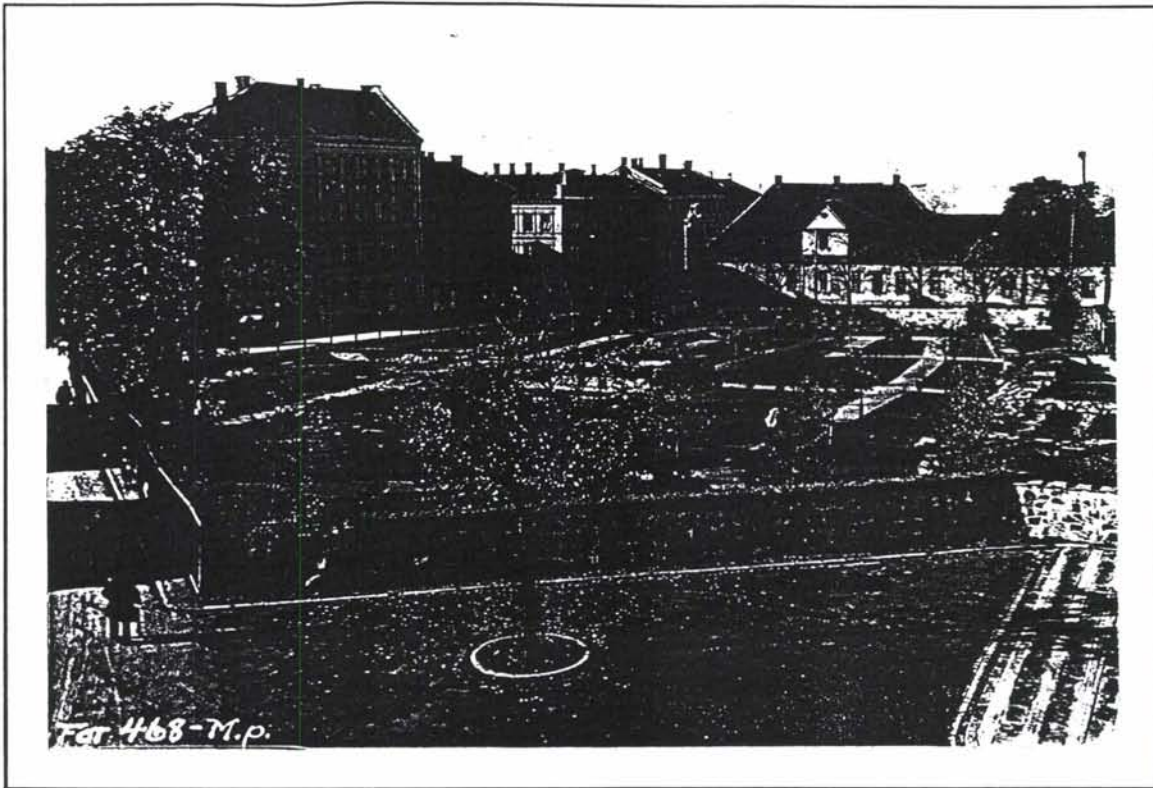
Bydel Gamle Oslo er et konglomerat av samfunnsinteresser som har satt sitt preg på området, og er derfor preget av kontraster. Bydelen er sammensatt av og preges både av den gamle arbeiderkulturen, av mange innvandrere fra fjerne kulturer, av beboere som har valgt å bosette seg her permanent og av beboere som bor her midlertidig. Antall barn i bydelen øker sterkt. Men her er også typiske storbytrekk. Det er mange klienter på sosialhjelp og i barnevernet. Bydelen har høy dødelighet, det er mye synlig rusmisbruk og arbeidsledigheten er høy. Det satses, blant annet gjennom prosjektet Miljøbyen Gamle Oslo (MGO) på å endre trafikkforholdene, bedre bomiljøene og gjøre bydelen til et bedre sted å bo. Spesielt viktig er det at bydelens særpreg synliggjøres. I denne sammenheng er kjennskap til bydelens historiske betydning viktig. Når det nye hovedveianlegget er ferdig, Loengbroen revet og jernbane- og havne-anlegg omlagt og redusert, vil Oslo innbyggere og besøkende kunne gjenoppdage middelalderbyen. Med alle sine spennende levninger vil byens historiske røtter bli synliggjort på en helt annen måte enn hittil. Arbeidet med opprusting av kulturminnene er i full gang, og det arbeides med å bedre omgivelsene rundt dem.

Størstedelen av tiltaksområdet for det utredete traséalternativet er i dag park med delvis velholdte ruiner fra middelalder. Minneparken ble opparbeidet av Gerhard Fischer for Oslo kommune og innviet i 1932 (se fig.23). Området brukes til rekreasjon og i stor grad til omvisninger. Friluftsgudstjenester holdes i Olavskirken og Halvardskirken. Området er også brukt til teaterforestillinger og kunstinstallasjoner.

Oslo Ladegård er i dag representasjonslokale for Oslo kommune, og sidefløyen inneholder kontorer som brukes av Byantikvaren. I loftsetasjen og i "bisp Nicolas kapell" er det utstillinger. I sommerhalvåret er det faste omvisninger. Oslo bispegård brukes til kontorlokaler for biskopen i Oslo og Oslo bispedømme, og er ikke lenger bolig.

Området er sterkt trafikkbelastet, både Oslogate og Bispegaten er sterkt trafikkert. Ekeberg tunnelen E-18 åpnes 1.juli 1995. Lokalveisystemet blir ferdig i løpet av 1995 og Loengbroen rives i første del av 1996. Da blir Bispegaten lokalvei, og den største trafikkbelastningen blir dermed borte. Fordi området gjennom lengre tid har vært så trafikkbelastet, har det heller ikke vært satsset på istandsetting av de gamle leiegårdene, og mange er i sterkt forfall. For bare 10 år siden var Gamlebyen en levende bydel med bank, posthus, apotek og en mengde butikker, i dag er kun et par dagligvarebutikker igjen. På grunn av den generelle forslummingen av området preger rusmiddelmissbrukere fra hele Oslo og andre deler av landet mange av bydelens gater og parker. Etter at planene om Miljøbyen Gamle Oslo ble lansert og tiltak iverksatt, har det imidlertid skjedd en endring, og området er i dag i ferd med å bli et attraktivt boligområde. Bevisstheten om bydelens

Figur 23: Minneparken slik den så ut ved innvielsen i 1932.
Foto: Gerhard Fischer.

enestående kulturminner og spesielle historiske stilling har vært en drivkraft for Gamlebyen beboerforening, Oslo Selskap og Miljøbyen Gamle Oslo. Den årlige middelalderfestivalen samler flere tusen deltagere og tilskuere.

3.6. KRITERIER FOR VURDERING AV KULTURMINNER OG KULTURMILJØ.

Gamlebyen med sine **middelalderruiner** er blitt kalt Nordens Pompei. De fleste av middelalderens monumentalbygg er bevart, hovedsakelig som ruiner, innen et avgrenset område. I Minneparken finnes en sognekirke (Korskirken), et kloster (hvorav flere rom er bevart) med klosterkirke (Olavsklosteret), en domkirke (Halvardskirken) samt rester etter profan bebyggelse på St.Halvards plass (skomakerbodene). Umiddelbart inntil Minneparken ligger restene av middelalderens bispeborg, med Ladegården bygget oppå ruinene av to av dens bygninger. Dette er en **sjeldenhet** i nordisk sammenheng. Her er tale om **nasjonale verneverdier** og også om **opplevelsesverdier** og **kunnskapsverdier**, både lokalt og i et større perspektiv.

I området rundt Minneparken finnes 1800-talls leiegårdsbebyggelse, blant annet i Arupsgate, like nord for Minneparken. Gårdene her ble oppført i perioden 1874-1898 og er representative for den litt høyere standard som var beregnet på lavere funksjonærer og kjøpmenn. Bygningene langs Arupsgate har et klassisistisk preg med utvendig pussete sider og dekorasjoner. Det er knyttet **nasjonale kulturminneverdier** til det kulturmiljøet som 1800-talls murbebyggelsen i Gamlebyen utgjør (jfr. pkt. 4.3.1.).

Kulturminnene i området, både middelalderruinene og nyere tids kulturminner har en **opplevelsesverdi** som er unik, og sett i sammenheng med kulturvernmyndighetenes scenario for et fremtidig Gamlebyen (se pkt. 4.4) med middelaldermuseum og gjenåpnede middelaldergateløp, vil opplevelsesverdien øke ytterligere.

Rundt disse kulturminner ligger også til en viss grad **kulturlagene urørt**. Alt dette er et **uvurderlig arkiv** for fremtiden. Den vitenskapelige **kildeverdien** er meget stor.

De middelalderske levninger ligger i dag konsentrert i to områder, tilsvarende middelalderens to sentra, kongemaktens på Sørenga og geistlighetens representert ved biskopen oppe ved Minneparken. Det er viktig å se disse **kulturmiljøene i sammenheng**. På Sørenga ligger i dag to store ruiner eksponert: Mariakirken og Kongsgården. Disse er **unike** i sitt slag og inngår i et større konserverings-, restaurerings- og tilretteleggingsprosjekt. Prosjektet er en del av Prosjekt Miljøbyen Gamle Oslo, og tanken er at middelalderbyen skal synliggjøres og formidles. Både veivesenets omlegging av trafikknettets gjennom Gamlebyen og planene om Middelaldermuseum i maskinverkstedet på Sørenga er viktige trekk i dette arbeidet. Jernbanen, og da først og fremst Smålensbanen, har siden den ble bygget bidratt til oppsplittingen av **middelalderbyen som et helhetlig kulturmiljø**. Derfor var det et stort og positivt skritt da broen fra Saxegaarden over til ruinområdet ble gjenreist i ny form i 1993.

Det er forsøkt å gjøre en **samlet vurdering av både de automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner**, hvor både konsekvensene for enkeltkulturminner og det helhetlige kulturmiljøet vil bli lagt til grunn. Det er fremfor alt viktig at **konsekvensene vurderes i forhold til kulturminneforvaltningens premisser og mål**, nemlig utviklingen av en middelalderpark, tilrettelegging av synlige kulturminner og verne uberørte kulturlag mot utbyggingspress. I forslaget til kommunedelplan for Oslo indre by foreslås hele Sørenga-området som et område/miljø hvor antikvariske vurderinger skal tillegges særlig vekt. Det som skjer i bydelen i regi av Prosjekt Miljøbyen Gamle Oslo (MGO), det vil si oppgradering av en hel bydel, vil bli tillagt vekt.

Tre vernefaktorer vil bli lagt til grunn:

1. Synlige ruiner
2. Fredete kulturlag
3. Miljø og sammenhenger

4. KONSEKVENSANALYSE TRASÉALTERNATIV MINNEPARKEN

4.1. INNLEDNING

Av de ulike varianter som går gjennom Minneparken er det variant 2D som blir nærmere utredet her. For variant 1C gjennom Minneparken vil inngrepets omfang og konsekvensene for kulturminnene i selve Minneparken være tilnærmet de samme. I tillegg vil både omfanget og konsekvensene være større utenom Minneparken, fordi den også berører Gamlebyen gravlund og Oslo Hospital.

Til grunn for denne vurderingen ligger fremgangsmåte 2, referert i NSBs foreløpige rapport for trasévalg gjennom Gamlebyen, datert 16/2-95. Fremgangsmåte 2 medfører at en åpner på nordsiden av eksisterende tunnel til Lodalen og etablerer en ny driftstunnel der. Deretter åpnes traséen for den nye banen, som blir liggende delvis i traséen til eksisterende driftstunnel og fortsetter i retning gatekrysset mellom St.Halvards gate og Bispegaten. Begge tunneler er tenkt bygget i åpen skjæring gjennom Minneparken grunnet for liten overdekning. Dagens situasjon for eksisterende Østfoldbane opprettholdes. For alternativ 2D omtaler nevnte rapport fra NSB at den vil medføre riving av en del bygningsmasse i området Konows gate 7-9 og Ekebergveien 3. Det er imidlertid ikke nevnt hvordan arbeidet er tenkt gjennomført her, eller hvorfor bygningsmassen må rives. Det er nevnt at Gamlebyen gravlund ikke berøres, noe vi antar betyr at det er stor nok overdekning slik at tunnelen ikke skal bygges i åpen skjæring her. På hvilken måte Konows gate og Ekebergveien blir berørt er derfor usikkert. Her trengs det ytterligere avklaring.

Trasé 2D går under den søndre del av Minneparken. Det er tidligere gjort store inngrep i Minneparken. Både i forbindelse med anleggelsen av Østfoldbanen i tunnel, og driftsspor til Lodalen. Østfoldbanens trasé er noen meter syd for dette tiltakets influensområde. Driftssporet til Lodalen, den nordre tunnel gjennom Minneparken, blir derimot berørt. Det må legges om med ny tunnelåpning på nordsiden av eksisterende driftsspor.

4.2. INNGREPETS OMFANG.

Trasébredde er av NSB oppgitt å være 13 m. Bredden på selve inngrepet vil sannsynligvis bli noe større. Kulturvernmyndighetene ønsker å begrense et eventuelt tiltak så mye som mulig for å skjerme kulturminnene, og det kan bli begrensninger på bredde for inngrepet fra forvaltningens side, som for eksempel at traséen må gå mellom Bispeborgen/Ladegården og Olavsklosteret, og ikke berøre disse direkte.

4.3. KONSEKVENSER FOR KULTURMINNER OG KULTURMILJØER

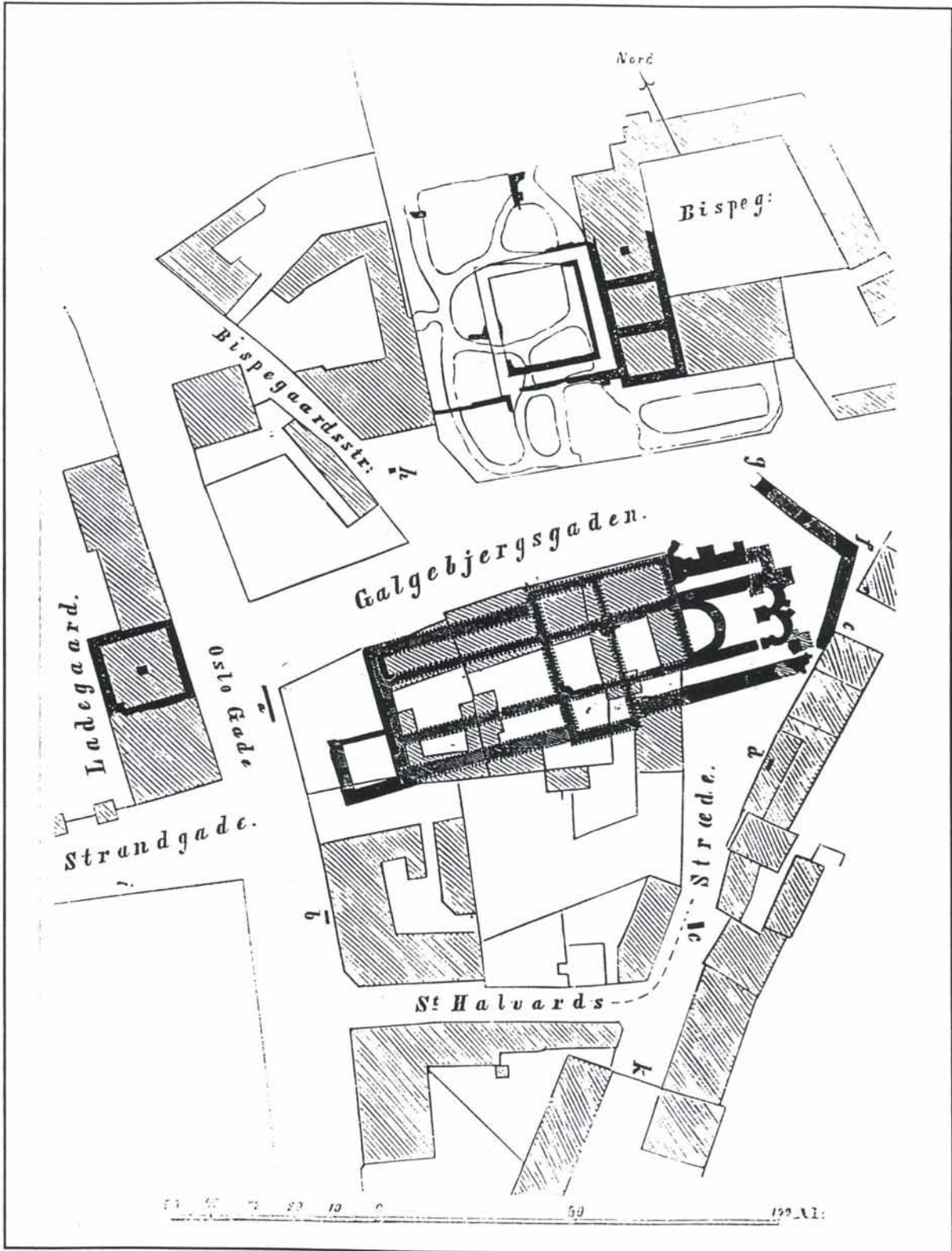
4.3.1. Synlige og ikke-synlige kulturminner

Synlige kulturminner:

Midt i det sentrale influensområde ligger Minneparken med sine middelalderruiner. Minneparken må sees som en helhet sammen med restene av middelalderens bispegård og Oslo Ladegård. I Minneparken finnes ruiner av Korskirken, Halvardskirken, Olavsklosteret med Olavskirken samt rester av kirkegårdsmuren rundt Halvardskirken. Her ligger også nåværende Oslo bispegård, bygget på ruinene av Olavsklosterets østfløy. Vest for Minneparken ligger ruinene av middelalderens bispeborg samt Oslo Ladegård, bygget på ruinene av bispeborgens østfløy. Av nyere tids kulturminner kan nevnes to leiegårder på St. Halvards plass og et frittliggende 1800-talls hus i Oslogate 7. På sydsiden av Halvardskirken finner vi en frittliggende leiegård i St. Halvards gate 1 og småhusbebyggelse i St. Halvards gate 2. En beskrivelse av disse kulturminnene er gitt i kapittel 3.

Ikke-synlige kulturminner:

I Minneparken ligger som nevnt restene etter middelalderens Halvardskirke med dens kirkegård og kirkegårdsmurer. Utgravningene i middelalder-Oslo begynte i Halvardskirken i 1807 med en dansk major som blottet fundamentet av koret, og fortsatte i 1810 med biskop Frederick Beck, som var en ivrig talsmann for norsk uavhengighet og bevisst den nasjonale historieforskningens betydning i en slik sammenheng. Mer arkeologisk innrettede utgravninger tok imidlertid først til i 1865, da Nicolay Nicolaysen, Norges første arkeolog, undersøkte Halvardskirken. Siden gravde Peter Blix her i 1879 og Gerhard Fischer 1917-34. Fra de to førstnevnte foreligger det diverse publiserte artikler om utgravningene, men ingen dokumentasjon av nøyaktig hvor det er gravet, hvor dypt osv. Fra Gerhard Fischer foreligger det dagboksnotater og et godt fotografimateriale, men ingen samlet innberetning og svært få tegninger. Fischers dagboksnotater refererer til fotografiene og ikke til tegningene, slik at det er svært vanskelig å finne ut av sammenhengen mellom teksten og tegningene. En annen vanskelighet med dagbøkene ligger også i at det dels samtidig og dels vekselvis, blant annet på grunn av jernbanens tunnelarbeider, er foretatt arkeologiske undersøkelser på flere forskjellige steder, slik at helt uensartet arkeologisk materiale fra ulike steder blir blandet om hverandre.

Figur 24: Nicolaysens kart over utgravningene på St. Halvards plass i 1865. Kartet viser at det var bygget hus oppå mesteparten av Halvardskirkens ruiner.

Foruten ovennevnte arkeologiske utgravninger har det også vært bygget hus oppå ruinene (se fig.24). Både byggingen og aktiviteter i bakgården har i årenes løp medført inngrep i grunnen, men hvor og hvor mye er usikkert. For å kunne si noe om konsekvensene for kulturminnene, også de ikke-synlige, er det viktig å få kartlagt tidligere gravninger. Opplysninger om hva som er fjernet kan gi oss en pekepinn om hva som gjenstår av mer eller mindre uberørte kulturlag. Det er altså store arealer med bevarte kulturlag, og først når en har kartlagt hva som er fjernet er det mulig å vurdere konsekvensene.

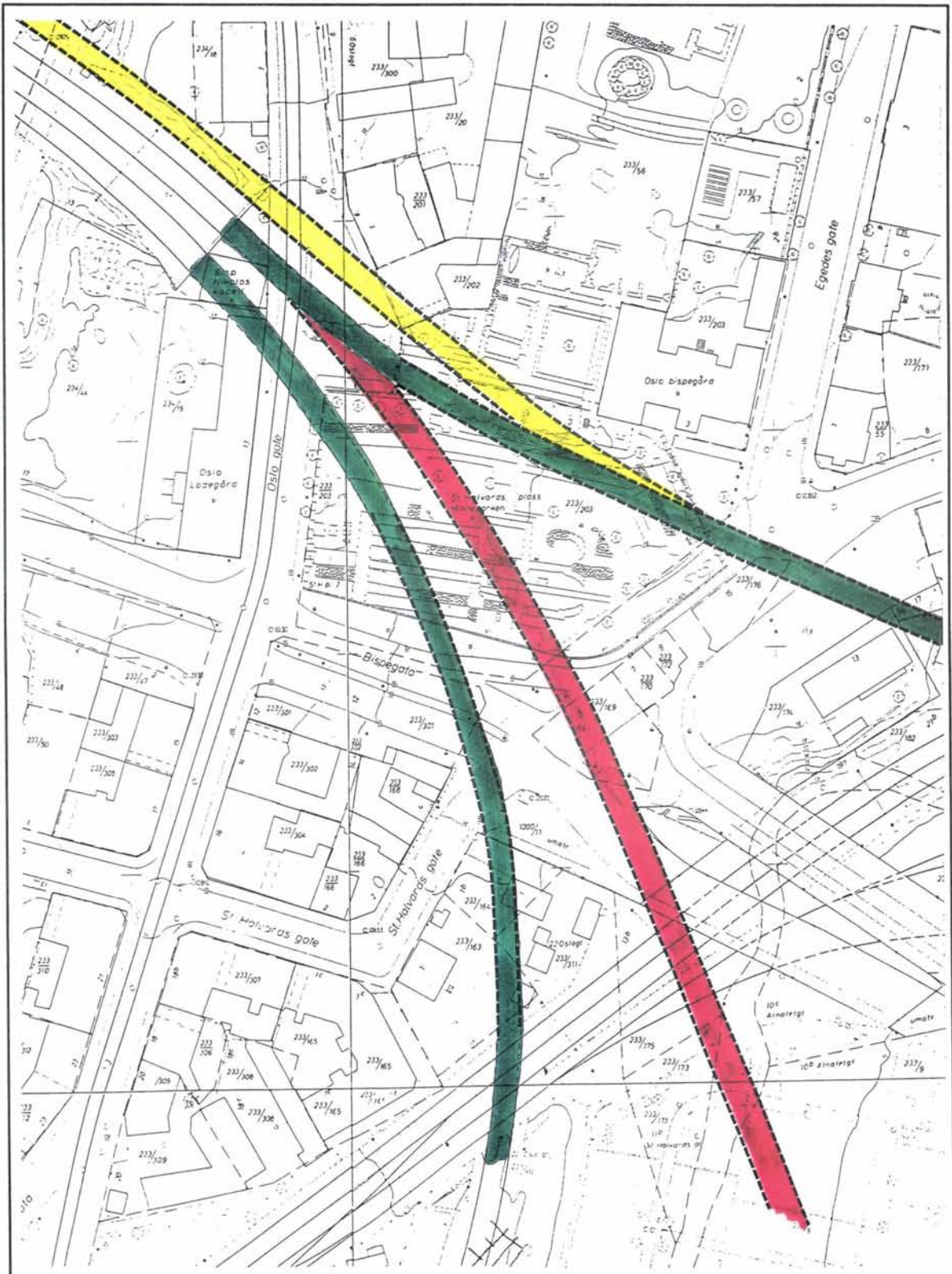
Kulturmiljøer:

De to viktigste kulturmiljøer med automatisk fredete kulturminner, er Minneparken og middelalderens bispeborg/Oslo Ladegård samt ruinområdet med Mariakirken, Kongsgården og Clemenskirken på Sørenga. Ikke minst viktig er forbindelsen mellom disse, som det fra kulturminneforvaltningen legges vekt på skal synliggjøres. Målet er å skape en sammenheng mellom objektene, slik at middelaldermiljøet blir mer helhetlig og tydelig. Av nyere tids kulturminner står Oslos unike og homogene murgårdsbebyggelse fra 1800-tallet i en særstilling. Det slås fast i Kongelig resolusjon 20.november 1992 at det er knyttet nasjonale kulturminneverdier til det kulturmiljøet som denne murgårdsbebyggelsen utgjør.

4.3.2.Halvardskirken (5).

Når det gjelder selve Halvardskirken, går traséen tvers gjennom tverrskipet med tårnfoten og deler av nordre sideskip og midtskipet samt deler av koret med tilbygget kapell (se fig.25). Murene er i dag bevart i en høyde på ca 1 m. Antatt tykkelse på bevarte kulturlag er ca 0,5-2 m. Arealet som blir berørt er på anslagsvis ca 1000 kvadratmeter.

Inntil 1860-årene var den nøyaktige plasseringen av kirken ukjent. I Fortidsminneforeningens årsberetnings tillegg for 1868 forteller Nicolay Nicolaysen følgende: " ... I aaret 1807 foretog major i den danske armé Sommer en undersøgelse i bemeldte kirke, men kunde ej bringe det videre end at blotte fundamentet af koret, der ligesom i Akers kirke har været rundt. Ved denne lejlighed bleve adskillige begravelser og ligstene fundne." I første hefte av "Norske Fornlevninger" i 1862 beretter han om "en gravning, som foretoges i kirkens grunnvoll 1809-10". Han beretter videre at ved oppføringen av et fattighus i 1823 (oppå ruinene av Halvardskirken) brukte man stein fra kirken, som fantes under jorden. I 1861 støtte en på murrester, som Nicolaysen antok og senere fikk bekreftet var fra kirken i forbindelse med nedleggelsen av vannrør gjennom "St. Halvardsstræde". I 1866 foretok Nicolaysen en større undersøkelse for å kartlegge kirkens nøyaktige plassering. På grunn av den bebyggelse som i perioden 1740-1840 var blitt reist over kirkens ruiner, kunne man bare komme til en del av kirkens nyere kor og et parti ved vestfronten. Men det ble ved forsøksvise gravninger i gårds plasser og haver påtruffet murrester, særlig i partiet under midttårnet. Nicolaysen omtaler videre at i de senere år under nedlegging av vannrør og ellers ble det påtruffet deler av kirkegårdsmuren. I årsberetningen for 1877 omtales at da det var bestemt at de gjenstående hus som dekket Halvardskirkeruinen skulle borttas og strøket planeres, ble det søkt om å få avdekket ruinen slik at kirkens grunnplan tydelig kom frem og kunne tegnes. Dette arbeidet ble

Figur 25: Detaljkart med nåværende traséer gjennom Minneparken (grønn), trasé 2D (rød) og nytt driftsspor til Lodalen (gul).

utført i 1878 av arkitekt Peter A. Blix, som redegjorde for sine resultater i flere nummer av "Den norske ingeniør- og arkitektforenings organ" i 1879. Halvardskirken ble oppmålt og de fremkomne grunnvoller tegnet (se fig.26). Han tegnet også to rekonstruksjonsforsøk, et av kirkens opprinnelige grunnplan og et med utvidelsen av det gotiske koret.

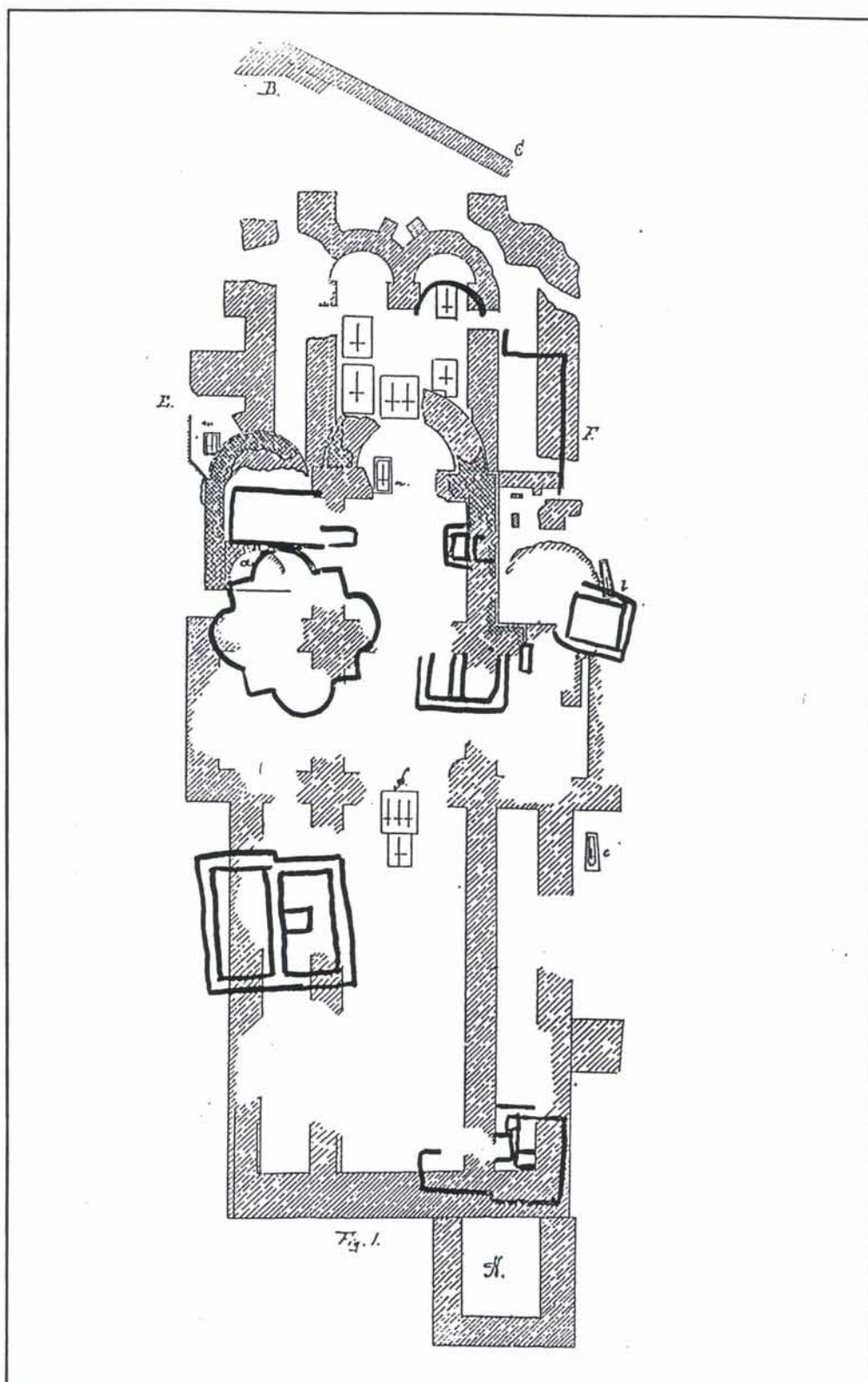
I 1917 startet Gerhard Fischer sine gravninger/undersøkelser i Minneparken og Ladegården på grunn av jernbanens planer: "to tunneler skulle skjæres gjennom Ladegårdens have, tilmed under nordfløyen på selve huset, og videre under St.Halvards plass - den ene rett mot øst inn til "Loelvdalen", den andre i kurve sørover". Hele den vestre delen av Halvardskirken ble gravd ut. Under alle de fire tårnpillarene var fundamentene knekket voldsomt ned. I vest fantes ingen slike fundamenter tvers over sideskipene. Fischer antok likevel at Halvardskirken hadde et hjørnetårn, fordi fundamentene var særlig kraftige her i vest. De gikk dessuten noe dypere ned. Det ble funnet flere pillarer under den murte gangen over fra biskopens kastell. Både på nord og sørsiden av skipet lå fundamenter utenfor langmurene (for trapper eller små utbygg). Blix plan over Halvardskirken "må kun betraktes som et Forsøg paa at gjengive Grundplanen", i følge ham selv. Murene i hele den østre delen gir sørgelig svake holdepunkter.

Fischers graving viste at sørmuren i det nye koret har gått helt fram til tverrskipet, så det lille kapellet her må være sløyfet. I sakristiet på nordsiden fant en noen merkelige uregelmessige fundamenter som ligger urørt i parken. En vannledning skjærer gjennom en av teglgravene. Vannbassenget var i følge Fischer "fundamentert til jordens indre så de kunne ha bygd en skyskraper på det. Selvsagt hadde også kjellermurene under de nyere husene ødelagt adskillig" (se fig.26). Da koret ble utvidet, ble det trangt for den gamle veien (østre strete), fordi kirkegårdsmuren ble flyttet noen meter lenger ut. Da kom den nesten helt ut på skrenten mot elva, slik at kong Håkon i 1240 måtte holde seg nede ved den myrlendte elvekanten for å komme unna vårbelgene oppe i kirkegården. Rester av begge disse kirkegårdsmurene er funnet, og lange strekninger av den er trolig fortsatt bevart i jorden.

Halvardskirken, det vil si alle murene, er fullstendig utgravet. Det er gravet både på innsiden og utsiden av murene for å frem ruinen, og deretter er den konservert. Noen steder er det også gravet en dyp grøft til bunnen av fundamentet i koret og i tverrskipet. Det er med andre ord ikke gravet helt ned til bunnen av fundamentet over alt, men kun enkelte steder. En nøyere gransking av kildene vil kanskje kunne gi svar på dette. I alle tilfelle er sammenhengen mellom murene og de tilstøtende jordlagene for det meste ødelagt.

For selve murenes vedkommende er vestre del av Halvardskirken (se fig. 25) tidligere fjernet i forbindelse med jernbanens tunnelarbeider gjennom Minneparken, og deretter murt opp igjen. Ruinene i den østre delen av kirken står derimot urørt, når en ser bort fra restaurering og konservering på stedet. Helt urørt er ingen deler av ruinen. Etterreformatorisk aktivitet og restaurering i forbindelse med utgravningene gjør at bygningsrestene av i dag har redusert vitenskapelig informasjonsverdi.

Innvendig i kirken er det gravet, men det er usikkert nøyaktig hvor og hvor mye. Det er blant annet gravd frem en rekke teglsteinskister med begravelser. Samtidig skriver Fischer flere ganger i sin dagbok at de støtte på begravelser (skjeletter uten bevart kiste), men at

Figur 26: Blix tegning fra 1878 av Halvardskirkens grunnplan. Nyere kjellere inntegnet (etter Fischer).

de lot disse ligge, trolig fordi skjelettene i seg selv ikke var interessante for Fischer, men derimot gravkammeret (teglsteinskistene). Den tidens arkeologer var mer opptatt av konstruksjonene enn kulturlagene (jordlagene) og deres innhold.

På 1800-tallet sto det flere hus oppå Halvardskirken (se fig.24), blant annet oppå nordre tverrskip og tårnfoten. Det er noe tvilsomt om disse husene hadde kjellere siden kirkens murer er bevart, i så fall er nok mesteparten av kulturlagene borte her. Men det kan og tenkes at en evt. kjeller har ligget innenfor kirkemurene, f.eks. ved at kirkens murer har vært brukt som kjellermurer. Det har vi flere eksempler på, blant annet fra Korskirken og Clemenskirken. I 1860-årene, da Nicolaysen gravde her, sto husene. Nicolaysen gravde for å finne restene etter kirken, og i en artikkel i Illustreret Nyhedsblad i 1866 forteller han om utgravningene her. På grunn av husene ble det gravet i bakgårdene og andre steder hvor det var mulig å komme til. En må derfor regne med en viss muldvarpvirksomhet, det vil si at det ble gravet flere steder før en støtte på murer, da en jo ikke visste den nøyaktige beliggenheten på disse. Det er selvsagt uråd i si hvor dypt det ble gravet, men at en del kulturlag er fjernet må vi regne som sikkert.

Det har ved denne utredningen dessverre ikke vært mulig å gå gjennom Fischers dagboksnotater, da dette er et svært tidkrevende arbeid. Det er imidlertid brukt andre mer tilgjengelige kilder, som riktignok ikke er så detaljerte.

(N.Nicolaysen: Norske Fornlevninger og Illustreret Nyhedsblad, P.A.Blix: Den norske ingeniør- og arkitektforenings organ, G.Fischer: Fortidsminneforeningens årsberetning for 1920 og Oslo under Eikaberg).

4.3.3.Kirkegården og kirkegårdsmuren (5).

Enkelte deler av kirkegården har også vært dekket av hus, men for det berørte område er det bare i liten grad. Men da det som nevnt har vært utgravninger i området gjennom mer enn 100 år, er det usikkert hvor mye kulturlag som er fjernet og hvor mye som er bevart. Deler av sørmuren i Olavskirken er bygget oppå kirkegårdsmuren. På nordsiden av kirken finnes det rester av to kirkegårdsmurer, idet kirkegården i middelalder ble utvidet mot nord på bekostning av en bygård, Thomaskgård. I forbindelse med fremgravningen av kirkegårdsmurene er det også fjernet kulturlag, men hvor mye vites ikke. På sydsiden av kirken er kirkegården og kirkegårdsmuren i dag dekket av Bispegaten. I selve traséen gravde Nicolaysen her frem deler av kirkegårdsmuren. Hvor mye som er bevart av kirkegården vites ikke, men der den er bevart er kulturlagene anslagsvis 0,5-2 m tykke.

4.3.4.Østre strete (Bispegaten/St.Halvards gate) (10).

Under dagens Bispegate er det bevarte kulturlag fra middelalder. Fischer gravde i 1932 i St.Halvards gate 5 (nåværende Bispegaten. Her støtte han på "noen murrester og annet nede i den gamle skråningen mot elva før her ble planert opp for ny gate. Men de så ut til å være fra nyere tid". Han kaller dem for smiebodene, men tilføyer at vi ikke har noen sikker greie på hvordan de gamle smiebodene så ut. Litt lenger sydover ved Alnaelven gravde Fischer i forbindelse med tunnelgravningene i 1917 frem trebyggningsrester. Det er

derfor rimelig å anta at det er bevarte kulturlag med rester av bebyggelsen under dagens Bispegate, selv om det ikke er foretatt nyere undersøkelser her. Det totale arealet er på ca 1000 kvadratmeter.

4.3.5.Olavsklosteret (6).

I forbindelse med nytt vaskespor til Lodalen vil denne traséen berøre foruten Olavskirken også det sørvestre hjørnet av selve klosteranlegget (se fig.25), først og fremst tilbygget på vestsiden, trolig et gjesteherreberge for klosteret. Her sto det i 1860-årene hus oppå ruinene. Hvor mye disse husene har fjernet av kulturlag vites ikke. Nedenfor følger en kort utredning om de ulike utgravninger i de berørte deler av klosteret.

Vestfløyen ble utgravd i 1930-årene av G.Fischer og C.Enger. Konturene av rommene D, E og F kom frem (se fig.27). Det ble også gravd videre langs begge sidene av nordmuren i Olavskirken (rom N og O) i forbindelse med konservering av muren. Søndre og vestre klostergang ble påvist, den siste med deler av et flislagt gulv. Gjesteherberget (rom K) ble utgravd, samt klostergangen (L) og klosterhagen (M), og murene ble konservert. Dette var et sysselsettingstiltak under arbeidsløsheten i 30-årene. I 1964 ble rommene F, G, H og J utgravd, men bare den øverste bygningsgrusen ble fjernet. I 1967 ble det foretatt et mindre konserveringsarbeid i rom G.

I 1973-74 ble resten av rom G utgravd. Langmurene i rommet viste seg å være fundamentert oppå bygningsgrus med teglbiter i. Deler av den søndre klostergangen ble utgravd i 1980, ved bruddet i nordmuren mellom den eldste og den utvidete Olavskirken. Fischers teori om at den eldste Olavskirken er utvidet mot øst ble stadfestet. Olavskirken ble helt utgravd av Fischer i 1924 i forbindelse med tunnelarbeidene gjennom Minneparken. Hele kirken bortsett fra nordmuren ble fjernet og murt opp igjen på nytt. Nordmuren er således det eneste av Olavskirken som fortsatt er intakt fra middelalderen og har derfor spesiell kildeverdi.

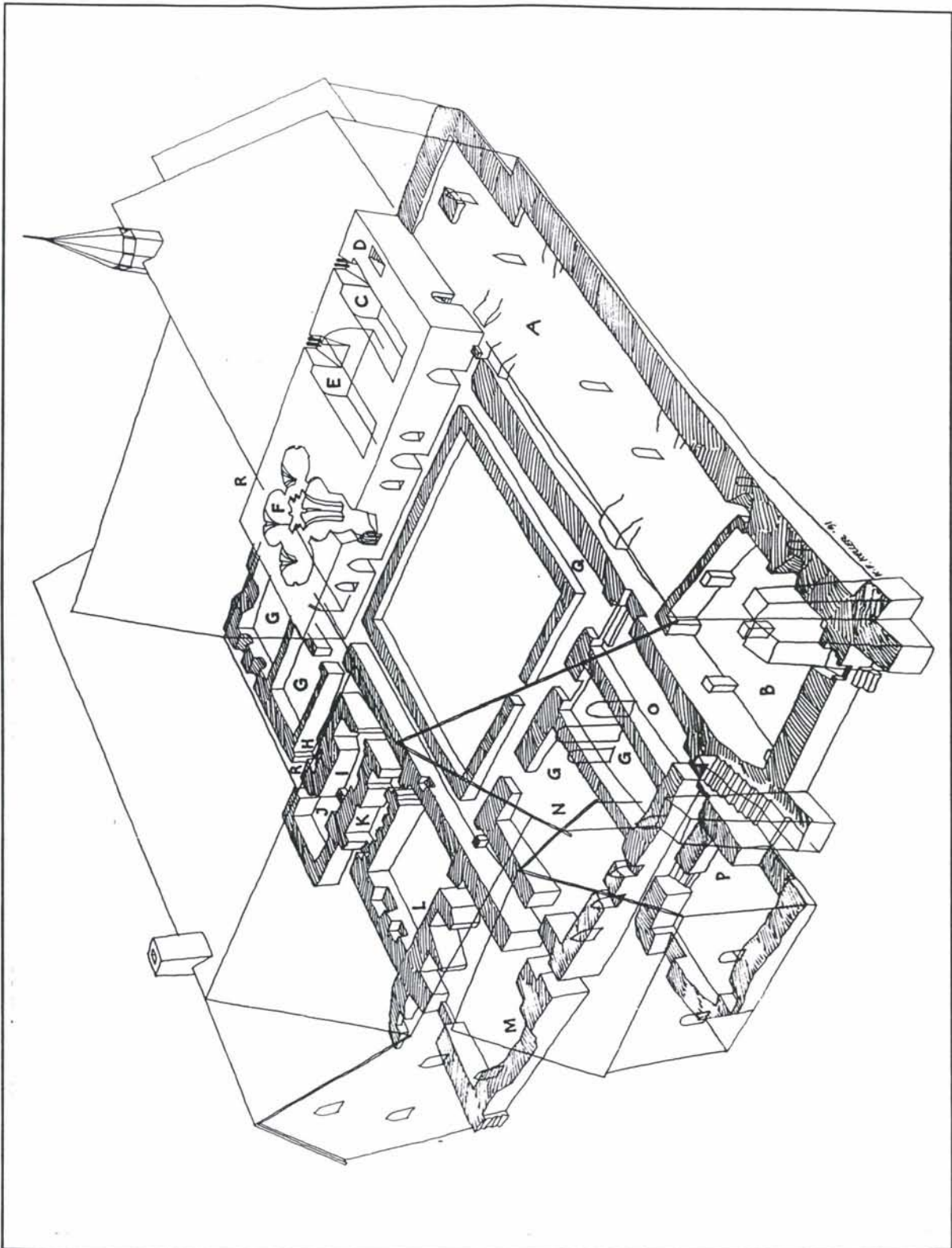
Slik sørfløyen i dag ligger gjenreist har den altså liten informasjonsverdi ut over det å vise selve grunnplanen for fløyen. Restaureringsarbeidet ellers i anlegget ble i liten grad dokumentert, og overgangen mellom opprinnelig og rekonstruert mur er ikke klart markert. Bare sørfløyen er totalgravd. Resten av klosteranlegget er bare fremgravd, det vil si at gravingen ble avsluttet ved den antatte gulvhøyden.

(Fischer: Oslo under Eikaberg, A.T.Hommedal: Olavsklosteret i Oslo, Ø.Ekroll: Olavsklosteret).

4.3.6.St.Halvards plass/Oslogate/Bispeborgen (1,3,4,11).

Leiegården St.Halvards plass 2 vil måtte rives. Denne gården har kjeller, så alle kulturlag her er fjernet. På plassen forøvrig er det tidligere foretatt arkeologiske utgravninger, både av Fischer i forbindelse med tunnelarbeidene 1919 - 1927, og av Riksantikvarens utgravningskontor på 80-tallet i forbindelse med nedsetting av kum, samt diverse mindre

Figur 27: Plan over Olavsklosteret med rominndeling. Tegning: Karl-Fredrik Keller.

gravinger for grøfter for ulike kommunale etater. På St.Halvards plass og i Oslogate er det ca 1-2 m tykke kulturlag som blant annet inneholder store mengder lær fra middelalderens skomakervirksomhet. Mellom skomakerbodene og bispeborgen gikk et strete (Nordre strete), og det kan forventes at en finner rester av det i Oslogate. Totalt vil ca 500 kvadratmeter bli berørt av tunnelene. På vestsiden av stretet vil en kunne støte på deler av bispeborgens ringmur. Deler av nordmuren ble gravd frem i 1903, og senere ble deler av den østre ringmur funnet (se kart over bispeboranlegget, fig.6).

4.3.7.Oslogate 7 (16).

Det er noe usikkert om selve bygningen i Oslo gate 7 vil bli direkte berørt, men eiendommen forøvrig vil bli det. En ny tunnel her (nytt driftspor til Lodalen) vil komme tett inn på bygningen. I 1976 ble det ved arkeologiske utgravninger for NSB funnet kulturlag fra middelalder med husrester, flettverksgjerder ol. En fortsatt utgraving nord for jernbanen vil medføre fjerning av de kulturlag som ligger her. Det dreier seg om ca 700 kvadratmeter med anslagsvis 1-2 m tykke kulturlag.

(De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo, bind 2)

4.3.8.Andre konsekvenser.

I tillegg til konsekvenser som fjerning av kulturlag og andre synlige kulturminner, vil et tunnelanlegg også ha konsekvenser for de gjenværende kulturminner.

- Det gjelder rystelser, og rystelsenes innvirkning på stående bygninger og ruiner,
- endret grunnvannstand med de følger det kan få for gjenværende kulturlag, som uttørring av kulturlagene.
- Setningsskader både på ruiner og stående bygninger må også vurderes.

Disse aspekter må utredes nærmere av fagfolk på området. Se forøvrig pkt. 5, avbøtende tiltak.

4.3.9.Sammenfatning

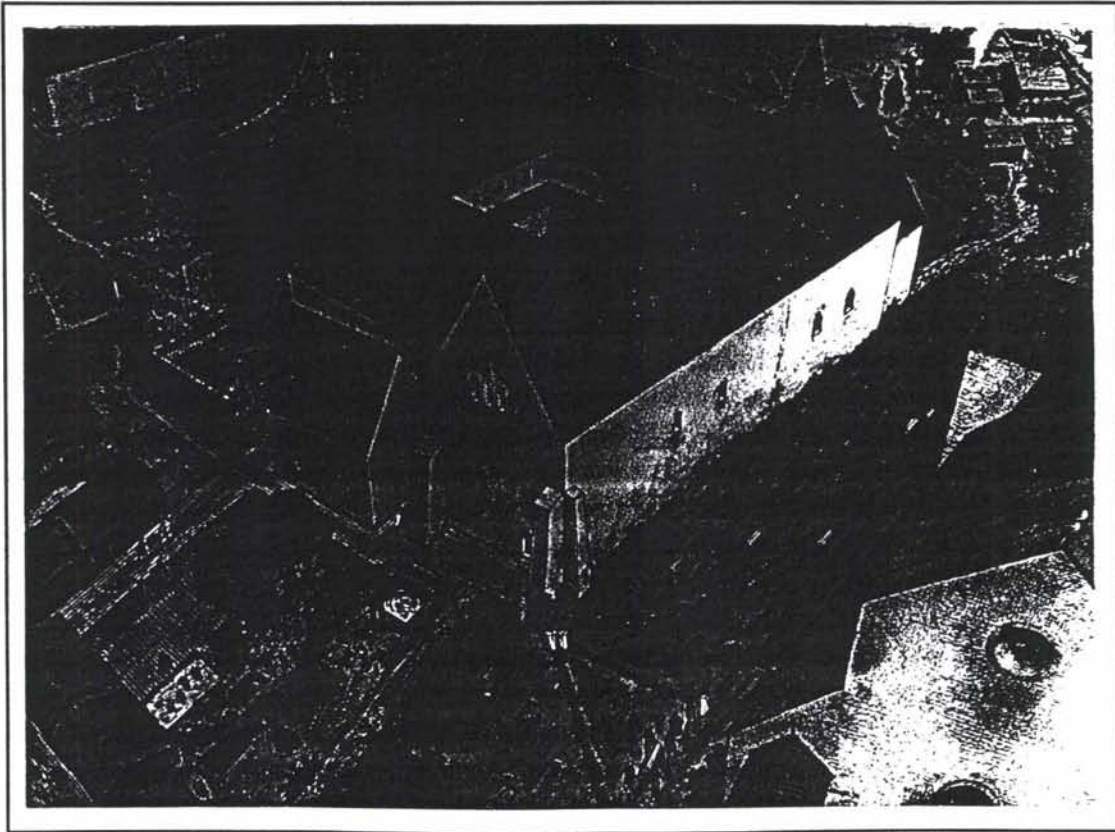
Direkte berørt er:

Synlige kulturminner: Halvardskirken med dens kirkegård og kirkegårdsmur, sørvestre hjørne av Olavsklosteret, Olavskirken og St.Halvards plass 2, samt noe bygningsmasse i Konows gate 7-9/Ekebergveien 3. Av ikke-synlige kulturminner er det utenom Minneparken, kulturlag under dagens Bispegate, på St.Halvards plass, i Oslogate og på tomten Oslogate 7, som kommer i konflikt med traséen fra Oslo S og frem til sporområdet i Lodalen.

Dette betyr at kulturminnene må fjernes. Før det kan skje, må det søkes om frigiving av de fredete kulturminnene jfr. kulturminneloven. Dette vil medføre krav om arkeologiske utgravninger for tiltakshavers regning.

Indirekte berørt er:

Middelalderens bispeborg, Oslo Ladegård, Oslo bispegård, leiegården St.Halvards plass 1 og bygningen i Oslogate 7.

Figur 28: Rekonstruksjon av Olavsklosteret. Foran sees skomakerbodene og til høyre Halvardskirkegården. Tegning: Karl-Fredrik Keller.

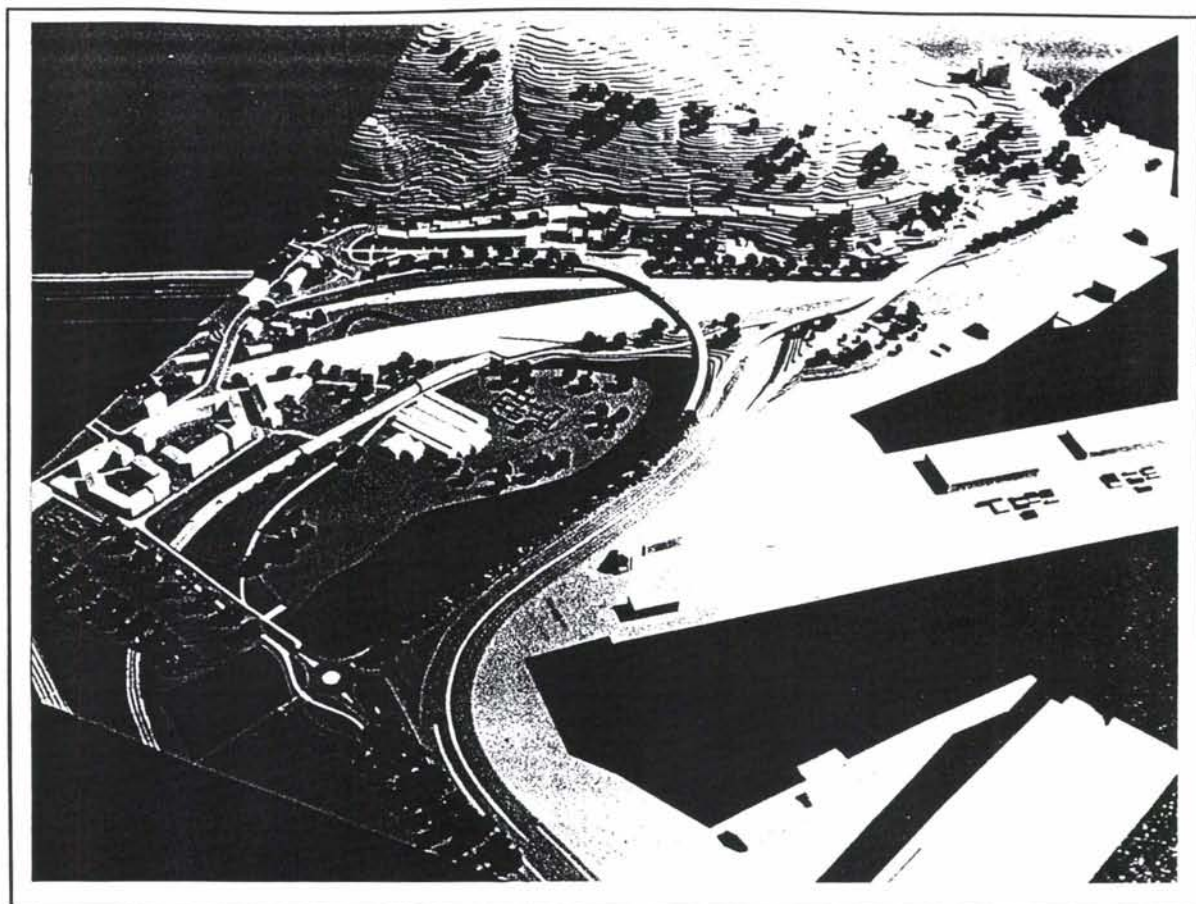
4.4. LANGTIDSEFFEKT - RINGVIRKNINGER - PLANER FOR OMRÅDET

Det pågår for tiden en oppjustering av Gamlebyen. Det har både fra stat og kommune vært forståelse for bydelens spesielle behov, noe som har gitt seg uttrykk i satsningen på Miljøbyen Gamle Oslo (MGO), et samarbeidsprosjekt mellom Staten og Oslo kommune, med øremerkede bevilgninger som går fra 1992 frem til år 2000. Hensikten er å bedre livsmiljøet for beboerne i Gamle Oslo ved å forbedre miljø, boforhold og helse, skape nye arbeidsplasser og synliggjøre de verdier som ligger i de rike kulturminnene og et levende bymiljø.

Arbeidet med opprusting av kulturminnene er i full gang. Ruinene får etter hvert en hardt tiltrengt konservering. Det arbeides for tiden med konservering av Mariakirken og Kongsgården. Det arbeides også med å bedre omgivelsene rundt kulturminnene. De skal ligge i parkmessige rammer, ikke inneklemt mellom jernbanespor, bygninger og gater med stor trafikk. Flere parkarealer vil også være til glede for innbyggerne i Gamlebyen. Rekonstruksjon og markering av de middelalderske gateløpene skal binde delene av middelalderbyen sammen. Særlig viktig for den fremtidige miljøbyen er områdene på Sørenga. Her skal den middelalderske strandlinjen samt Alnaelvens utløp markeres med et vannspeil (se fig.29), slik at området med Mariakirken og Kongsgården blir liggende på et nes, slik som bygningene lå i middelalderen. I middelalderen var byen avgrenset mot sjøen i vest, mens Alnaelven avgrenset byen i øst.

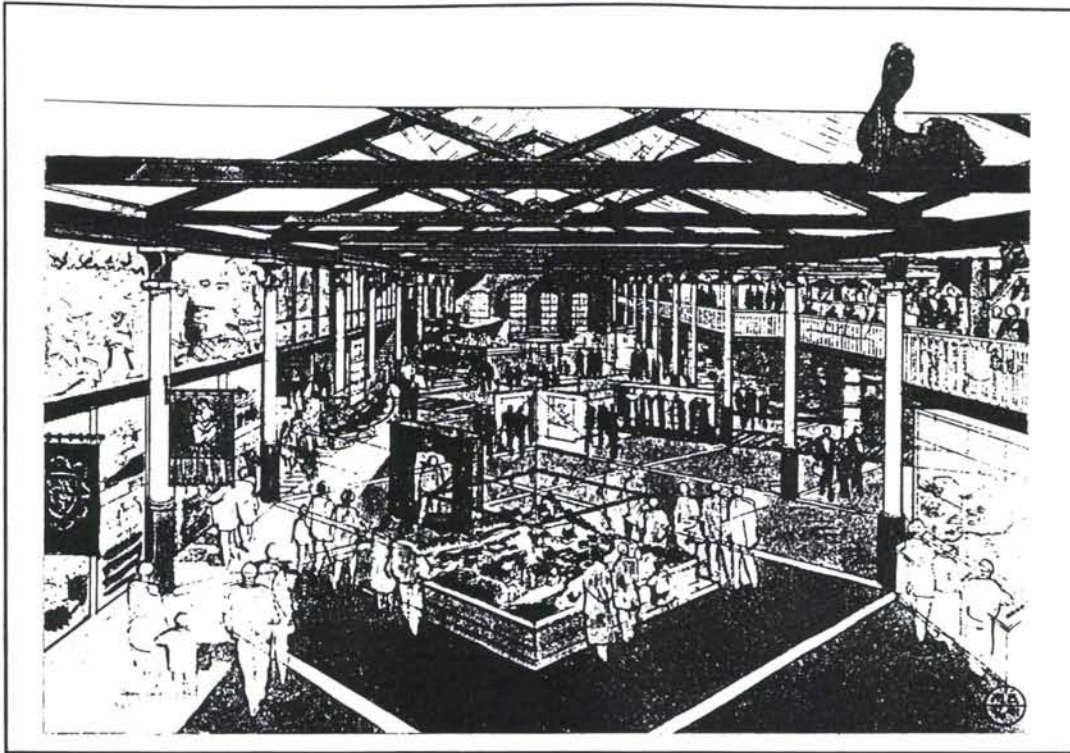
For å knytte Minneparken i nord til Mariakirken/Kongsgården i syd, ble det i 1993 bygget gangbro fra Saxegårdsgaten og over jernbanesporene, som 1. etappe i en gang/sykkelvei sydover langs Mosseveien. Gangbroen følger her Østre strete. Også Vestre strete og Clemensallmenningen (som i middelalderen fulgte omtrent Kanslergaten fra Loengbroen og opp til Saxegårdsgaten) skal på sikt gjenåpnes. På Sørenga skal også Oslo Middelaldermuseum ligge, nærmere bestemt i jernbanens lokomotivverksted fra 1893, nå lager for Tollpost-Globe. Planene for et middelaldermuseum på Sørenga er utredet i NOU 1991:31 fra Kulturdepartementet med forslag om et tredelt museumskonsept der gjenstandene settes inn i en tverrvitenskapelig ramme: faste og skiftende utstillinger med originale gjenstander, aktivitetsdel der publikum ved egne handlinger skal sette seg inn i middelalderens daglige liv ved ulike aktiviteter, og en scenariedel som levendegjør livet i middelalderbyen ved gjenoppbygging av ulike miljøer (se fig.30). I utredningen heter det blant annet at muséet skal lokaliseres i umiddelbar nærhet til Ruinparken og de andre kulturminnene i Gamlebyen, slik at innendørs museumsopplevelser kan kombineres med vandringer i autentiske levninger utendørs.

Figur 29: Modell av det fremtidige Gamlebyen med ferdigbygget vannspeil. Modell ved Arkitektskap a/s og Statens Vegkontor for Oslo/Oslo Byplankontor.
Foto: Jan Erik Indrelid.

For å gjøre området rundt levningene etter Mariakirken og Kongsgården til et trivelig sted å være, er det en forutsetning at området rundt opparbeides til kulturpark, med fjerning av en stor del av NSBs sporområder. I særlig grad gjelder dette området like syd for Mariakirkeruinen der Alna hadde sitt utløp og området på nordsiden helt til Bispegaten med avgrensning vestover ved det nye hovedveisystemet. I denne del av middelalderbyen har NSB gjennom sin anleggsvirksomhet de siste 100 år, for alltid ødelagt store deler av middelalderbyens underjordiske arkiv ved omfattende utsjaktninger. I dag gjør godsvirksomheten i området at ruinene er vanskelig tilgjengelig for publikum og ligger på en "øy" omgitt av jernbanespor på alle kanter. Denne - for kulturminnene - ødeleggende virksomhet kan rettes opp ved at NSB trekker seg ut av Sørenga og legger forholdene til rette for opparbeiding av området til en kulturpark. Et viktig element i kulturparken er opparbeidingen av et vannspeil. Dette vil ha to formål. For det første å gi en illusjon av middelalderbyens strandlinje og for det andre å virke som en visuell og miljødempende buffersone mellom havneområdet og hovedveisystemet i vest, og kulturparken østenfor. Det er innledet reguleringsplanarbeide for den søndre del av dette området (Sørenga).

Figur 30: Oslo middelaldermuseum. Planforslag for en av utstillingshallene.
Tegning: Marianne Brochmann.

I forbindelse med fremføringen av ny E-18 hovedvei gjennom Ekeberg og over Sørenga skal biltrafikken ledes utenom Gamlebyen. Den sterkt skjemmende Loengbroen over Clemenskirkeruinene skal rives i 1996. I den forbindelse skal ruinene settes i stand og gjøres tilgjengelige for publikum. I sin verneplan for Gamlebyen fra 1980 foreslo Riksantikvaren i samarbeid med Byantikvaren og Universitetets Oldsaksamling at NSB's tidligere garasjebygg, Saxegårdsgaten 11, skulle rives. Det samme har Fortidsminneforeningen i sin verneplan fra 1981 foreslått, og Byantikvaren i sin verneplan fra 1995. Det er viktig at kirkeruinen ikke lenger blir liggende inneklemt, men kan sees fra Østre og Vestre strete. Det er viktig at den plasseres i et miljø som tilfredstiller de antikvariske krav til en fredet ruin fra middelalder.

Det pågår for tiden arbeid med reguleringsplan for Gamlebyen Sør i regi av Byantikvaren. Det er igangsatt oppussing av gårder fra 1800-tallet i regi av MGO, og diskusjon om nybygg. Det foreligger forslag til reguleringsplan for lokalveinetten i Gamlebyen og innsnevring av Bispegaten. Det er utarbeidet et formgivningsprogram for Gamlebyen ved MGO 1994. Her foreligger det planer om markering av middelalderbyens torg (9) og streter (3,10,29) og utvidelse av Minneparken mot sørøst slik at hele Halvardskirkegården blir inkludert.

I den satsningen som nå gjøres for å endre trafikkforholdene, bedre bomiljøene - og generelt gjøre bydelen til et bedre sted å bo - er det spesielt viktig at bydelens særpreg synliggjøres. Av stor betydning for opplevelsesverdien av middelalderruinene i fornminneområdet er ikke bare behandlingen av ruinparkområdene, men også miljøet lenger unna. Det er derfor viktig at ny bebyggelse ikke stenger for utsyn. Særlig er siktlinjer mot Hovedøya og Akershus festning viktig, samt Ekebergåsen med sin silhuett som bakgrunn for middelalderbyen.

På kort sikt vil en tunnel etter det foreslåtte alternativ ha sterke negative virkninger på miljøet i Gamlebyen og på gjennomføringen av flere av tiltakene det er planer om og som er skissert ovenfor. Dette skyldes utgravnings- og anleggsperioden. På lang sikt er det ingen motsetninger til eksisterende planer for bevaring av kulturminner og styrking av miljøet som ikke kan avhjelpes ved avbøtende tiltak.

4.5. TOTALVURDERING - KONKLUSJON

4.5.1. Historisk sammenfatning:

Fra gårdsbebyggelse i vikingtid vokste det frem en bymessig bebyggelse på 1000-tallet, med sete for Kongen. På 1100- og 1200-tallet ble byen en kirkeby med bisperesidens, og kongelig residensby på 1300-tallet. Nedgangstider kjennetegnet 1400-tallet, men på 1500-tallet ble det oppgangstider, først og fremst på grunn av trelasthandelen, og Oslo var renessanseby på 1500- og 1600-tallet. På 1700- og 1800-tallet preget løkkebebyggelsen det gamle Oslo, og på slutten av 1800-tallet forstadsbebyggelsen og ekspansjonen i boligbyggingen samtidig med industrialiseringen. 1900-tallet preges av Gamlebyen som kommunikasjonscenter, med jernbanespor og store veianlegg, og med Alnaelven i rør helt opp til Kværner.

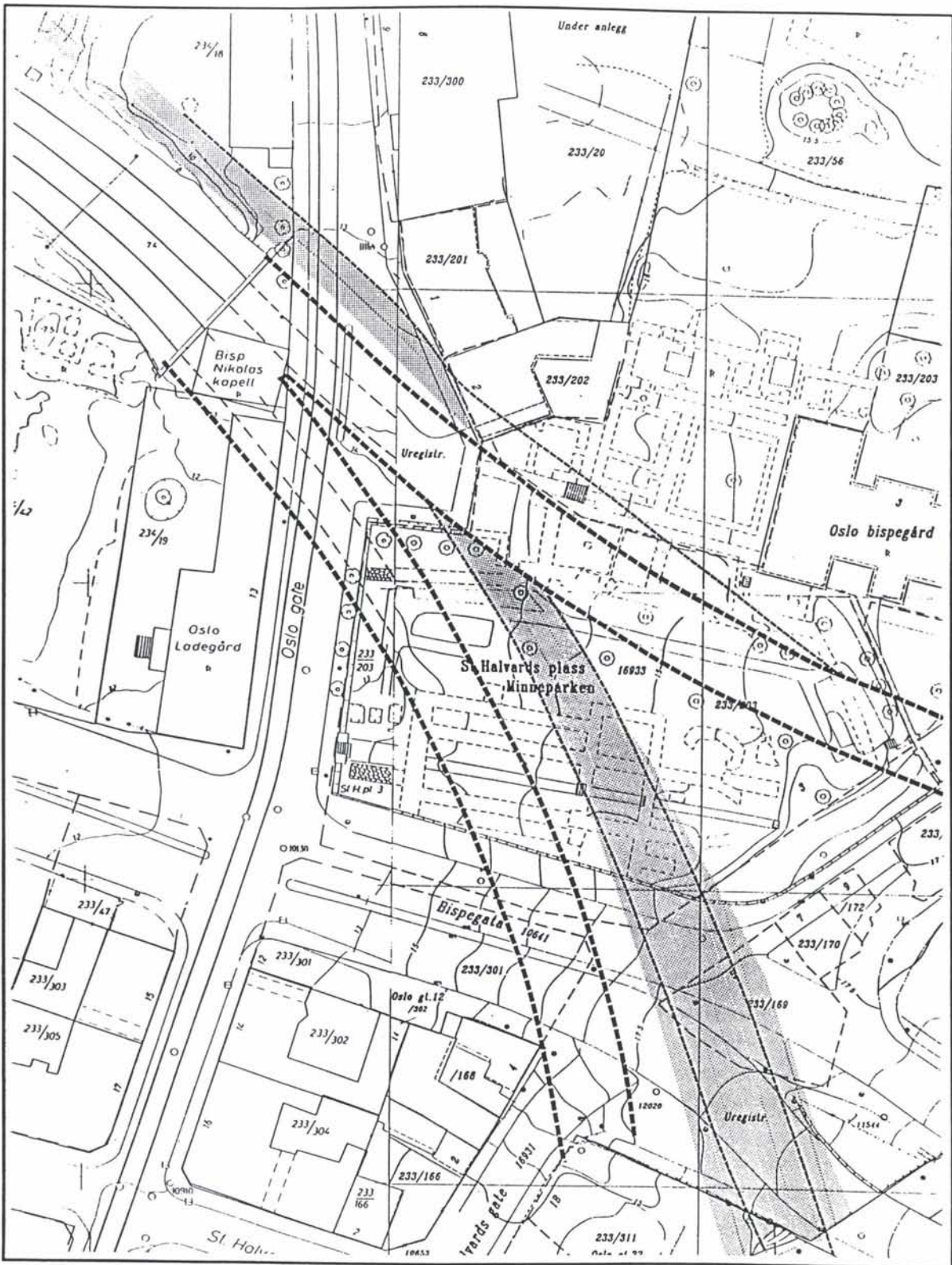
4.5.2. De arkeologiske undersøkelsers omfang.

Areal:

Det må fjernes kulturlag i et område på anslagsvis 3000-3500 kvadratmeter i dybde på ca 0,5-2 m. Hele området er dog ikke uberørt. Kartet på fig.31 viser hvor store arealer med urørte kulturlag og ruiner som må fjernes, samt tidligere utgravde områder (tidligere traséer).

Tid: Det vil ikke være mulig på det nåværende tidspunkt å beregne omfanget av de arkeologiske utgravninger/undersøkelser nøyaktig. Da et arkeologisk feltarbeid kun kan foregå i sommerhalvåret, vil det være naturlig å beregne omfanget i tid i antall feltsesonger. Hvor mange feltsesonger som er nødvendig er selvfølgelig avhengig av flere ting. Det er første er omfanget og karakteren av de kulturlag som skal graves ut. Det andre er at det er begrenset tilgang på kvalifisert arkeologisk arbeidskraft. Antall feltsesonger vil også avhenge av andre faktorer, som f.eks. omlegging av trafikken i Oslogate. Det vil vanskeliggjøre arbeidet dersom trikkeskinnene ikke kan midlertidig fjernes eller legges om. Et annet moment er prosjektets anleggstart og rekkefølge, det vil si om arkeologiske utgravninger og NSBs anleggsutbygging kan gå delvis parallelt, det vil si om det kan graves etappevis, eller om det arkeologiske feltarbeidet må være helt ferdig før anleggstart. Som et minimum må en regne med to feltsesonger for utgraving og

Figur 31: Kart som viser det omtrentlige omfang (skravert) av de arkeologiske undersøkelser.

nedtaking av ruiner, samt minst en feltsesong etter anleggsarbeidet er ferdig for å rekonstruere ruinene. Trolig vil en parkmessig ferdigstilling av Minneparken kreve ytterligere en sommersesong. En mer nøyaktig gjennomgang av materialet vil kunne konkludere med flere feltsesonger.

Kostnader: På grunn av de omstendigheter som er nevnt ovenfor, er det selvsagt ikke mulig å beregne kostnader på det nåværende tidspunkt, men vi snakker her om et tosifret millionbeløp.

Annet: Arealet som må utgraves er stort og sammensatt. Det vil derfor ut fra faglige hensyn være praktisk å dele opp området i mindre delfelt. Profan bebyggelse, kirkegården, Halvardskirken og Olavsklosteret vil gi forskjellige faglige utfordringer. Dokumentasjonen vil foregå parallelt med utgravningen over 2-3 sesonger, samt 1-2 sesonger etter anleggsarbeidet for rekonstruksjon av ruiner og parkdelen.

For feltsesongene vil det være nødvendig med brakker for ulike formål, det vil si en feltstasjon med spiserom, garderobe, vaskemuligheter, kontor og funnmottak. En ikke ubetydelig massetransport er nødvendig for de fremgravde masser, samt merking og lagring av de enkelte ruiner som må fjernes. Innmålingssystem må settes opp, og det vil være behov for innkvartering av et stort antall feltpersonale. En vil trolig måtte importere arbeidskraft fra andre land, erfaringsmessig arkeologer fra Sverige, Danmark, England og Polen. Infrastrukturen må legges om, det mest kompliserte vil bli midlertidig omlegging av trikkesporene i Oslogate.

4.5.3.Sammenfattende konklusjon:

De varige konsekvenser av tiltaket vil være at uerstattelige kulturlag vil gå tapt. Ruinene fjernes og vil miste sin autensitet. Leiegården St.Halvardsgate 2 vil måtte rives.

De midlertidige konsekvenser for kulturminnene vil være at ruinene blir midlertidig fjernet så lenge anleggsarbeidene pågår og Minneparken vil bli gravd opp.

Uten mer grundige undersøkelser i gammelt arkivmateriale er det vanskelig å fastslå nøyaktig hvor det er intakte og ikke-intakte kulturlag og ruiner. På grunn av dette er det heller ikke mulig å foreta beregninger av hvor mye som er igjen, og som evt. må graves ut ved gjennomføringen av prosjektet. Uansett om en foretok en slik grundig gjennomgang eller ikke, vil det ikke på noen måte kunne beregnes helt nøyaktig hvor mye kulturlag som er igjen, men en slik gjennomgang ville gjøre usikkerheten adskillig mindre. Slik opplysningene foreligger i dag vil resultatet i noen grad være basert på gjetninger.

Det er viktig å sikre det som er igjen av **urørte** kulturlag og ruiner. Det er viktig å ikke bryte radikalt med forutsetningene for samtlige planer for Miljøbyen Gamle Oslo, middelalderpark på Sørenga og middelaldermuseum.

Kulturlag: Samtlige kulturlag som må graves ut ved en gjennomføring av prosjektet vil bli fullstendig ødelagt. En arkeologisk utgravning vil dokumentere kulturlagene, slik at opplysninger om hva de inneholdt, hvor tykke de var etc, vil bli bevart, men selve kildematerialet vil forsvinne. Bare gjenstander, beinmateriale, konstruksjonsdeler og prøver for naturvitenskapelig analyse vil være igjen av fysiske levninger. Når en ser hvor mye middelalder-kulturlag som allerede er fjernet (se fig.2) ved tidligere utbygginger og utgravninger, er det vesentlig å bevare det som er mulig av det gjenværende. Kulturlagene er et unikt kildemateriale som for alltid går tapt ved utgravning. Tiltaket vil også kunne få konsekvenser for kulturlag som ikke direkte er berørt ved at kulturlagene kan tørke på grunn av endret grunnvannstand. Det må utredes nærmere hvilken virkning tiltaket vil få på dreneringen i området, og settes inn nødvendige avbøtende tiltak.

En arkeologisk utgravning av kulturlagene, samt ruinene, vil innebære graving, innmåling, tegning og fotografering i felt, med en stor arbeidsstokk over flere sommersesonger (arkeologiske utgravninger kan kun foretas i perioden ca 15.april - 15. oktober). Se forøvrig slutten av pkt.2.5.2.

Ruiner: Samtlige berørte ruiner vil måtte fjernes, men disse kan bygges opp igjen etter gjennomføringen av prosjektet. Den varige konsekvensen av dette er at ruinene ikke vil være intakte, men en rekonstruksjon av de opprinnelige. Selv om de enkelte steiner vil bli lagt omhyggelig tilbake på plass, vil ruinene ha mistet noe av sin autenticitet. Bindemiddelet og fugingen vil erstattes av nytt. Informasjonsverdien utover det å vise grunnplanen vil være liten.

Tiltaket vil også kunne få konsekvenser for kulturminner som ikke er direkte berørt ved at de kan påføres skader ved rystelser og setninger. Det må utredes nærmere hvilken virkning rystelsene vil få på omkringliggende ruiner, og faren for setningsskader.

Dersom ruinene blir frigitt, vil det være en premiss for frigiving fra kulturvernmyndighetenes side at ruinene blir gjenoppbygget. Det innebærer ekspertise på bygningsarkeologi, merking av samtlige steiner, transport, midlertidig lagring og fundamentering før gjenoppbygging av ruinen.

De midlertidige konsekvenser av tiltaket vil være en ødeleggelse/oppgraving av Minneparken i anleggsfasen. Dette vil også være meget negativt for formidlingen av disse ruinene til publikum og miljømessig for beboerne i Gamlebyen. Parkanlegget inklusive ruinene vil imidlertid kunne tilbakeføres til opprinnelig stand, eventuelt forbedres.

Bygninger: Leiegården St.Halvards plass 2 vil måtte rives. Det må utredes nærmere hvilken virkning rystelsene og eventuelle setninger vil få for omkringliggende bygninger, spesielt Oslo Ladegård, Oslo bispegård/Olavsklosteret, St.Halvards plass 1 og Oslogate 7. En del bygningsmasse i området Konows gate 7-9/Ekebergveien 3 må rives (ikke nærmere spesifisert av NSB).

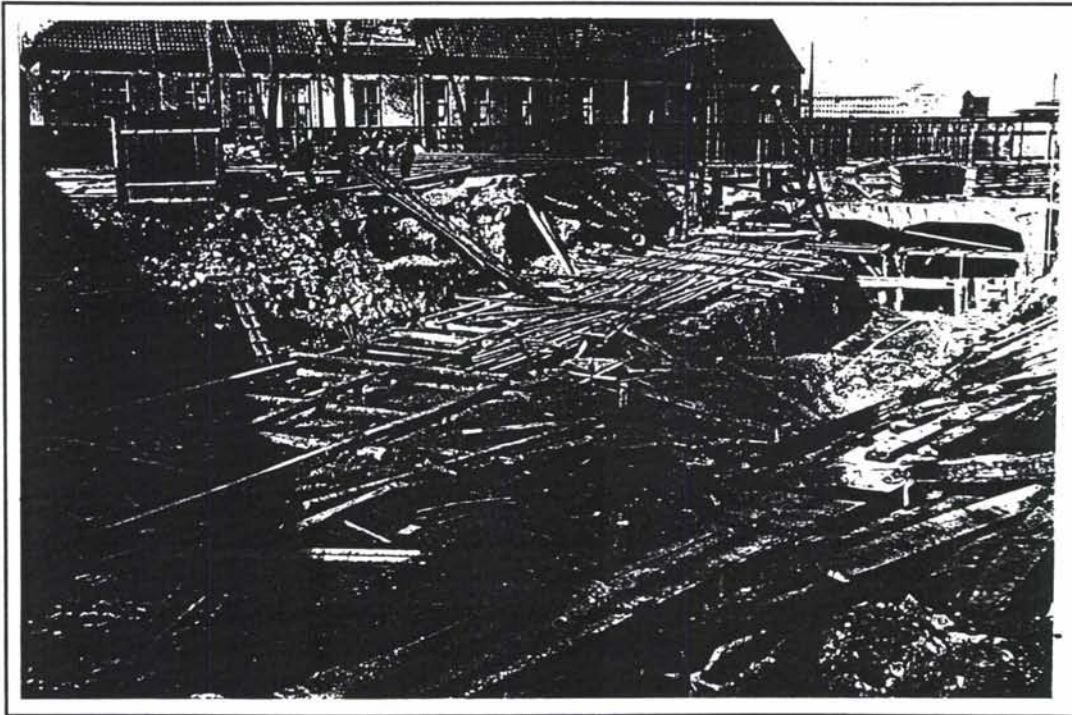
Til tross for åpenbare konflikter med kulturminnevernet er det likevel viktig å være oppmerksom på at dersom en skal anlegge nye jernbanespor ut fra Oslo S, så vil disse måtte gå gjennom Gamlebyen. Uansett hvor en velger å legge en slik trasé, så vil det medføre konflikter med automatisk fredete kulturminner og sannsynligvis andre kulturminner. Det er derfor viktig at en begrenser skadevirkningene mest mulig. Et traséalternativ gjennom Minneparken kan derfor, ut fra hva vi hittil vet om intakte og ikke-intakte levninger og urørte kulturlag, likevel vise seg å være det minste av flere onder.

5. AVBØTENDE TILTAK

Foruten de betingelser for frigiving som vil bli satt av kulturvernmyndighetene for de fredete fornminner som må søkes frigitt, både krav om arkeologiske utgravninger og gjenoppbygging av ruiner (se pkt.4.5.2.), vil det være aktuelt med avbøtende tiltak utover disse.

De avbøtende tiltak gjelder for tiltaksområdet som en følge av uønskede konsekvenser som står igjen etter at tiltaket er ferdig. Det kan være tiltak som godt tilpasset detaljering, støyskjerming, visuell skjerming og tiltak for å bedre eller gjenopprette tilgjengeligheten til kulturminner/områder.

Figur 32: Slik så det ut i Minneparken ved forrige tunnelgravning.
Foto: Gerhard Fischer.

Minneparken. Som en konsekvens av tiltaket vil Minneparken bli delvis oppgravd. Da hele Minneparken er regulert til spesialområde bevaring, er det viktig at det blir iverksatt tiltak som kan dempe de uønskede effekter tiltaket får (se fig.32). Det gjelder foruten ruinene også det parkmessige anlegget, som gress, blomster, buskvekster og trær. I Minneparken er det store trær, som ble plantet til innvielsen av parken i 1932. Disse kan selvsagt ikke erstattes, og det er derfor påkrevet med en landskapsarkitekt som kan utforme det vegetasjonsmessige i parken etter inngrepet, slik at en ikke får en svært synlig

trasé med små trær som det vil ta mange tiår før kommer på linje med de kjempestore trærne rundt.

Det bør utarbeides en plan for hvordan Minneparken skal se ut etter inngrepet. Premisser legges i forbindelse med reguleringsplanarbeide (se pkt.4.4.). Det pågår for tiden også tiltak i regi av MGO for bevegelseshemmede og synshemmede. For å bedre adkomsten bør det opparbeides en gangvei på vestsiden av Olavsklosteret øst for St.Halvarvs plass 1. Etter at bygningen på St.Halvarvs plass 2 er revet, vil det være naturlig med en opprusting og bedre tilgjengelighet til klosterets hovedinngang.

Avgrensningen av området mot tilstøtende trafikk må sees i sammenheng med omleggingen av veisystemet. Når nordre felt av Bispegaten blir lokalvei mot slutten av 1995, vil forholdene ligge til rette for å utvide parkområdet slik at hele Halvardskirkeruinen, også den delen som i dag ligger under Bispegaten, blir frilagt. Det bør inngås forhandlinger mellom NSB og Statens Vegvesen, Oslo om et investeringsfond, slik at midler fra vegvesenet kan skytes inn i etterarbeidet når tiltaket er slutført.

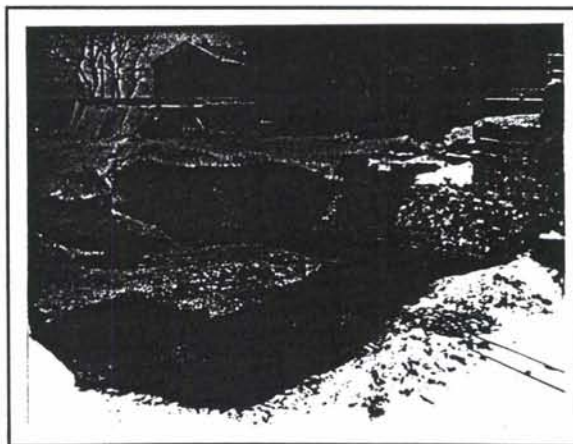
Det bør stilles krav til at Minneparken i anleggsperioden skal være presentabel og tilgjengelig, for bydelens befolkning og andre, utenom selve tiltaksområdet. Deponeringen av masser og annen bruk av arealet utenom tiltaksområdet må unngås.

I forbindelse med tiltaket vil det bli behov for spunting. Det kan ikke tillates spunting før de arkeologiske undersøkelser er ferdige, og en har gravet gjennom kulturlagene der hvor spunting er aktuelt. Ved spuntingen må en unngå rystelser som kan skade gjenværende deler. Særlig utsatt er Olavsklosterets østfløy/Oslo bispegård.

Arkitekt Helland har på oppdrag fra Oslo Bispedømmeråd laget en statusrapport på bispegårdens (inklusive klosterets østfløy) tilstand. Det konkluderes med at det er fuktskader og sprekkdannelser i det middelalderske murverket. Et av forslagene til utbedring er drenering inntil bygningen. Det ble i 1993 satt opp poretrykksmålere v/Geoteknisk kontor, Oslo kommune, på oppdrag fra Geo Vita, slik at en kan se eventuelle endringer i grunnvannstanden. Disse målerne står her fortsatt og bør avleses videre for ytterligere informasjon med relevanse for NSBs konsekvensutredning.

Nordmuren i Olavskirken er som tidligere nevnt den eneste intakte del av kirken.

Denne må derfor i så liten grad som mulig berøres. Traséen for omlegging av driftssporet til Lodalen bør forskyves sørover så langt som mulig. Slik traséen nå er tegnet inn vil anslagsvis 3/4 av nordmuren i kirken gå tapt. Ved en forskyvning sørover vil en kunne minske dette til omtrent 1/4. Olavskirkens fundament står på trepæler (se fig.33). Det medfører fare for uttørring av de gjenværende pæler i anleggsfasen (se nedenfor).

Figur 33: Olavskirkens fundament. I forgrunnen sees trepælene.

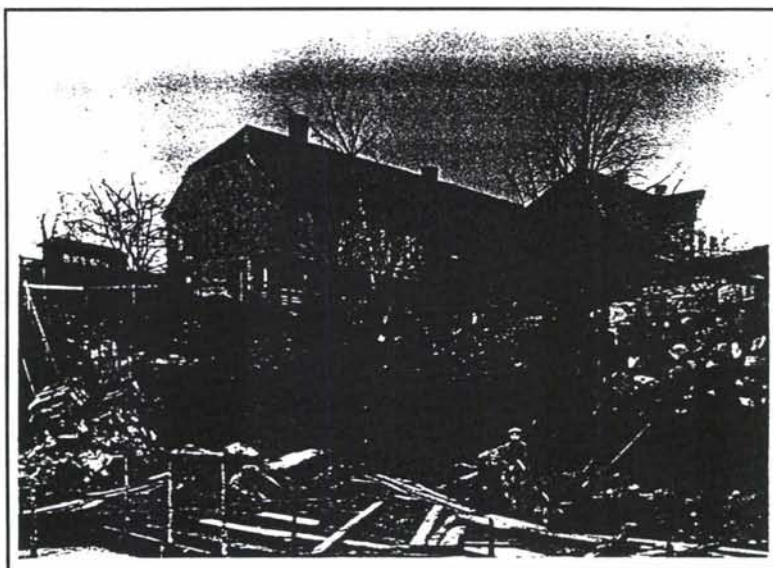
Foto: Gerhard Fischer.

I skjæringene vil det være fare for at kulturlag kan tørke ut. Det må etter inngrepet tettes med leire mellom tunnelveggen og de uberørte områder for å unngå uttørring av kulturlag. Endret grunnvannstand som følge av tiltaket gir også fare for uttørring (jfr.pkt.4.5.3.). Det må kompenseres for dette.

St.Halvards plass. Her er det i dag markering i gatedekket for middelalderens skomakerboder. Det har oppstått store setningsskader her i kanten av eksisterende tunnel for driftspor til Lodalen. Etter at anlegget er ferdig, må markeringen her tilbake på plass og området utbedres.

Bispeborgen. Det er i dag store rystelser i bispeborgen/Ladegården på grunn av togene i den eksisterende trasé. Det må iverksettes tiltak som gjør at rystelsene blir mindre. Nordfløyen i bispeborgen ligger i dag svært utsatt til for rystelser og med fare for utrasing, like inntil sporområdet (se fig.34). Nordfløyen må sikres ved konservering, og det bør ved utforming av tunnelinnslaget legges til rette for inkorporering av vernebygg over ruinen, f.eks. ved en forlengelse av tunnelen vestover. For å unngå at fundamenteringen av et vernebygg skal komme i

Figur 34: *Fra utgravningene for tunnelarbeidet i Ladegårdshaven i 1917. Til venstre sees det nedraste hjørnet av en av bygningene i den middelalderske bispegårdens nordfløy. Foto: Gerhard Fischer.*

konflikt med NSBs sporområder, bør dette gjøres i samband med bygging av ny tunnel og nytt tunnelinnslag. Vernebygget kan gjerne være like høyt som det rekonstruerte "bisp Nikolas kapell" som i dag står oppe på tunneltaket, da det vil gi et visuelt inntrykk av nordfløyens høyde med to etasjer i middelalderen. Første etasje av vernebygget vil da romme ruinen, mens annen etasje kan romme f.eks. utstilling. Ved å forlenge tunnelen kan en sikre en grei adkomst til bispeanlegget fra nordsiden med inngang i annen etasje av vernebygget, oppå tunneltaket. Et slikt vernebygg i tilknytning til tunnelinnslaget, vil på den måten sikre ruinen.

REFERANSELISTE FOR ANVENDT LITTERATUR:

- Aslaksby.T./Krogstad, M.: Ta vare på Oslo. Uten årsangivelse.
- Blix, P.A.: Fortidslevninger i Aaslo. Den Norske Ingeniør og Arkitekt-Forenings Organ 1879.
- Byantikvaren i Oslo: Den gule listen. Oversikt over bevaringsverdige bygninger og områder pr. 1986.
- Byantikvaren i Oslo: Verneplanutredning for Gamlebyen. Delrapport 3. 1995.
- De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo. Bind 2 og 10.
- Eide, O.E.: De toskipede kirker i Oslo. Clemenskirken. 1974.
- Ekroll, Ø.: Oslo 1537-1624, mellomalderby eller renessanseby? Fortidsminneforeningens årbok 1991.
- Ekroll, Ø.: Olavsklosteret, rapport om ruinkonservering. 1989.
- Engh, P.H./Gunnarsjaa, A.: Oslo, en arkitekturguide. 1984.
- Fischer, G.: Oslo under Eikaberg. 1950.
- Fischer, G.: Middelalderens Oslo. Fortidsminneforeningens årsberetning 1920.
- Fortidsminneforeningen: Gamlebyen i Oslo. Verneplan for de antikvariske kulturverdier. 1981.
- Hommedal, A.T.: Olavsklosteret i Oslo. 1986.
- Keller, K.F./Schia, E.: Middelalderbyen i Oslo. 1994.
- Krogstad, M./Schia, E.: Vandring i Gamlebyen. 1993.
- Miljøbyen Gamle Oslo: Forprosjektrapport. 1993.
- Miljøbyen Gamle Oslo: Formgivningsprogram. Gatene i Miljøbyen Gamle Oslo. 1993.
- Miljøbyen Gamle Oslo: Bedre Bymiljø, nr1-94, nr.1-95.
- Molaug, P.B.: Oslo under Eikaberg førti år etter. Fortidsminneforeningens årsberetning 1990.
- Nicolaysen, N.: Om Udgravningen i Aaslo. Illustreret Nyhedsblad 1866.

- Norges offentlige utredninger: NOU 1991:31, Oslo Middelaldermuseum.
- Oslo kommune, Bydelsforvaltningen Gamle Oslo: Strategisk plan 1992-1995.
- Oslo kommune, Forslag til kommunedelplan for Oslo indre by. 1991.
- Oslo kommune, Plan og bygningsetaten. St.Halvards gate - sykkelvei. Utkast til reg.plan. 1994.
- Riksantikvaren, i samarbeid med Byantikvaren og Universitetets Oldsaksamling: Gamlebyen i oslo. Innstilling om de antikvariske verneverdier. 1980.
- Riksantikvaren: Mariakirken og Kongsgården på Sørenga. Planer for istandsetting. 1985.
- Riksantikvaren/Arkitektfirma P.Bogen: Fortiden i fremtiden, middelalderbyen i Oslo, en mulighetsbeskrivelse. 1990.
- Riksantikvaren/Arkitektfirma P.Bogen: Vannspeilet ved Middelaldermuseet i Oslo. Forprosjekt 1992 og reguleringsplanforslag 1994.
- Rosenquist, I.: Et jordprofil i Oslo Gamleby. Naturen 1955.
- Schia, E.: Oslo innerst i Viken. 1991.
- Selskabet for Oslo Byes Vel: Oslo byleksikon. 1987.
- Sprauten, K.: Oslo bys historie bind 2, byen ved festningen. 1992.
- Statens Vegvesen Oslo: Utkast til forslag til reguleringsplan lokalveisystem Ekeberg tunnelen. 1994.
- Svensgam, A.: De er døde, men lever i Oslo. Gateskiltene i Oslo. 1993.